

UN CLASIC LA CHIȘINĂU

Cartea de vizită a neamului am luat-o din cartea lui Gheorghe Bezviconi *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru* (București, vol. I, 1940, vol. II, 1943):

„**Negruzzi** (Gh. Bezviconi, *C. Negruzzi scriitor basarabean*, Cetatea Moldovei, II-III, 1942), români.

Manolache, care a trăit între anii 1789 și 1849, moșier la Târnova (Soroca), vistier al ținutului Iași (1818-1821), ctitor al bisericii din Târnova (1846), unde e înmormântat împreună cu soția sa, Maria Pavel...

Dinu († 1826), paharnic, moșier la Șirăuții de Sus (Hotin), fratele lui Manolache. Tatăl lor, vel-căpitanul Vasile, e arătat fiul lui Ienache, poreclit Negruț, un fecior al vtorii-logofătului Gavriil Neniul, tatăl căruia a fost Neniul, vornic de poartă de pe timpul lui Vasile-Vodă Lupu, într-adevăr un strămoș al lor de pe mai-că și predecesor la stăpânirea Șirăuților (*Cartea a VI-a a nobilimii*, 1826, Arhivele Statului din Chișinău; și A. Băleanu și C.A. Stoide, *Documente moldovenești privitoare la familia de boieri Neaniul*, Iași, 1938, p. 62). De fapt, însă Vasile e fiul lui Grigore Ienache Negruț, coborînd dintr-un oarecare Ifrim Ignat de Zmeiani, contemporanul lui Neniul (*I. Neculce*, II, 1922, p. 321). Fiul lui Dinu, Costache (1808-1868), scriitor de seamă, în timpul Eteriei a stat în Basarabia, unde l-a cunoscut pe poetul Pușkin. Fiul său, Iacob († 1932), a fost președinte al Academiei Române, autor al *Amintirilor de la «Junimea»* (București, 1921).”

Iar amintirile lui Constantin Negruzzi despre Chișinăul începutului de sec. XIX le-am cules din două nuvele: *O alergare de cai* (*Skacika*) și *Calipso*.

Constantin Negruzzi –
portret de Joseph August Schoefft

„Tot orașul Chișinău se adunase ca să privească alergarea de cai, ce se prelungise pîn-în luna lui septembrie cu așteptarea d. conte Voronțov, guvernatorul general al Nuorusiei și al Basarabiei; dar trecerea lordului Durham, ambasadorul Marelui Britanii lângă curtea Petersburgului, pe la Odesa, împiedicându-l, *alergarea* rămase a se face numai în ființa d. guvernator civil, generalul Feodorov.

Locul alergării este zece minute în afară de oraș, unde este gătită o galerie de scânduri în felul chinezesc, pentru privitorii nobili.

Prostimea sau, în limba aristocratică, canalia, șede împrăștiată pe câmp sau înșirată pe marginea unui odgon întins ce n-o lasă să se grămădească. Slabă stavilă, dacă n-ar fi sprijinită de jandarmii poliției!

Piața se întinde ovală pe un neted șes într-o cercoferință de trei *verste*, însemnată cu stâlpușori de lemn de 3-4 stânjini departe unul de altul, iar dinaintea galeriei este bariera de unde pleacă alergătorii, carii, într-o fugă, sunt datori a face giurul pieții de patru ori, adică o cale de douăsprezece *verste* (ca o jumătate de poștă); și doi, care întrec pe ceilalți, ajungând mai înainte ținta, primesc, cel întâi, un vas de argint, prețuind 1500 ruble asignații; cel al doilea, 500 ruble, care bani li dă visteria împărătească.

Alergări de cai se fac pe tot anul în toate guberniile Rusiei. Scopul este ca prin această încurajare să se îmbunătățească soiul hergheliilor și e foarte nimerit, pentru că acum toată călărimea se îndestulează din țară. În vreme ce mai demult era nevoie a se cumpăra cai din staturile vecine. Am uitat să spui că numai armăsari și iepe sunt primiți să alerge; cai nu, și nu de alt soi decât de loc.

Ființa funcționarilor civili și militari, toți *înmundirați*, da acestei privesc o pompă solemnă ce aducea aminte de turnerile cavalerilor vârstei de mijloc, cu această deosebire că aceia se luptau ca să capete o ochire de la dama inimii lor, și aceștia aleargă ca să câștige 1500 de ruble.

Galeria era ticsită de dame frumoase, frumușele și mai slutișoare, toate cu deosebite capele și mode de contrabandă, pentru că Odesa, fiind port franc, se însărcinează a îmbrăca pe chișineuence; și e curios a le vedea pe toate cu toalete răcoroase și frumoase și stofele englezești și franțeze cum foșnesc trecând cu dispreț pe sub barba vamișilor, care le privesc strâmbându-se și strângând din umeri.

Un frumos landau de Viena venea înhamat de patru telegari roibi. Vezeteul, în vechi

costum rusesc, cu barba lungă, îi mâna cu hățuri coperite cu ținte de argint, păzind un aer grav, vrednic de un magistrat. Un luător-amințe îndată ar fi cunoscut că acel atelagiu, deși rusesc, avea o formă cu totul moldovenească...

...Doisprezece concurenți purceseră și numai cinci se întrunau. Curând și din aceștia mai rămaseră trei. Doi rivali era acum: un armăsar negru și o iapă sură. Calul era mic de trup, dar plin de foc; picioarele-i era atât de delicate, încât păreau că numaidecât or să se frângă. Pe dânsul era Meleli. El sta înfipt pe șă și atât de neclintit, încât omul și dobitocul semănau un trup, un centaur. Calul era numai spumă; mușchii i se întinseră ca coarda unui arc și aburi groși ieșeau din el. Fruntea călărețului și roia de sudoare; el legase frâiele de oblicul șelei și se ținea de coama cursierului.

Iapa sură, pe care o încăleca un jocheu a nu știu cărui domn, era mai mare decât armăsarul; trupul ei lungăreț o arăta că e fugăriță. Întinsese capul înainte, urechile le lăsase pe spate, și alergând alături cu dânsul, șueratul largilor ei nări era ca boldul unui pinten pentru armăsarul care atunci și mai tare se răpezea la fugă, însă ea nu-i da pasul.

Amândoi era acum ca la cinci sute de pași de țintă, când Meleli înfipse ambii pinteni în coastele armăsarului. Un sânge purpuriu văpsii pelea lui lucie ca atlazul și negru ca pana corbului. Râncezând de durere, se răsuflă sforăind strașnic, zbârli unduioasa coamă și, aruncându-se în zece copce, ajunse ținta, nobilul dobitoc!

Îndată îl urmă și iapa.

– Hura! Striga gloata, bătând în palme.

Meleli primi vasul de argint pe care era săpate armăturile Besarabiei.

Armăturile aceste sunt: capul zimbrului moldav, fiind în coarnele sale pajura împărătească cu aripile întinse.

Întovărișit de jandarmi și de toți privitorii, cu muzică înainte sunând marș, Meleli intră în oraș.

Astă intrare triumfală se pomenește și se va pomeni multă vreme în capitala Besarabiei, precum se pomeneau la Roma triumfele lui Cesar, August ș.c.l.” [C. Negruzzi, *Opere*, vol. I, București, 1974]

Și cu totul altă atmosferă descoperim în *Scrisoarea VII (Calipso)*.

Eteria. Grecii încearcă să-și elibereze patria și vor reuși abia peste câțiva ani.

Dar și în acele vremuri zburciutate Chișinăul avea protagoniștii săi:

„Septemv. 1839

Știi că în anul 1821 a izbutit revoluția Greciei și

că ea își avu începutul la Iași. Precum în toate revoluțiile, asemenea și în aceasta s-au făcut mai multe excesuri, căci totdeauna printre patrioți se vâra și oameni de acei care caută a se folosi de orice tulburare. După stricarea eteriștilor la Drăgășani și la Sculeni, toate căpiteniile ce erau mai de omenie fugind care încotro, țările noastre rămaseră în prada birbanților. Iașul se pustii. Orașenii bejănăriră în Bucovina și Besarabie, unde găsiră azil.

Tatăl meu cu mine, după ce am petrecut iarna în ținutul Hotinului, în vara anului 1822 ne-am dus la Chișinău, ca să ne întâlnim cu rude, prieteni, cunoscuți, refugiați ca și noi.

Era curios a videa cineva atunci capitala Besarabiei, atât de deșertă și tăcută, cât se făcuse de vie și de zgomotoasă. Plină de o lume de oameni care trăiau de azi pe mâine, care nu știau de se vor mai înturna la vetrele lor, acești oameni, mulțumiți că și-au scăpat zilele, se deprinseseră cu ideea că n-o să mai găsească în urmă decât cenușă și, neavând ce se face altă, hotărâră a amorți suferința prin vesela petrecere, care cel puțin îi făcea a uita nenorocirea.

Zăbăvile mele din Basarabia în anii 1821, 1822, 1823 la satul Șărăuți, în raiua Hotinului, ms., B.A.R.

De aceea, nu videai altă decât primblări, muzici, mese, intrigi amoroase.

În toată această societate de emigranți și de localnici, două persoane numai îmi făcură o întipărire neștearsă. Aceste erau un om tânăr de o statură mijlocie, purtând un fes pe cap, și o jună naltă față, învălită într-un șal negru, pre care le întâlneam în toate zilele la grădină. Aflai că junele cu fesul era poetul A. Pușkin, acest Byron al Rusiei, ce avu un sfârșit atât de tragic (el fu ucis în duel de cumnatul său), iar tânăra cu șalul pre care toți o numeau *greaca*

cea frumoasă, o curtizană emigrată de la Iași numită Calipso.

Calipso îmbla tot singură. Numai Pușkin o întovărășea când o întâlnea la grădină. Cum vorbeau ei (căci Calipso nu știa decât grecește și românește, limbi pe care Pușkin nu le înțelegea), nu știu. Se vede că 22 de ani a poetului și 18 ani a curtizanei n-aveau trebuință de mult înțeles.

Pușkin mă iubea și găsea plăcere a-mi îndrepta greșalele ce făceam vorbind cu el franțozește. Câteodată ședea și ne asculta oare întregi pre mine și pre Calipso vorbind grecește; apoi începea a-mi recita niscai versuri de a lui, pre care mi le traducea.

Dar după o lună, m-am dus din Chișinău și în primăvara anului 1823 m-am întors în Moldova, fără să mai văd pre Pușkin și fără să mai aud de greaca cea frumoasă. Câteodată însă, când citeam poeziile marelui poet rus, și mai ales *Șalul negru*, aceste cersuri ce sunt un poem întreg făcute înadins pentru tânăra față, îmi aduceau aminte de acea femeie cu chip îngeresc și doream să știu ce se făcuse.” [C. Negruzzi, *Opere*, vol. I, București, 1974]

O MISIUNE SECRETĂ ÎN BASARABIA

Se vorbește puțin despre faptul că exilatul A.S. Pușkin în Basarabia a avut și anumite obligații de cercetare a acestui ținut. Pentru Rusia țaristă această zonă de frontieră prezenta un mare interes strategic. De fapt, cum prezintă și astăzi. Basarabia era privită ca un cap de pod pentru viitoarea ocupare a Balcanilor și ajungerea la Constantinopol. Aici însă exista un pericol despre care s-a scris foarte puțin. În virtutea unor circumstanțe istorice în acest teritoriu s-au concentrat mai mulți credincioși de rit vechi (staroverți, rascolnici), și precum numărul lor depășea câteva mii și ei se aflau într-un război latent cu biserica oficială, trebuia de găsit o soluție care ar fi permis ori integrarea lor în biserica oficială, ori lichidarea lor ca sectă prin lege.

De fapt, o asemenea încercare a fost făcută în Rusia în mai multe rânduri, dar de fiecare dată eșua din cauza fanatismului religios.

Pentru a cerceta acest fenomen în Basarabia, într-o misiune secretă a fost trimis Ivan Aksakov, fiul celebrului scriitor Serghei Aksakov.

Ivan Sergheevici Aksakov (26.IX.1823, s. Kuroedovo, reg. Orenburg – 27.I.1886, Moscova), publicist, poet, ziarist editor. Și-a început cariera de funcționar în 1843, fiind membrul Comisiei de revizie a reg. Astrahan.

Peste câțiva ani este deja funcționar la Ministerul de Interne al Rusiei. În 1848 acest minister îl delegă într-o misiune secretă în Basarabia și el cercetează sectele. Avea un atu deosebit, fiind unul dintre cei mai înveterați slavianofili ai Rusiei, era o figură cunoscută în mediul acelei mișcări și asta îl făcea să fie acceptat de sectanți.

Ivan Aksakov

Trebuie să știm că în aceste secte, ca relicve foarte scumpe, se păstrau cărți vechi, manuscrise și studierea lor era foarte importantă pentru cunoașterea unei epoci de până la Petru I și după.

Sectanții nu ofereau oricui dreptul de a cerceta aceste piese prețioase și sfinte pentru ei. Nu intrau cu oricine în discuție și de aceea un bun cunoscător al trecutului cum era Ivan Aksakov, care primise în familie o educație aleasă și foarte profundă, era o figură acceptată de ei.

Călătorind prin Basarabia, el a constatat locurile de concentrare a sectanților lipoveni: în nordul Basarabiei – sat. Grubno, Bielousovca, jud. Hotin; sat. Chipuce, jud. Soroca; Sârcova,

jud. Orhei. La sudul Basarabiei: cea mai însemnată așezare a „rascolnicilor” era în „posadul” Vâlcov, ei însă locuiau la Ismail, Chilia, Jebrieni, fiind întâlniți și-n alte localități din Bugeac.

Este curios faptul că la 17 martie 1849 Ivan Aksakov a fost arestat și dus la Petersburg în secția a 3-a. Într-o scrisoare de-a lui poliția secretă a Rusiei a descoperit câteva rânduri în care el pleda pentru eliberarea lui Iurie Samarin, arestat pentru cartea *Scrisori din Riga*. Arestul n-a fost de lungă durată. Nicolae I, convingându-se că slavianofiliile nu complotau împotriva lui, a dat indicații ca el să fie eliberat.

Cum era și firesc, scriitorul Ivan Aksakov în urma misiunii sale secrete a publicat un studiu: *Despre rascolnicii din Basarabia*, care a fost tipărit în revista *Russkii arhiv*, din 1888.

Acest document prezintă nu numai interes istoric. El autentifică utilizarea oamenilor de cultură în misiunile de cercetare ale serviciilor speciale rusești. Practică întrebuințată foarte pe larg de KGB-ul sovietic.

Pe de altă parte, colonizarea Basarabiei s-a făcut și pe această cale, adică spontan. Credințioșii au găsit aici nu numai refugiu, ci exista o toleranță religioasă și umană care era apreciată de străini.

Materialul, odată publicat, devenind bun public, a fost utilizat foarte bine de către istoricul Nicolae Popovschi la descrierea fundamentalei lucrări *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși* (Chișinău, 2000), așa că din acea misiune secretă a lui Ivan Aksakov, noi avem anumite foloase.

Așa arăta Chișinăul pe timpul când l-a vizitat Ivan Aksakov

UN SCRITOR DESCOPERIT DE BASARABIA

Scriitorul Alexandr Veltman (20.VII.1800, Petersburg – 23.I.1870, Moscova) a fost membru corespondent al AȘ din Petersburg. După absolvirea Școlii militare la Moscova, lucrează în cadrul Comisiei Topografice Militare din Basarabia (1818-1828) și participă la războiul ruso-turc din 1828-1829. El a descris Basarabia văzută cu ochii unui geograf, etnograf, topograf, adică așa cum o crea serviciul lui de ofițer cartograf al armatei ruse. Dar memoriile lui, editate mai târziu, scot în prim-plan scriitorul (*Vospominania o Bessarabii*, SPb, 1899, în cartea lui L. Maikov *Pușkin. Materiale biografice și schițe istorico-literare*, în limba rusă).

În cartea sa *Strannik (Pelegrinul)* (Moscova, 1978) el descrie momentul apropierii de Chișinău: „Spre Chișinău!... Să ne oprim pe acest deal. Iată orașul de pe stâncă; iată și Bâcul; dar la ce bun să stăm pe gânduri, să trecem peste el! Dar să nu creadă cineva că este vorba de un bou tolănit în mijlocul drumului și care nu vrea să se ridice – în niciun caz. Geografia este o știință care descrie că în Basarabia este un râu Bâc, pe care e situat Chișinăul.” [p. 20]

În *Amintiri din Basarabia* autorul își manifestă plener talentul de scriitor portretizând exact nu numai personajele, ci și epoca lor: „Acesta era timpul cel mai fericit al Chișinăului. Împăratul trebuia să treacă prin Basarabia mergând să se întâlnească cu împăratul Austriei, la frontiera împărăției, la Cernăuți. Boierimea moldovenească s-a revărsat de peste tot spre Chișinău și orașul fierbea de lume. În amurg s-au auzit strigătele întâlnirii, care răzbateau spre oraș ca un vuiet pornit de pe înălțimile drumului Dubăsarilor. Vuietul acesta se prefăcea în tunet și se stingea lângă catedrală.

Alexandr Veltman, acuarelă, K-F. P. Bodri, 1839

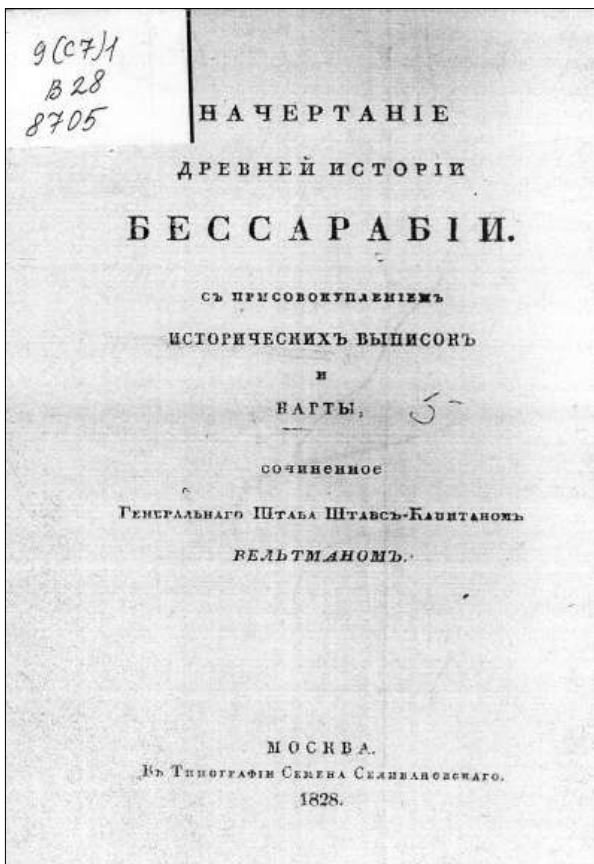
Ca mai apoi din nou să-l însoțească pe împărat până la casa guvernatorului, care se ridica pe un deal singuratic deasupra unui iaz, care momentan s-a transformat în castelul Eliberatorului Europei.” Toate aceste se întâmplau în luna aprilie a anului 1818.

„...A doua zi împăratul a fost la Mitropolie la liturghie, după care a luat dejunul la însuritul exarh și în aceeași zi – la bal, pe care îl da nobilimea basarabeană în sala enormă, special construită în casa lui Teodor Krupenski. Ca să fie pe placul gustului elevat al împăratului pentru colonade, în jurul sălii erau un șir de coloane enorme de culoarea porfirului, acoperite cu ligaturi de lumini colorate. Cu mult înainte de începere sala s-a împlut cu boieri, cucoane și cuconițe. Deși soția guvernatorului, Victo-

ria Stanislavovna Bahmeteva, reușise în scut timp să cultive gustul doamnelor din Chișinău pentru moda elevată (ele știau ce înseamnă un bal, cuconițele simțeau necesitatea unui magazin de mode parizian, știau să se îmbrace după modele franceze sau vieneze, dansând îndemânat mazure sau cadrilul). Dar la bal au sosit o mulțime de boieri de peste tot, chiar din Valahia și Moldova, ca să-l vadă pe împărat, dar lor le erau cunoscute doar obiceiurile orientale. Coccoanele sosite s-au îmbrăcat în toată bogăția pe care o are Orientul și Europa și, dacă guvernatoarea nu ar fi atras atenție la timp la odăjdiile oaspeților, împăratul ar fi văzut la bal doamnele înfășurate în șaluri scumpe turcești, iar boierii în căciuli de oaie și ciorapi roșii de safian. Chiar înainte de intrarea împăratului șalurile au fost scoase, iar căciulile de pe câteva sute de capete au fost clădite în dosul coloanelor. Când a intrat împăratul în sală, toți s-au strâns în liniște, fără zarvă, pe neprins

Alexandr Veltman, foto, sf. anilor 1860

Coperta cărții lui Alexandr Veltman, Moscova, 1828

de veste într-un cerc, rândurile căruia îl constituiau femeile în primele rânduri, iar boierii bărboși erau aranjați după clase, adică întâia, a doua, a treia. Balul a fost deschis de generalul Miloradovici; între timp împăratul discuta cu guvernatoarea și apoi împreună au făcut ocolul camerelor acordând atenție celor mai importante doamne, după care a început cadrilul franțuzesc, primul dans învățat de Chișinău în casa guvernatoarei...”

Alexandru Veltman a lăsat o operă dedicată tematicii basarabene, începând cu istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri și terminând cu povestirile inspirate din folclorul nostru.

A fost unul dintre puținii scriitori care nu pur și simplu au descris Basarabia, el a iubit-o cu adevărat, fiindcă aici s-a descoperit pe sine. Aici era A. Pușkin și în raport cu el trebuia să-ți apreciezi scrierile și talentul. Amintirile lui A. Veltman au stat la fundamentul *Pușkinianei* viitoare, devenind o operă de referință, aducând în prim-plan Basarabia.

BASARABIA VĂZUTĂ DE UN ENGLEZ

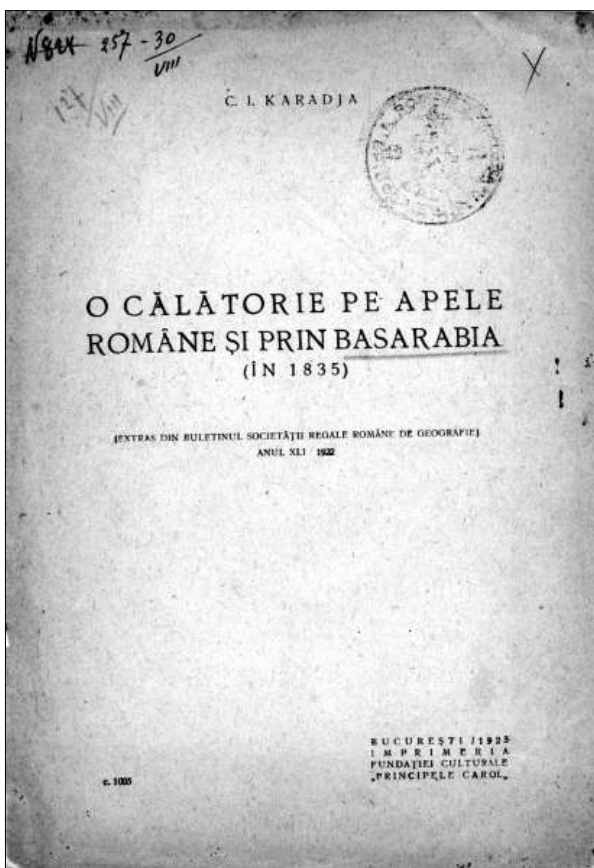
Astăzi, când avem la Chișinău deschisă Ambasada Marii Britanii, ne vine greu să ne imaginăm cum apărea Basarabia în ochii unui englez la 1835.

C.I. Karadja, în 1923, a publicat la București un mic studiu intitulat *O călătorie pe apele române și prin Basarabia* reproducând în expunerea sa impresiile unuia dintre călători, a englezului C.B. Elliott. Preot anglican, el a coborât pe Dunăre până la Galați la finele lunii august și începutul lunii septembrie a anului 1835. De la Galați el a trecut în Basarabia, iar de acolo a plecat la Odesa, de unde s-a îmbar-

cat pe un vapor ca să ajungă în Turcia. Este una dintre rarele descrieri făcute de un străin la numai 23 de ani de la ocuparea Basarabiei în 1812. Nu știu ce impresie au străinii despre Republica Moldova, dar C.B. Elliott a descris un tablou care te pune pe gânduri:

„...La Leova era graniță. Trecând Prutul cu barca, sosi la carantina rusească. Aci întâmpină o serie de neajunsuri și neplăceri din partea funcționarilor serviciului sanitar, politica guvernului rusesc fiind de a izola cât mai mult Basarabia de Moldova, îngreunând comunicația peste graniță prin orice mijloc. Străinii erau siliți să predea o listă completă a tuturor obiectelor din bagajele lor, fiecare lucru, hârtie sau petec de stofă, fiind însemnat în mod deosebit. Trebuiau să depună jurământ de ascultare și de a nu ascunde nimic. Fiecare lucru fu pe urmă scos și examinat cu lista în mână. Pentru o pereche de jartiere, netrecute pe listă, funcționarilor făcură un scandal mare! Clădirile carantinei erau lipsite nu numai de tot confortul, dar chiar de mobilele cele mai necesare și se aflau într-o stare de murdărie revoltătoare. Lumina trebuia stinsă la ora 8 ½, ordinul fiind menținut cu sentinele. După cinci zile de-o adevărată viață de temniță, Elliott fu admis la un al doilea jurământ după care i se îngădui să-și continue drumul, dar nu spre Odesa, ci la Chișinău spre examinarea hârtiilor. După carantină bagajele fură iarăși examinate cu aceeași rigoare la vamă. Toate cărțile, în afară de o biblie și de o carte de rugăciuni, fură pecetluite într-o ladă deosebită care trebuia să rămână nedeschisă atâta timp cât se afla pe teritoriul rusesc.

Drumul între Leova și Chișinău îl făcu cu o căruță foarte rea, trasă de doi cai mici și ne-

Coperta cărții lui C.B. Elliott

potcoviți, singurul fel de trăsură ce se putea găsi. Regiunea străbătută era pustie, nici copaci, nici arătură nu erau, numai din când în când de-a lungul drumului un stâlp vopsit cu culorile rușești indicând depărtarea între diferitele localități. Țăranii basarabeni erau liberi să locuiască unde le plăcea și nu erau siliți să dea contingente de recruți la armată. Păreau lui Elliott ca fiind josnici, necinstiți și leneși. Căruțele mergeau la început foarte încet, vizitii nedându-și nicio siliță, făgăduielile de bacșișuri nu-i mișcă nicidecum; când fură însă amenințați cu bătaie, schimbară de îndată pasul.

Șoseaua mergea prin satul Sărăcia unde Elliott petrecu noaptea într-o casă țărănească. Odaia era bună, cu bănci și covoare multe. A doua zi trecu prin satele Gura Galbenă și Molești. Regiunea era necultivată, ici-colo o pădure. Vulturi și corbi erau mulți.

Chișinăul avea din depărtare o înfățișare frumoasă cu clădirile văruiți și turlele bisericilor văpsite în verde. Intrând în oraș însă, casele se arătară în mare parte prost zidite, prăvăliile sărăcicioase și străzile nepavate. Populația era în creștere, fiind atuncea socotită la vreo treizeci sau patruzeci de mii de suflete. Chiar cel mai bun otel din oraș fu găsit și el foarte prost. Odăile erau murdare, mobilate numai cu o masă, un scaun și o canapea. După multe vorbe, proprietarul aduse o perină de piele și o plapumă pătată din cale afară; cearceafuri nu erau.

Elliott se duse îndată după sosire la guvernatorul orașului pentru a-și viza hârtiile. Acest înalt funcționar nu-l putu primi – dormea. A

două zi, după o așteptare de trei ceasuri și jumătate i se spuse că este bolnav. Își putu însă urma drumul la Odesa plătind cinci ruble, costul unui pașaport nou.

Printre locuitorii Chișinăului erau și mulți țigani. Ovreii, în număr de vreo zece mii, aveau, firește, tot comerțul în mâinile lor. Erau siliți să facă serviciul în armată. Se spunea că odată, când era vorbă ca 40 000 dintre ei să se ducă pe front, făcură o petiție pentru a obține o escortă, regiunea pe care erau să o străbată, fiind periculoasă!

Drumul între Chișinău și Tighina era pustiu ca înainte. Din când în când era ridicată vreo cruce unde niște călători fuseseră omorâți de bandiți, ceea ce se întâmplă des. Șoselele în Basarabia erau foarte rele, tot asemenea trăsurile și stațiile de poștă, unde nu era nicio acomodare pentru călători. Drumul mergea printr-o localitate Sicara. La Tighina trecu Nistrul în «Rusia Nouă», păstrând amintirea a multor privațiuni și greutăți din călătoria lui prin regiunile noastre.”

Unui străin mai bine i se arată toate deosebirile, toate detaliile pe care nu le observă un autohton. El vine dintr-o altă cultură, el vine cu altă mentalitate și cu o sete deosebită de a compara și de aceea însemnările lui au un grad mare de obiectivitate.

Oricare ar fi impresiile unui străin, ne convin ele, sau nu ne convin, în fond, ele sunt un fragment al istoriei noastre ce ne permite să privim atent în oglinda timpului, iar o privire atentă presupune și o concluzie justă – cine am fost și cine suntem.

IGNATI IAKOVENKO

Scriitorul Ignati Iakovenko

Suntem obișnuiți cu faptul că trebuie să cunoaștem totul despre primele persoane: președinți, miniștri, ambasadori, fără să bănuim că adevărata viață, de cele mai multe ori, își mișcă tumulturile dincolo de ei.

Pentru a cunoaște cu adevărat niște realități este foarte bine să cunoaștem oamenii din planul doi al istoriei, acolo este pulsul ei veritabil.

Funcționar din Consulatul rus de la București, Ignati Iakovenko a ajuns pentru prima oară la București în 1812. Făcea parte din echipa lui C.I. Bulgakov, primul secretar al Confe-

rinței de pace de la București. Momentul acesta biografic îl relatează în cartea *Starea actuală a Principatelor Turcești Moldavia și Valahia și a Regiunii Rosienești Basarabia*, tipărită la Petersburg în 1828.

A tipărit-o pe timpul când era funcționar la Consulatul rus din București și era unul dintre oamenii de încredere ai generalului Kiseli-ov care era responsabil de destinul celor două principate și se ocupa de elaborarea *Regulamentului Organic*.

Generalul, apreciindu-i abnegația, l-a numit director al poștelor țării. Acest fapt explică și apariția altor lucrări semnate de Ignati Iakovenko: *Moldova și Muntenia de la 1820 până la 1829* (conținând 55 de scrisori pregătite pentru tipar de către Ludovic Cosma și editate în *Neamul românesc literar*, 1910, nr. 8) și *Afacerile Valahiei* despre care nu se știe prea multe. Gheorghe Bezviconi în lucrarea *Călători ruși în Moldova și Muntenia* (București, 1947) la p. 202 afirmă: „A treia scriere, posibil să fie aceeași cu prima lucrare (*Starea actuală a Principatelor Turcești Moldavia și Valahia și a Regiunii Rosienești Basarabia*, Petersburg, 1828), fiind intitulată greșit de Cosma: *Afacerile Valahiei*.”

Conștient de faptul că scrierile lui vor fi utilizate ulterior de cei care vor elabora lucrări statistice, hărți, aprecieri economice ale situației din principate, Iakovenko este foarte atent cu detaliile și multe momente nu pur și simplu le descrie, el face anumite sugestii, fiind adesea ironic și chiar sarcastic: „În curând am ajuns la stația Cucul (azi Plăginești – n.r.) și, schimbând caii, peste trei ore am ajuns la Râmnic. În acest târg sărac, care nu avea mai mult de

zece case ca lumea și vreo 300 de case țărănești, nu m-am oprit, ci am mers direct la stație, care se afla în afara târgului. Aici am văzut un râu-leț, în care abia au dispărut roțile trăsorii mele. Acesta era râulețul Râmnic, în care se înecase general-locotenentul contele Arcadie Suvorov-Râmnikski (în 1811; despre monumentul așezat pe acest loc – *Vestitorul istoric (Istoriceskii vestnik)*, 1908, nr. 5, p. 558), fiul celebrului comandant de oști. M-am mirat și nu-mi venea să cred că, într-un izvoarăș atât de neînsemnat, poate să se înecă un om. Doamne sfinte! Cine ar fi putut să creadă înainte că fiul unui ostaș atât de renumit, care însuși se distinsese pe câmpul lui de activitate, își va pierde viața în același loc unde odinioară tatăl lui a repurtat o victorie atât de strălucită, care i-a adus și denumirea de Râmnikski? Providența, pe care n-o putem pătrunde, acționează de multe ori într-un mod neobișnuit, pregătind omului o soartă negândită, care pe noi ne miră extraordinar. Scăpat de atâtea pericole, în diferite lupte unde-l pândeau mii de gloanțe și schije, putea el să creadă că se va îneca într-un râuleț neînsemnat, pe care-l trecea șezând în căruța sa? Soarta însă hotărâse să-i curme zilele în acest loc și nu într-altul. O revărsare a râului, survenită prin surprindere din cauza ploilor căzute în munți, a accelerat cursul apei, care a răsturnat trăsura contelui, ducând-o repede la vale, așa încât a fost imposibil să mai fie salvat.” [Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 209]

Lucrările lui Ignati Iakovenko pot servi drept cheie pentru descifrarea frământărilor din sud-estul Europei și contribuția Rusiei la catalizarea acestor evenimente: Eteria – răscoala grecilor împotriva turcilor, răscoala lui Tudor Vladimirescu, războiul ruso-turc din 1828 ș.a.

Așa cum procedau mai mulți demnitari și ofițeri ruși I. Iakovenko s-a căsătorit cu o ro-

mâncă, Elena (1806-1863, cimitirul „Bellu”), fiica doctorului D. Caracaș, căsătorie care s-a încununat cu nașterea a trei băieți și trei fete.

Băieții: Constantin, Pavel și Nicolae. Din ei urmași a avut doar Constantin, fiind căsătorit în Rusia, dar despre ei nu se cunoaște nimic.

Fetele: Ecaterina, Sofia și Olga. S-au căsătorit în felul următor: Ecaterina cu Musculeanu în prima căsătorie, cu Colontauf, în a doua. Sofia cu doctorul Iosif Suhamel. Olga cu Nicolae A. Kretzulescu.

Și dacă nu se cunoaște exact anul nașterii lui I. Iakovenko, apoi la sigur se știe când și cum a murit: „La București, el a locuit într-o casă care azi este dărâmată și care a fost pe locul actualei biserici rusești de lângă strada Bursei, în spatele monumentului lui Mihai Viteazul. Iakovenko a devenit proprietar prin cumpărare a unei mari întinderi pe Dealul Spirei, cam întregul teren ocupat de Școala Militară și de institutul de cultură fizică, întinzându-se între strada 13 Septembrie și până în strada Izvor. Acolo își clădi o casă și își avea reședința de vară, petrecând multe luni ale anului cu întreaga familie. Alături de foișorul în stil românesc cu două caturi, plantase o grădină care cu timpul deveni un adevărat parc, apreciat de toată societatea bucureșteană a acelor vremi. Încă și azi mai sunt, ici-acolo, vechi castani din grădina lui Iakovenko. Om de cultură foarte apreciat pe acele vremi, era și un botanist încercat și pune cea mai mare grijă la creșterea pomilor roditori, îngrijindu-i personal cu multă dragoste. De altfel, însăși moartea și-a aflat-o în grădina sa din Dealul Spirei, într-o după-amiază, pe la orele asfințitului. Fu găsit mort întins pe jos sub un nuc plantat de dânsul, aproape de uliță care suia spre deal și care până acum câțiva ani mai era ființă. Era în anul 1870. Falnicul bătrân trecuse cu mult de 70 de ani.” [Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 201-202]

ARABESCURI MEMORIALISTICE

A. DEMIDOV

Impresiile sale de la călătoria întreprinsă în 1837 A. Demidov le-a publicat în volumul *Puteșestvie v iujnuiu Rossiiu i Krâm, cerez Vengriu, Valahiiu i Moldaviiu* (Moscova, 1853) și desigur că în această carte s-au regăsit în câteva pasaje și o descriere a Chișinăului: „Despre Chișinău nu putem spune altceva nimic decât faptul că este foarte întins și, asemenea Romei, este situat pe câteva coline.

La o adică, acest oraș de aceea ocupă o suprafață imensă, deoarece are străzi foarte largi și toate casele sunt înconjurată de grădini. În el s-a păstrat mult din traiul de odinioară, cocioabe prost construite și case din lut, dar în cartierele noi peste tot sunt case excelente, iar

clădirile publice sunt remarcabile prin arhitectura lor elegantă.

Strălucirea cupolelor bisericesti și diversitatea de culori cu care sunt acoperite casele în orașele rusești și verdele vioi al acoperișurilor a uimit nespuse de mult pe companionii noștri, pentru care aceasta era o noutate absolută. Piețele în Chișinău sunt foarte largi, sunt înfrumusețate cu verdeață și au și urne. În momentul când treceam prin oraș șefii lui erau preocupați de amenajarea grădinii publice pregătind-o pentru o serbare.

Pe colinele vecine cu orașul am văzut câteva podgorii, dar ceva mai departe țara este o pustietate nevalorificată.”

I.G. KOHL

Călătorul german I.G. Kohl – care nu exclude să fi fost o rudă a celebrului cancelar al Germaniei contemporane, autorul unirii celor două Germanii, Helmut Kohl – a vizitat Chișinăul la 1838. După felul cum descrie acest oraș în cartea sa *Reisen in Südrussland. Dresden und Leipzig* (1846), el ne convinge de minuțiozitatea specifică nației sale: „Ne-am oprit la un armean, venit din Galiția și am găsit la el suficiente comodități pentru modestele cerințe ale unui turist sosit în Rusia. Apartamentul nu avea merite deosebite, dar era și fără neajunsuri: fără paraziți, fără murdărie, fără mobilă, fără marchere, fără podeală umedă, fără guri în acoperiș și fără geamuri sparte. Cu asemenea condiții în Rusia, unde oamenii sunt în jumătate mai pretențioși ca în Germania, suntem satisfăcuți. Se găsește o pereche de scaune, se scutură pe noapte șuba și

se șterge cufărul de călătorie, poruncesc să pună un excepțional samovar, se alintă puțin cu o discuție la ceai și nimănui nu-i dă în cap să acuze proprietarul că salteaua lui este prost umplută, iar triufoarele lui nu sunt franțuzești – așa ceva el nici nu-ți propune.

Sosind în oraș, noi imediat am tras cu ochiul și am interogat locuitorii în două limbi pentru zece și putem comunica ceva nou despre starea lui actuală.

Rușii au luat Chișinăul din mâinile turcilor când acesta era o localitate neimportantă, deoarece pe timpul orânduiri turcești partea de nord a Basarabiei era diriguată de la Hotin, centrul de la Bender, iar sudul de la Akkerman. Rușii pentru prima oară au ridicat statutul acestei localități, ce se afla la mijlocul alungitei Basarabii, prefăcând-o în principalul

centru politic și, de aici rezultă, centru economic. Datorită acestui fapt, orașul, în care acum treizeci de ani pe stradă puteai întâlni doar o pereche de găște sau un purcel, a crescut ca pe drojdii. El crește asemănător cozii unei comete și nu numai lucrările noastre statistice, dar și ultimele date oficiale din dările de seamă rușești rămân în urmă de realitate.

Referitor la locul în care Chișinăul și-a răsfnat labirintul de hibare și căsuțe, putem afirma că este unul dintre cele mai faimoase în Europa, deoarece are mai puțin de cinci verste în diametru și aproape două mile germane pe circumferință. Cifra locuitorilor depășește 40 de mii și se compune din velicoruși, maloruși, tătari, moldoveni, evrei, armeni, bulgari, nemți, francezi, greci, polonezi, sârbi și alte neamuri mai puțin numeroase. Turci la Chișinău nu-s, așa cum nu poți găsi turci în Valahia.

Elementul principal etnic al populației Chișinăului, de fapt ca în toate orașele Basarabiei cu excepția Akkermanului, îl constituie evreii. Ultimii sunt cca 15 mii. Comunitatea lor la Chișinău este mai mare chiar decât cea din Odesa. Ca și peste tot ei se ocupă cu negustoria, afacerile și vorbesc germana. Prin mâinile lor trecea cantitatea principală de semințe de in, grâu și slănină, pe care Chișinăul, ca principală piață internă, o transportă la Odesa. Evreii au în oraș spitalul lor, sinagogă și șapte școli.

Bulgari în Chișinău sunt vreo 800 de familii. Principala lor preocupare este creșterea animalelor. Gospodăriile lor, după felul cum sunt organizate și îngrijite, concurează adesea cu cele germane. Unii bulgari chișinăuieni au în stepe până la 4000-6000 de capete de animale. Bulgarii se mai ocupă cu grădinăritul și cultivă suprafețe mari pe care le numesc baștani în care cresc: ceapă, zămoși, pepeni verzi, bostani, floarea-soarelui, castraveți și alte legume.

Velicorușii în marea lor majoritate locuiesc temporar aici și se ocupă preponderent de construcții așa cum fac peste tot în sudul rusesc. Ei sunt pietrari, tâmplari, tencuitori, zugravi ș.a.

Maloroșii, ca peste tot sunt croitori, cizmari și fac și alte meserii. Desigur, și velicorușii, și maloroșii sunt funcționari.

Țigani sunt fierari, lemnari, leșuitori și, în același timp, vânzători de cai, în toată Moldova și-n toată țara până la Caucaz. Ei locuiesc în pădurile de lângă oraș, dar lucrează aici.

Armenii sunt în Chișinău cam o sută de familii. Ei întrețin hanuri așa ca în Odesa, frizerii. Mulți armeni fac comerț cu postavuri răsăritene, persiene și turcești. Printre ei sunt mulți bogătași.

Nemți în Chișinău sunt atât de mulți că ei au biserica lor și preot. Nemții sunt profesori, funcționari, meseriași și agricultori. Orașul este vizitat de germanii coloniști din împrejurimi. În oraș locuiesc cam 200 de nemți evangheliști, dar printre cei 800 de catolici sunt și germani. Majoritatea catolicilor o alcătuiesc polonezii. Francezi sunt puțini. Sub oblăduirea lor se află trei pensioane pentru copiii nobililor.

Dvorenimea și nobilimea Chișinăului în majoritate este constituită din funcționari ruși, iar majoritatea boierilor moldoveni de aici preferă să locuiască la Iași, o parte la Odesa, iar alta peste hotare. Dar și la Chișinău poți întâlni câteva familii cunoscute: Balș, Sturdza ș.a.

Ceea ce se referă la arta construcțiilor din Chișinău, aici e ca și în toate orașele nerusești, e ca în cele moldovenești, o îngrămădire de case, construite la întâmplare și înghesuie, că este imposibil în aranjarea lor să descoperi un plan. Doar ba aici, ba acolo poți descoperi străzi drepte. Acum guvernatorii ruși cu puterea ce le-a fost atribuită fac drumuri prin acest hățiş. Chipul în care ei procedează este simplu, dar și foarte ingenios. Ascultați!

Dacă unui funcționar de rang înalt i se pare că într-un loc sau altul sunt clădiri ce nu fac față orașului și el dorește ca pe acolo să fie trasată o stradă dreaptă, el poruncește șefului poliției să se ia o căldare cu vopsea și să scrie pe clădirile respective: „Demolare!” Acest om ia scara și sus, pe casa menționată, scrie: „De de-

molat până la 1 octombrie”, „De demolat până în 1840” sau „Să fie scos balconul”, ori „Să fie demolat până la geamul al doilea” și locatarilor uimiți nu li se dau niciun fel de explicații. În felul acesta bieții oameni primesc negru pe alb indicații pe care trebuie să le respecte întocmai.

Evident că o asemenea muncă de transformare revoluționară a Chișinăului nu poate fi efectuată în scurtă vreme. Acest lucru se face pas cu pas. Cu regret, pe această cale cu greu se poate ajunge la un final reușit: conducătorii de vârf se schimbă des, iar odată cu ei și dispozițiile emise își pierd din valoare.

Principala stradă a Chișinăului are câteva verste în lungime și funcționarii ruși au construit pe ea un număr impunător de case solide. În alte părți ale orașului case de piatră sunt puține, majoritatea sunt din lemn, lut și stuf. În majoritatea cazurilor ele sunt vopsite în galben și după obiceiul moldovenesc au înfrumusețări cu linii negre și arabescuri.

Interiorul caselor este și mai divers ca exteriorul. Rușii și nemții au mese și scaune obișnuite, armenii și bulgarii au covoare răsăritene, păretare și divane. De la turci n-a rămas nimic în afară de fântâna arteziană. Turcii, mari amatori de apă, au lăsat în tot sudul Rusiei, pe unde au locuit, amintiri plăcute. Havuzul din Chișinău din patruzeci de orificii aruncă o apă minunată și locuitorii până astăzi îi pomenesc de bine pe turci.

Împrejurimile Chișinăului sunt deluroase și între dealuri sunt unele locuri care pot fi considerate ca niște munți joși. Dealurile sunt împădurite și arată cu totul altfel decât cele de la Bender. În păduri pot fi găsiți stegari și

fagi frumoși, parțial din cauză că pădurile de la Chișinău sunt cu totul deosebite de cele din nord sau din Podolia.

Împrejurimile Chișinăului pe rază de cinci-șase mile sunt mai bogate în păduri ca alte locuri de stepă din Basarabia și de aceea lemnele de aici sunt duse și în nordul Basarabiei sau la sud, Odesa, Ismail, precum și la Iași. Lemnele sunt o marfă care se pretează în comerț și sunt transportate cu carele chiar și la Odesa, deși se putea face acest lucru pe apa Nistrului. În acest mod minunat, cu carele mergând alene trase de boi lemnele călătoresc până la 25-30 de mile și chiar mai departe. Eu cred că în tot restul Europei nu vei vedea așa ceva.

Vinul de Chișinău sau în genere vinul moldovenesc este renumit. El este mai gustos ca cel de prin părțile Odesei. Chișinăul expediază anual 800-900 de mii de vedre de vin în guberniile rusești.

Peștele la Chișinău este adus de la Nistru, în mare parte din limanul Nistrului.”

Scrise cu un anumit umor, aceste pagini par a fi scrise special pentru a vedea lumina tiparului. Dar, în fond, tablourile descrise sunt veridice și panorama Chișinăului de odinioară răsare ca în palmă...

Greșește călătorul german când afirmă că străinii ar domina etnic Chișinăul. În cartea *Iubileinâi sbornik goroda Kișiniova. 1812-1912* (Chișinău, 1912), când este descrisă epoca respectivă se concretizează: „Populația dominantă și limba vorbită este româna. Nadejdin impută românilor faptul că dau prioritate educației vieneze pe care o consideră *nec plus ultra* a civilizației.” (p. 55).

I. KRAȘEVSKI

Scriitorul și istoricul polonez J.I. Kraszewski (1812-1887) a vizitat Chișinăul în 1843. Cartea lui *Wspomnienia Odessy, Jedessanu, Budzaku* a apărut la Vilno (Vilnius) în 1846, adică în același an cu cartea lui I.G. Kohl. Dar polonezul cunoștea cartea germanului la momentul când

scria propriile memorii. De aceea, el polemizează ușor cu acest călător german și chiar corectează anumite momente ce i se par exagerate:

„De la vreo cinci verste de Chișinău încep grădinile bulgarilor, care ajung până în oraș. În aceste grădini se cultivă o sumedenie de legu-

me, încât te miri cine consumă asemenea cantități. Din depărtare Chișinăul, ca și restul orașelor de aici, te uimește prin suprafața ocupată, ca și cum a ocupat-o pentru a se mai extinde.

Se văd casele albe așezate în grupuri sau singuratice albind în grădini, din mijlocul lor răsare clopotnița Catedralei, săgeata gotică a bisericii luterane, cele două cupole ale bisericii catolice, cupolele bisericilor moldovenești (serviciul divin în care se ține în slava veche, dar se cântă moldovenește), cupola bisericii armenesti ș.a.

Din dreapta se remarcă partea cea mai avantajată, așa-numitul oraș nou. Într-adevăr, construcțiile din ele sunt noi sau în fază de realizare. Chiar neajungând în oraș, noi am trecut pe lângă un parc abia amenajat și câteva havuzuri și izvoare, cu anexe pentru spălătul rufelor și chiar un izvor cu sulf. Toate sunt bine întocmite.

Străzile Chișinăului, ca peste tot, sunt înrămate de case albe, care nu se deosebesc între ele, dar care cresc ca ciupercile. Și această expresie nu constituie o exagerare, într-adevăr construcțiile cresc văzând cu ochii. Eu am întâlnit doar câteva case vechi mai originale, jumătate fiind din piatră, iar cealaltă jumătate din lemn, cu balustradă și pridvor, cu acoperișuri înalte și scări exterioare, cu obloane ce se ridică în sus, cu frontoane care țin umbră, unde cu picioarele încrucișate stau greci, bulgari și moldoveni fumând tutun.

Dar numărul acestor case, cu aspect artistic, curioase pentru un călător, se micșorează, ele trebuie căutate și în scurtă vreme nu vor mai exista. În locul lor se înalță lăzi mari, comode, care se numesc case frumoase de piatră, ele sunt frumoase doar prin faptul că sunt netede și albe. Casele vechi precum se vede sunt preconizate spre demolare. Dar eu am schițat în albumul meu de călătorie o casă pe la colțuri cu o arhitectură deosebită.

În genere, la prima vedere ai impresia că Chișinăul merge înainte cu pași giganti. Civilizația substituie tot ce este tradițional, în costu-

me și edificii. Costumele însă îți amintesc că te afli anume aici și nu în altă parte. Moldovenii în căciuli de oaie și sumane lungi, grecii cu fesuri, bulgarii ș.a. mișcându-se pe străzi, stând pe pragurile caselor cu lulele în gură, atestă că pe acest plai abia recent a fost cucerit de civilizație.

Alături de rămășițele costumului din orient se întâlnește eleganța fracului, primit de la Viena, în mănuși galbene de lac; lângă frizerul armean șarmanca interpretează arii de Donizetti și Bellini, valsuri de Strauss; alături de localul unde se vând vinuri moldovenești, o doamnă venită direct de la Paris la Chișinău deschide un magazin pentru dame.

Chișinău, denumirea căruia provine de la tătar-moldovenescul Kișenau – loc împremuit din nou, după cum afirmă Kohl, are 40 000 de locuitori, cifră confirmată de Nadejdin, care o și mai mărește. La prima vedere, pe lângă extinderea orașului, cifra aceasta nu vorbește mai mult despre nimic, dar se prea poate că anume în această extindere se revarsă toată populația. În cele 40 000 sunt 15 000 de evrei, 800 de familii de bulgari (care dețin 4000-6000 de capete de animale în stepă, cifrele sunt luate de la Kohl), 100 de familii armenesti, țigani, velicoruși, maloruși, restul greci. Nemți sunt: 200 evangheliști și 800 catolici (precizare: Kohl afirmă că printre cei 800 de catolici sunt și germani – I.C.).

Domnul Kohl în descrierile sale exagerază: spre exemplu, vorbind despre vinul din Chișinău și împrejurimi, el numește o cifră nemaipomenită de vedre de vin.

El a fost uimit și de lungimea străzii centrale, care se numește Millionnaia și pe care Kohl o întinde pe câteva verste, poate exagerând la fel. În realitate strada este foarte lungă, având o lărgime potrivită, dar fiind înrămată cu case doar pe jumătate pare a fi pustie.

Nadejdin laudă, și nu fără temei, frumusețea orașului, pornind de la premisa de când a fost el atestat în istorie și starea lui inițială. Aceasta e uimitoare. Dar în afara acestor con-

siderente cu alte laude nu mai poți fi de acord. Denumirea de Chișinău (de la Kișla – hutor de iernat) Nadejdin o explică prin faptul că Chișinăul în timpurile trecute, după toate probabilitățile, era locul unde ierna murzaua tătarilor sau pașa de Bender. Înaintea anexării Basarabiei la Rusia localitatea era un sătuc.

Inițial capitala Basarabiei au vrut s-o stabilească la Bender sau Orhei, la Chișinău nici nu se gândeau. L-a ales însă mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Așezarea lui centrală, între stepe și păduri, chiar în mijlocul Basarabiei, a influențat alegerea. Vlădica și-a instalat catedra aici, denumirea de Mitropolie păstrându-se până astăzi. Grozav s-a mai înălțat Chișinăul. Până la 1834, orașul rămânea tot un sat moldovenesc, deși mare. Edificiile noi, străzile, piețele, grădinile, aprovizionarea cu apă – toate au apărut grație aportului generalului gubernator Fiodorov.

Populația dominantă și limba vorbită este româna. Nadejdin impută românilor faptul că dau prioritate educației vieneze pe care o consideră *nec plus ultra* a civilizației.

Din instituțiile de învățământ în Chișinău activează: Seminarul Teologic, gimnaziul recent instituit, colegiul gubernial, școala lancasteriană, cea mai bună din Rusia, școala pentru copiii funcționarilor și școala superioară evreiască, după modelul celei din Odesa. La aceste mijloace ale civilizației se adaugă clubul, teatrul rus și, uneori, venind de la Iași sau Odesa, teatrul german sau francez. Oare aceasta nu e suficient?

La intrarea în oraș am văzut ruinele unei case, care-mi era cunoscută din ilustrate și în care odinioară locuise Pușkin. E preconizată această construcție pentru a fi demolată – eu nu știu. Îmi pare rău nu de dragul construcției, ci din cauza memoriei pentru marele poet. Un alt Pușkin degrabă nu se va naște.

Toată ziua de 3 august am petrecut-o în examinarea detaliată a Chișinăului.

Strada centrală, pe care Kohl o măsoară în verste, întretaie orașul și este artera principală.

Ea e numită Millionnaia, probabil pentru faptul că la o adică nu o poți umplea nici cu un milion de oameni. Milion sau nu, dar câteva zeci de mii se simt confortabil pe acest spațiu.

Pe această stradă care este ca un fundament pentru creșterea viitoare a Chișinăului se înalță foarte frumoase case (albe sau galbene și mari), aranjate comod una față de alta, depărtate suficient una de alta, unele fiind singure, altele stau în grupuri. Același lucru se poate observa pe străzile noi, în schimb, străzile vechi sunt strâmbe și acoperite cu case de parcă ar fi ciuperci. Căsuțele se înghesuie una în alta de parca se sprijină reciproc și aflându-se în același timp într-o dependență una de alta. Construcțiile noi sunt din piatră albă, asemănătoare celei din Odesa, dar care este mai bună și mai rezistentă.

Dacă suntem surprinși de dezvoltarea Odesei care are la îndemână asemenea mijloace, atunci ce se poate spune despre Chișinău, oraș pierdut în pustietatea basarabeană și care la 1812 avea doar 7000 de locuitori, fiind alcătuit din căsuțe mărunțele moldo-turce și dughene, iar astăzi are 40 000 de locuitori, edificii mari și înalte, grădină publică, teatru, câteva școli și magazine, pline de mărfuri.

Cea mai veche dintre noile construcții este Mitropolia, zidită în 1814, așa cum glăsuiește o inscripție. În orice caz, cu construcțiile posterioare ea nu poate fi comparată.

Biserica catolică, construită recentă, nu departe de Catedrală, e în ordine, dar arhitectura nu-i frumoasă. Două cupole mici aplicate parcă neproportional atunci când privești din față. Am privit interiorul de pe locul unde stă corul, m-am închinat Maicii Domnului în altarul mare. Tâmplarii, zugravii, se roteau în jurul meu, deoarece se finisa interiorul pe banii donați.

Chirha luterană n-am văzut-o din interior. Din afară aceasta este o construcție joasă cu o clopotniță gotică înaltă. Arhitectura este acceptabilă ca și în alte cazuri. Grădina publică cu carusel și foișor reprezintă o pădurice drăguță de salcâmi, tei și plopi, întreținută în curățenie.

E necesar să amintim aici că în această pustietate au fost amenajate de generalul Fiodorov havuzuri, o spălătorie, care sunt extrem de necesare din cauza insuficienței de apă, de asemenea a fost amenajat izvorul cu sulf și la câteva verste de oraș au fost puse bazele unui noi grădini publice.

Chișinăul are bibliotecă publică, bine întocmită. Bibliotecar e un bătrânel simpatic – d. Kozlov, fost consul al Rusiei în SUA.

Am trecut prin bazarul vechi și nou și special am trecut prin a patra parte a orașului care este prevăzută pentru a fi demolată. Construcțiile care au fost selectate pentru demolare sunt menționate cu cruciulițe pe acoperișuri. Despre arhitectura lor deja am vorbit.

Într-o cofetărie unde am intrat să iau un șerbet era un aer oriental, covoare și divane în jur, dar șerbet nu era, mi s-a indicat în ce dughenă pot găsi așa ceva. Nimic oriental n-am

găsit în Chișinău, nici chiar papuci pe care-i doream ca o amintire din Basarabia.

În costumele bărbaților se întrezărea ceva oriental – caftane, cialmale, fesuri. Pe când îmbrăcăminte femeilor nu se deosebea prin nimic. Totul părea amestecat în formula bizară. Pe firmele din stradă poți întâlni inscripții în limbile franceză, polonă, rusă, germană, armeană. Domină însă pe strada limba moldovenească, adică româna. Și în această limbă vânzătorii ambulanti strigă marfa pe care o propun – franzoale, pere, harbuz și alte fructe, vândute la kg.

La hanul în care ne-am oprit am găsit o inscripție în polonă, factor, ca și la noi, era un evreu, birjarul era originar din Vilno, stăpânul casei avea un nume italian. Și în toate un asemenea amestec și nu e de mirare, deoarece Chișinăul, reprezintă, ceea ce reprezintă populația întregii Basarabii – o adunătură de persoane de diferite origini.”

A.I. STOROJENKO

A.I. Storojenko a vizitat Chișinăul la 1829, pe timpul războiului ruso-turc. El a lăsat o carte: *Dva meseața po Bessarabii, Moldavii i Valahii v 1829 godu* (Moscova), în care descrie Chișinăul la acea vreme:

„Intru în oraș; merg pe străzi înguste și murdare și mă gândesc că voi întâlni în față niște clădiri sumbre, posace de tip asiatic. Zădarnică speranță! Printre căsuțele șubrede peste tot se înalță case onorabile, gardurile multor case boierești sunt scoase, au rămas doar porțile, unele din ele sunt din piatră, care mărturisesc că stăpânii doreau să trăiască omenește, altele au doi stâlpi și o bară transversală exact ca o spânzurătoare. Toate împreună reprezintă o pustietate, iar porțile fără garduri sunt niște monumente triste sau chiar firme ale lenei și indiferenței.

Orașul e așternut pe pantă. Pe un pisc a fost înălțată o casă care e locuită acum de generalul Inzov și câteva biserici de piatră. Pe un

podis înalt e construită Mitropolia, lângă care e o mănăstire armenescă și în preajma acestor edificii se află grădina publică.

Arhitectura acestor mănăstiri nu este europeană; pe frontoane sunt zugrăviți sfinții. Culorile pestrițe atrag vederea, amintind că ne aflăm deja într-un oraș asiatic. Pe piață casele sunt deosebite; grădina publică nu e mare. Dar aleile sunt drepte. Ea a fost plantată de guvernatorul Basarabiei N.A. Bahmetiev și timp de douăzeci de ani, copacii au crescut destul de înalți. Aleile au umbră; dar persoane să se plimbe pe acolo n-am zărit. Se spune că pe timpul lui Bahmetiev în grădina publică se aduna tot orașul, cucoanele, îndeosebi, acea vreme și-o amintesc cu plăcere. Acum ele se jeluiesc că-i mare plictiseală. Și, la sigur, în Chișinău plictiseala și-a făcut cuib.

Aici trebuie să fie guvernator o persoană importantă, bogată, în caz contrar Chișinăul se va preface într-un sat. Dughenele, în care

se vând mărfuri alese, carne de oaie fiartă sau coaptă, plăcinte și mărfurile de băcănie, stau înșirate în două rânduri pe o stradă rău miro-sitoare într-o aranjare asiatică. Cârциumele cu vin din struguri și din pâine sunt împrăștiate prin tot orașul; pe tejghele pliante sunt aranjate spre stradă o mulțime de sticle de diverse forme și mărimi cu vinuri de diferite culori și votcă care ispitesc pe adoratorii lui Bahus.

La unele cârciume pe terase acoperite barzii moldoveni și țiganii interpretează cântece tânguioase pentru diferite ocazii, compuse de ei, iar vizitatorii cu nasurile roșii beau căzuți pe gânduri. Pe străzi sunt trăsuri; birjarii sunt îmbrăcați în hlamide cumpărate de la husarii din diferite regimente. Acum sunt aici și droște. Caii acestora sunt numai piele și oase, dar pentru o zi trebuie să plătești pentru ele de la 10 până la 15 ruble, sau câte 1 rublă și 40 cop. pentru o oră. Fiecare birjar care m-a dus pe mine avea ceas de buzunar.”

La 1 mai 1829, fiind invitat să petreacă „maiul” la Malina, a văzut o panoramă uimitoare: „Chișinăul îl vedeam ca pe palmă; din depărtare îmi părea întins, oraș frumos; albind cu biserici și case mari, soarelele orbitor făcea

să strălucească cupolele și crucile bisericilor; construcțiile păreau a fi plantate printre grădini și toate la un loc creau o panoramă excelentă.”

Concluziile lui sunt obiective: „Conducătorii civili ai Basarabiei și Chișinăului trăiesc doar pentru sine. Șeful poliției nu depinde în niciun fel de guvernator; ultimul poate interveni doar în cazuri deosebite când sunt încălcări grave. E suficient să intri în oraș, ca să-ți dai seama că poliția nu-și face bine treaba. La fel cum intrând în orice instituție de stat poți trage concluzia despre dezordinea care domină aici. Nu este nici justiție, nici adevăr. Guvernatori sau schimbat mai bine de zece persoane și doar în doi ani, doi dintre ei au vizitat locurile publice și speriați de bezna deschisă în fața lor, se poate spune că au dat bir cu fugiții. Probleme nesoluționate sunt o sumedenie, ca și numărul banilor de stat cheltuiți nu se știe pe ce.”

Se poate spune că A.I. Storojenko a anticipat momentul numirii la Chișinău ca guvernator militar a generalului-locotenent P.I. Fiodorov, care a schimbat radical situația orașului, replanificându-l conform planului aprobat la 2 august 1834.

Gara veche a Chișinăului. 1889

UN MEMORIALIST CIUDAT

Literatura, în general, iar cea rusă îndeosebi, abundă în personalități literare foarte ciudate.

Philipp Wiegel (12.XI.1786, s. Simbuhovo, reg. Penza – 3.IV.1856, Moscova), este unul dintre reprezentanții de marcă ai acestei specii. Scriitor, fost viceguvernator al Basarabiei din 1824, activând aici din 1823 până în 1826, membru al Societății *Arzamas*, era la originea neamului său suedez rusificat și foarte apropiat ca fiziologie de timpurile noastre, căci prefera bărbații în loc de femei...

Din care cauză a fost subiectul multor epigrame care circulau în epocă, cea mai renumită fiind scrisă de un poet astăzi uitat cu desăvârșire S.A. Sobolievski, intitulată *Ah, Filip Philippovici Wiegel...* Dar aceasta nu l-a împiedicat să fie în relații de prietenie cu poezii Vasili Jukovski, Aleksandr S. Pușkin, cu care a comunicat mult în anul 1823, când acesta era exilat la Odesa.

Gusturile lui literare erau și ele stranii. El n-a apreciat valoarea piesei *Revizorul* de N.V. Gogol, dar accepta fără rezerve *Vâbrănăe mes-ta iz perezpiski s druziami*.

S-a născut în familia unui general, care din 1801 a fost guvernatorul civil al guberniei Penza.

Copilăria a trăit-o la Kiev, după care a fost trecut la pensionul francez din Moscova. A fost educat de familia rudei sale – contele S.F. Golițin. Cariera administrativă o începe la Arhiva colegiului afacerilor externe unde ne dă un portret al lui Nicolae Bantâș-Kamenski, moldoveanul care pusese bazele acestei arhive. Aici activează doar doi ani, 1800-1802, de unde va urma o carieră întortocheată și diversă: Minis-

Philipp Wiegel

terul Afacerilor Externe, unde a fost membru al delegației care a mers nereușit la tratative în China, apoi la Ministerul de Interne, apoi la cel al Finanțelor.

Ultima lui funcție a fost cea de director al Departamentului de relații externe în domeniul spiritual, primită în 1829 și părăsită de el în 1840, când s-a pensionat în calitate de consilier. Dar și în această funcție a lăsat o urmă de loc frumoasă, fiind unul dintre autorii prigonirii distinsului filosof P.I. Ceaadaev.

Activând în această funcție, a demonstrat abile calități de rusificator și de propovăduitor al creștinismului ortodox.

Aceste tendințe el le manifestase deja în Basarabia, iar cu timpul ele s-au conturat mult mai profund.

Pensionat, a continuat să scrie și unele lucrări circulau în manuscris: *Moskva i Peter-*

burg (Russkii Arhiv, 1893). Unele lucrări preconizate pentru tipărire în revista *Sovremennik* n-au fost publicate din cauza cenzurii.

Opera: *Memorii* (1864-65), șapte cărți (reeditate în 1891 sub titlul *Notițe*).

Note referitoare la starea actuală a Basarabiei (1892), iar în 1893 a apărut un supliment la aceste *Note*.

Noi vom examina opera lui Philipp Wiegel sub aspectul portretizării unor distinse personalități basarabene. Cunoscând marea lui pasiune pentru artă, fiind un serios colecționar, era firesc ca în opera lui scrisă să descoperim o galerie de portrete.

Plecarea lui din Basarabia s-a produs la timp și a fost norocoasă pentru el, căci doi basarabeni, verișorii Donici, Nicolai și Alexandru, se pregăteau să-l ciomăgească, adică să-l

Coperta cărții *Amintiri* de Ph. Wiegel, Moscova, 1865

Profilul lui Ph. Wiegel în viziunea poetului A. Pușkin

bată cu bastoanele. Incidentul s-a produs din cauza caracterului lui Ph. Wiegel, care, fiind un intrigan redutabil, și-a permis să scrie o scrisoare denigratoare la adresa nobilimii locale.

Acest fapt a devenit cunoscut în societate, dar pentru a arăta nimicnicia autorului se creau probe.

Scrisoarea se afla acasă la copistul căruia i-a fost încredințată. Acesta a recunoscut că e ascunsă după icoană în camera lui. Și doi verișori au pătruns în cameră, au făcut o copie și Chișinăul a aflat ce crede Ph Wiegel despre societatea lui. Rămânerea lui aici devenise imposibilă.

O singură precizare necesară: Alexandru Donici nu era altul decât viitorul fabulist.

SFATUL ȚĂRII – O EXPERIENȚĂ PARLAMENTARĂ UNICĂ

Basarabia n-a avut un parlament al său, n-a avut nici experiența unei autonomii. Deputații care au reprezentat Basarabia în dumele de stat erau, în marea lor majoritate, aleși după sistemul electoral rusesc, în care experiența demonstra că privilegiat era o singură clasă – clasa nobilimii.

Ici-colo era câte un preot și câte un funcționar sau câte un învățător de țară, nimerit în liste prin susținerea zemstvelor. De aceea, hotărârea Congresului militarilor moldoveni, care și-a ținut lucrările în perioada 20-28 octombrie 1917, de a forma un parlament propriu însemna, în esență, un act de curaj, fiindcă un parlament presupune mai multe organe care îi asigură viabilitatea. Și chiar alegerea lui, adică selectarea viitorilor parlamentari, trebuie

să fie încadrat într-un sistem juridic echitabil, care ar permite ca hotărârile acestui parlament să fie recunoscute legale.

Cunoaștem faptul că în hotărârile Congresului militarilor moldoveni a fost propus biroul de organizare a Sfatului Țării în frunte cu Vasile Țanțu, sublocotenent, de profesie învățător, a fost întocmită lista nominală a acestui birou: Comisar Ion Păscăluță. Secretar Ștefan Holban. Membri: Anton Crihan, Gherman Pânteș, Ion Buzdugan, Grigore Turcuman, Valentin Prahnițchi, Elefterie Sinicliu, Chiril Sbierea, Leon Țurcan, Boris Epure, Nicolae Cernăușan, Dumitru Mârza, Ioan Tudose, Anatolie Moraru, Ion Ignatiuc, Nicolae N. Alexandri, Ion Pelivan, Pan. Halippa, Daniel Ciugureanu, Ion Inculeț, Pantelimon Erhan,

Clădirea Sfatului Țării. Fotografie de epocă

Nicolae N. Codreanu, Vitalie Zubac, Afanasie Chiriac, Dumitru Plătică, Zamfir Munteanu, Teodosie Cojocar, Ion Creangă.

Biroul a fixat cota și modalitatea (vezi *Formular al Biroului de Organizare* în cartea: Iurie Colesnic. *Generația Unirii*. Chișinău, 2004) alegerii deputaților din partea fiecărei naționalități, a schițat proiectele de hotărâri ce urmau să fie dezbătute în cadrul primelor ședințe, a stabilit ziua deschiderii lucrărilor Sfatului Țării pentru data de 21 noiembrie 1917 (de sărbătoarea *Vovideniei*).

Au fost desemnați delegații din partea Congresului Militarilor Moldoveni și propusă în punctul 6 al rezoluției o schemă de reprezentare în viitorul parlament, care era formulată astfel:

„A constitui de îndată un Sfat al Țării pentru a administra toate treburile Basarabiei autonome. El se va forma din 120 de deputați în felul următor: moldovenii vor avea 84 locuri (70 la sută), și celelalte neamuri din Basarabia 36 locuri (30 la sută), 44 deputați moldoveni se vor alege de congres, 30 se vor alege de țărani moldoveni; 10 de la organizațiile și partidele moldovenești, 36 de la alte naționalități, care locuiesc în Basarabia (socotind 70 la sută moldoveni și 30 la sută alte naționalități), iar zece locuri se vor rezerva pentru moldovenii de dincolo de Nistru.

Se consideră nedorită orice coalitiție cu capitaliștii. Sfatul Țării se va socoti ca vremelnice, până la întrunirea Constituantei din Basarabia, aleasă prin vot universal, egal, direct și secret.

Toate organele de administrație vor fi subordonate Sfatului Țării și diriguite de dânsul. Din momentul constituirii Sfatului Țării, toate comitetele, acum existente în Basarabia, vor căpăta un caracter strict profesional.

Congresul a recunoscut că în opera de creare a unei vieți democratice și naționale, drepturile minorităților etnice trebuie să fie complete și scrupulos reprezentate.

Pentru întemeierea Sfatului Țării a fost ales un Birou de organizare al Sfatului Țării și au

fost propuși 44 de deputați din partea congresului.” [După cartea: Iurie Colesnic. *Generația Unirii*. Chișinău, 2004]

Pentru organizarea Sfatului Țării au fost lansate mai multe propuneri din partea diverselor organizații și partide politice.

Toți susțineau inițiativa creării unui asemenea organ. Divergențele vizau împărțirea locurilor în acest for legislativ al Basarabiei.

La 17 noiembrie 1917, Pan Halippa, vorbind la ședința Dumei orășenești, a expus același punct de vedere, descifrând numărul de locuri care revin fiecărei naționalități, conform schemei întocmite de Biroul de organizare a Sfatului Țării: „...*moldoveni – 105, ucrainenii – 15, evrei – 13, ruși – 7 ș.a.*”

În memorandumul Partidului Socialist-Revoluționar Moldovenesc sunt incluse propuneri concrete referitor la repartizarea locurilor în viitorul parlament al Basarabiei: „*În compunerea consiliului să intre aleși de la partidele politice, care reprezintă democrația organizată proporțional cu numărul fiecărei națiuni din Basarabia, conform statisticii și anume: Partidul Socialist-Revoluționar Moldovenesc – 20, Partidul Național Moldovenesc – 10, soiuzurile (uniunile) naționale profesionale – 10, ucrainenii – 11, evrei – 8, ruși – 5, bulgari – 3, găgăuzii – 2, nemți – 2, alte naționalități – 1, total – 72.*”

Și aici, prima remarcă: **de la 28 octombrie, când a fost adoptată decizia, și până la 21 noiembrie 1917, când și-a deschis lucrările primul parlament al Basarabiei, au trecut 24 de zile. Deci, activitatea de organizare a cunoscut un tempo nemaipomenit, fiindcă, în primul rând, biroul a decis formula de reprezentare, reieșind din criteriul etnic și ținându-se cont și de reprezentativitatea politică. În schema viitorului parlament au fost desemnate comisiile care urmau să activeze. În al treilea rând, a fost o corespondență intensă, unde tribunalul juridic al Basarabiei a adoptat decizii în vederea recunoașterii legitimității viitorului parlament. Și trebuie să ținem cont de faptul**

că această muncă de organizare era prestată doar de membrii biroului desemnat și de o serie de voluntari, în plin război, când Rusia era frământată de revoluția din februarie și linia frontului în România se afla la Mărăști, Mărășești și Oituz, iar ofensiva germană era așteptată de la o zi la alta.

Nu sunt de acord cu faptul că Onisifor Ghibu în memoriile sale își atribuie meritul de-a fi urgentat începutul lucrărilor *Sfatului Țării*, el chiar reproduce un fragment dintr-o întâlnire avută cu Vasile Țanțu în care, chipurile, într-o formă ultimativă, i-ar fi cerut acestuia din urmă să pornească lucrările primului parlament al Basarabiei.

Construcția solidă a acestui organ legislativ era structurată în felul următor: mai întâi lucrul în comisii efectuat de reprezentanții grupurilor sociale și ai organizațiilor politice și nonguvernamentale, iar mai apoi urmau expunerile pozițiilor în fracțiuni, după care atitudinile erau luate în ședințele în plen. Aceasta ne

face să credem că travaliul de organizare a fost făcut temeinic, cu o doză de intuiție politică de pionierat. Fiindcă nimeni dintre membrii biroului de organizare n-a avut experiența lucrului într-un parlament.

Etapa întâi de organizare a Sfatului Țării s-a încheiat la 21 noiembrie 1917, dar trebuie să menționăm că momentul organizatoric propriu-zis a continuat pe tot parcursul activității acestui organ legislativ.

Cunoaștem faptul că sistemul de selectare a deputaților era bazat pe statistica componenței etnice a Basarabiei. **Ideea era ca în acest parlament să fie reprezentat fiecare grup etnic, ceea ce s-a și întâmplat, moment foarte progresist din punctul de vedere al democrației contemporane europene. Judecând după aceste criterii, Sfatul Țării era unul dintre cele mai democratice parlamente.**

A doua experiență unică în felul ei ține de prezența a două femei în cadrul acestui parlament, o noutate absolută pentru parlamentele

Catedrala din Chișinău. Fotografie de epocă

Deputații Blocului Moldovenesc cu *Declarația de Unire* în mâini

europene. **Aceste femei: Elena Alistar și Nadejda Grinfeld, reprezentau două fracțiuni care se aflau în opoziție una față de alta. Elena Alistar era membră a fracțiunii moldovenești, adică a fracțiunii formate în baza Partidului Național Moldovenesc, Nadejda Grinfeld reprezenta Partidul Social-Revoluționar și făcea parte din fracțiunea țărănească. La acest capitol putem adăuga că emanciparea politică a Sfatului Țării a mers foarte departe, fiindcă în secretariatul Sfatului Țării, unul din posturi i-a revenit Nadejdei Grinfeld. Iar în ierarhia acestui parlament ca importanță secretariatul se situa pe locul trei.**

O altă experiență de excepție o reprezintă comportamentul deputaților. Dacă în parlamentele cu tradiții, luările de cuvânt de fiecare dată sunt efectuate de șeful fracțiunii ori de șeful grupului de deputați, în parlamentul nostru toți deputații aveau drepturi egale și fiecare își exprima opinia în orice chestiune era interesat. Elocvente, în acest sens, sunt memoriile lui Dimitrie D. Pătrășcanu, deputat în Parlamentul

României, care, asistând la lucrările Sfatului Țării, a rămas uimit de spiritul democratic în care își ținea ședințele acest organ reprezentativ. În memoriile sale el mărturisea că, fiind deputat mai mulți ani la rând, așa și n-a ajuns la tribuna parlamentului măcar o singură dată ca să-și expună părerea privind problemele discutate. De fiecare dată încercările lui de-a ajunge la tribună erau interceptate de șeful fracțiunii și el așa și n-a simțit plăcerea că reprezintă cu adevărat, că apără cu adevărat interesele unui grup social. În expunerea lui există chiar o doză de invidie pentru aceiași deputați basarabeni, care puteau liber să-și apere poziția.

Dacă vom căuta atent în literatura memorialistică, iar cel mai bine dacă vom cerceta procesele-verbale ale conferințelor, vom vedea că gradul de emancipare democratică era unul maximal.

În sensul unicității acestui parlament suntem datori să ne expunem și-ntr-o problemă foarte delicată, ca să nu spunem chiar neplăcută, și astăzi. Trebuie să recunoaștem

că, în 1917-1918, calitatea de-a fi deputat era nu numai o onoare, era și un mare risc. Mai mulți deputați au fost împușcați de autoritățile române, alți deputați au riscat să fie lichidați de elementele bolșevizate care au pus stăpânire pe Chișinău în perioada 1-13 ianuarie 1918.

Această temă este ocolită în mod delicat, dar astăzi, după mai mult de 90 de ani de la deschiderea lucrărilor acestui parlament, suntem obligați să spunem adevărul.

Deputații Ioan Panțâru, Teofil Cotoros, Nadejda Grinfeld, Iurie Ponomariov, Procop Ciumacenco, Vasile Rudiev ș.a. au dispărut în condiții până la urmă neelucidate. Dacă în cazul lui Panțâru se zice că familia a primit o scrisoare din partea regelui în care își cereau scuze pentru omor de către autoritățile române, apoi Nadejda Grinfeld a dispărut în momentul când a fost expulzată peste Nistru și n-a mai ajuns pe celălalt mal.

În memoriile sale, recent publicate: *Memorii – Viața mea. Lumini și umbre* (Bucu-

rești, 2006), Alexandru Boldur descrie destinul tragic al lui Iurie Ponomariov, fost profesor la Seminarul Teologic din Chișinău și deputat în Sfatul Țării, un deputat cu opinii progresiste, dar cu o părere proprie, cu o poziție pe care el o apăra în permanență. Pentru acest fapt a fost expulzat din Basarabia, dar n-a ajuns pe celălalt mal al Nistrului, fiind împușcat în spate.

În Sfatul Țării a fost creată o comisie, condusă de Pan. Halippa, care trebuia să elucideze toate aceste cazuri de dispariție a deputaților. Comisia așa și n-a putut raporta adevărul despre ei.

Cu toate presiunile exercitate, trebuie să remarcăm cu o deosebită satisfacție faptul că deputații basarabeni, în marea lor majoritate, au fost personalități cu o demnitate ireproșabilă.

La 27 noiembrie 1918, când s-a decis Unirea fără condițiuni a Basarabiei, 40 de deputați au semnat un protest împotriva anulării condițiilor Unirii. Riscându-și viața, ei n-au vrut

Sala de ședințe a Sfatului Țării

Deputații Sfatului Țării care au votat Unirea. 27 martie 1918

să expună unui risc demnitatea lor și au semnat acest act:

„MEMORANDUM

Având în vedere condițiile de viață extrem de grele ale Basarabiei noastre natale, create dintr-o parte prin războiul încontinuu, încordat și rușinos, dintr-altă parte, prin administrarea criminală și inadmisibilă a Consiliului directorilor, noi, subsemnații deputați, în acest moment istoric, grav și grozav pe care-l suferă țara noastră, considerăm ca obligațiune și datoria noastră sfântă a indica Guvernului Român pe acele urmări fatale ale politicii guvernului, care se ducea de dânsul tot timpul.

În timpul deplinei ruinari economice a Țării, în Basarabia, odinioară așa de înfloritoare și acuma toată sărăcită și flămândă, se înădușă toate elementele de control social, se sugrumă toate libertățile civile, se calcă inviolabilitatea cetățenilor și a reprezentanților poporului. Diferiți agenți de guvern, cari au venit în schimbul foștilor funcționari, băștinașii Basarabiei, și asupra populației printr-un regim arbitrar. În fine, se calcă drepturile minorităților naționale, creând artificial antagonismul național

și dușmănia între popoarele, cari până acuma trăiau amical și frățește.

Această situație ne obligă să avem o atitudine deosebit de severă la toate acestea și a exprima voința noastră fermă Guvernului Român.

Pentru a asigura pacea publică, pentru a liniști spiritul iritat și înverșunat al tuturor păturilor sociale ale Basarabiei noastre, în mijlocul nemulțumirii amenințătoare a Țării, cari deja odată a trecut perioada de anarhie urâtă de noi toți și prin dorința cea mai sinceră pentru a preveni orice zguduire politică, propunem Guvernului Român următoarele revendicări:

1. Restabilirea prin decretul guvernamental a libertății cuvântului (suprimarea cenzurii) și conștiinței, adunărilor și sindicatelor.

2. Inviolabilitatea persoanei deputaților și, în general, a tuturor cetățenilor din Basarabia.

Notă. Niciun deputat al Sfatului Țării nu poate fi lipsit de libertate fără hotărârea Sfatului Țării, iar cetățenii Basarabiei fără hotărârea autorităților judiciare.

3. Reîntoarcerea deputaților în Sfatul Țării, cari au fost expulzați, fără cari niciun proiect de lege nu poate fi examinat de Sfatul Țării.

4. Suspendarea stării de asediu și restabilirea garanției constituționale.

5. Realegerea prezidiului Sfatului Țării și directorilor.

6. Toată puterea în Basarabia trebuie să fie dată Consiliului de directori, Sfatului Țării ales. Comisariatul general se va desființa.

7. Transferul jandarmilor în cazărmi prin calea mutării lor din sate în locurile arătate de directorul afacerilor interne al noului Directorat și supunerea jandarmilor administrației civile.

8. Convocarea organelor suprimate ale autoadministrării orașului și zemstvei și restabilirea tuturor drepturilor pe cari aceste organe le posedă, conform legii Guvernului provizoriu.

9. Rechemarea la serviciu a tuturor funcționarilor basarabeni concediați din instituții.

10. Restabilirea vigoarei regulilor judiciare după forma sa de odinioară.

11. Restabilirea drepturilor violate ale minorităților naționale.

12. Votarea imediată a unei legi de alegeri în Sfatul Țării și fixarea datei alegerilor noi de către Sfatul Țării actual.

13. Crearea, după alegerile în Sfatul Țării, a unei comisii speciale pentru cercetarea tuturor călcărilor de drept comise de autoritățile civile și militare în Basarabia.

Toate cererile sus-numite, bazate pe actul de la 27 martie al anului 1918, trebuie să fie satisfăcute, în caz contrar, noi, deputații subsemenați, luăm de pe sine responsabilitatea morală pentru urmări, fiindcă prin refuzarea acestora se violează actul de la 27 martie a anului 1918.

Noi rugăm să ne dați răspuns până la dizolvarea Sfatului Țării sau, în orice caz, până la 5 decembrie a anului 1918, după stilul vechi.

Documentul de față este făcut în două exemplare.

Semnături:

Fost vicepreședinte al Blocului Moldovean – Ioan Păscăluță

Președintele Congresului Militar – V. Cijevski

Președintele Ligii Poporului – N. Alexandri

Vicepreședintele Zemstvei provinciale – T. Suceanu

Secretarul Dietei – B. Eperi

Fostul vicedirector al Industriei și Comerțului – V. Ghenzul

Deputat în Diata Blocul Moldovean – T. Corobcean

Președintele Comitetului Țărănesc Basarabean – Gavril Buciușcan

Președintele Partidului Țărănesc – Vladimir Țăganco

Fost vicepreședinte al Afacerilor Interne – Donico-Iordăchescu

Secretarul Comitetului Țărănesc și Grupul – F. Moldovanu

Președintele Comitetului de coaliție a reprezentanților Uniunilor Profesionale ale Funcționarilor – Ștefan Balamez

Fostul manager al Departamentului de Manufacturi și Comerț – M. Russu

Reprezentantul Zemstvei Ținutului Bender – Alexandru Ratcu

Membrii Comitetului regional al Grupului Partidului Țărănesc în Dietă – Feodor Nichitiuc, George Brinici

Fostul vicepreședinte al Comitetului Țărănesc Basarabean – Nichita Budnicenko

Peter Cucev

Membrii Comitetului Executiv al Partidului Țărănesc – Mihail Minciună, Ion Popa

Vasile Ciorăscu

Reprezentantul Uniunilor Profesionale ale Funcționarilor și deputatul din Dietă – Teodor Pojoga

Do..., do... – Mihail Machedon

Consilierul orașelor – V. Lunev

Reprezentantul funcționarilor poștali basarabeni – Teodor Uncu

Ion Garbuz

Fost președinte al Comitetului executiv al zemstvei Orhei, reprezentantul din Dietă al armenilor basarabeni – Bajbeuk Melicov

Nicanor Ciocan

Filip Almendinger
 Petre Picior-Mare
 Vicepreședinte al Comitetului de organizare a Dietei – V. Zubac
 Președintele Zemstvei ținutului Chișinău – Teodor Neagul (Neaga)
 E. Vizitiu
 Fostul ministru de interne pentru Republica Moldova, deputat al Partidului Țărănesc și fostul comisar al Guvernului provizoriu – Vladimir Kristy
 Zaharia Bacsan
 Președintele Comitetului cantonal Dancu, deputat – Calis Savciuc
 Reprezentantul bulgarilor și găgăuzilor, deputat în Dietă – A. Novicoff
 Deputatul Grupului Țărănesc – A.P. Culava
 Deputat – Demetrius Mărchitan
 Deputatul Zemstvei Ismail – T. Kirilov”
 [După cartea: Iurie Colesnic. *Generația Unirii*. Chișinău, 2004]

Noi putem să fim de acord cu el, putem să-l acuzăm, dar ca gest trebuie să avem curajul și să-i subliniem importanța, fiindcă aceasta este misiunea unui deputat, de-a avea o poziție și în orice situație de-a apăra această poziție.

Evident că într-o ochire retrospectivă asupra acestui parlament al Basarabiei este foarte delicat, chiar imposibil să-i nuanțezi toate aspectele activității. Nici nu ne-am propus acest lucru, fiindcă deja avem o lucrare publicată în acest sens *Generația Unirii* (Chișinău, 2004), am vrut doar să subliniez două momente unice în felul său. Primul ține de viteza de organizare a activității Sfatului Țării. În condiții de război, de permanentă amenințare de-a fi ocupați de armate de intervenție, acest prim parlament al Basarabiei a reușit să adopte acte istorice de importanță primordială.

La 2 decembrie 1917, adoptă declarația despre autonomia Basarabiei și crearea Republicii Democratice Autonome Moldovenești:

„DECLARAȚIA DE LA 2 DECEMBRIE 1917

Declarația din 2 decembrie 1917 despre proclamarea Republicii Democratice (Populare) Moldovenești a fost comunicată oficial la 6 decembrie 1917, în sala de ședințe a Palatului Sfatului Țării. În preajma clădirii au fost încolonate în careu câteva unități militare: moldoveni, ucraineni și polonezi. După Tedeumul oficiat de P.S.S. Gavriil, membrii Sfatului Țării, în frunte cu președintele Ion Incuț, au ieșit în fața ostașilor. Președintele a citit în limbile română și rusă *Declarația despre proclamarea Republicii Democratice Moldovenești*:

«Moldoveni și noroade înfrățite ale Basarabiei!

Republica rusească se află în mare primejdie. Lipsa de stăpânire la centru și neorânduiala în toată țara, care este istovită prin lupta cu dușmanul de din afară, duce la pieire întreaga republică.

În această clipă îngrozitoare singura cale de izbăvire pentru Republica Democratice Rusească este ca NOROADELE EI SĂ SE UNEASCĂ ȘI SĂ-ȘI IEIE SOARTA ÎN MÂINILE LOR, ALCĂTUINDU-ȘI STĂPÂNIRI NAȚIONALE, ÎN HOTARELE ȚĂRILOR UNDE LOCUIESC.

ÎN PUTEREA TEMEIULUI ACESTUIA ȘI AVÂND ÎN VEDERE AȘEZAREA RÂNDUIELII OBȘTEȘTI ȘI ÎNTĂRIREA DREPTURILOR CĂȘTIGATE PRIN REVOLUȚIE, BASARABIA, SPRIJININDU-SE PE TRECUTUL SĂU ISTORIC, SE DECLARĂ DE ASTĂZI ÎNAINTE REPUBLICĂ DEMOCRATICĂ MOLDOVENEASCĂ, CARE VA INTRA ÎN ALCĂTUIREA REPUBLICII FEDERATIVE DEMOCRATICE RUSEȘTI, CA PĂRTAȘ CU ACELEAȘI DREPTURI.

Până la chemarea adunării poporane a Republicii Moldovenești, care va fi aleasă de tot norodul prin glăsuire de-a dreptul, deopotrivă și tăinuită, după sistemul proporțional, cea mai înaltă ocârmuire a Republicii Democratice

Moldovenești este Sfatul Țării, alcătuit din împuterniciții tuturor organizațiilor democratice revoluționare, ale deosebitelor noroade și din împuterniciții zemstvelor și târgurilor.

Puterea împlinitoare în Republica Democratică Moldovenească o are Sfatul Directorilor Generali, care sunt răspunzători numai înaintea Sfatului Țării.

Înfăptuind voința noroadelor trăitoare pe pământul Republicii Moldovenești, Sfatul Țării are în vedere:

1) Să cheme în timpul cel mai scurt adunarea poporană a Republicii Moldovenești, aleasă prin glăsuire obștească, de-a dreptul, deopotrivă și tănuită, după sistemul proporțional.

2) Să împartă norodului muncitor tot pământul fără plată, pe temeiul folosirii drepte.

Până la întocmirea unei legi despre trecerea pământului la norodul muncitor, ca să nu fie neorânduială și irosire a bogățiilor țării, tot pământul, care nu se lucrează cu brațele stăpânului, împreună cu vitele și stromenturile gospodăriei, va trece în seama comitetelor pământeste, alese din nou pe temeiul democratic.

Sfatul Țării va întocmi porunci amănunțite despre felul cum trebuie să treacă pământul în seama comitetelor și cum acestea trebuie să orânduiască treaba pământului.

Pădurile, apele, bogățiile de subt pământ, câmpurile de încercare, răsadnițele, ogoarele pentru sfecă, precum și viile și livezile boierești, mănăstirești, bisericesti și ale udelurilor (domeniile coroanei) și, în sfârșit, toate curțile boierești, fiind avere obștească a norodului, vor trece pe seama comitetului pământesc general al Republicii Moldovenești.

3) Să orânduiască treaba îndestulării norodului cu hrănilor și mărfurile de trebuință; să orânduiască munca lucrătorilor, urcând plata ei și așezând în toate întreprinderile ziua de muncă de opt ceasuri, și să întocmească controlul țării asupra fabricilor și a veniturilor pe tot pământul Republicii Moldovenești.

Sfatul Țării are în vedere să lucreze un plan de măsuri în legătură cu demobilizarea oștilor și a fabricilor.

Ca să înlătore grozăviile foametei și a urmărilor ei, Sfatul Țării va lua toate măsurile ca să fie arate și semănate toate câmpiile slobode ale Basarabiei.

4) Să orânduiască alegeri drepte în așezământurile locale ale sineocârmuirii, care încă nu au fost alese, pe temeiul glăsuirii obștești, de-a dreptul, deopotrivă și tănuită, după sistemul proporțional, și să chezășluiască pe deplin bunul mers al acestor așezăminte.

5) Să apere toate slobozeniile, câștigate prin revoluție, precum: slobozenia cuvântului, tiparului, credinței, cugetului unirii, adunărilor și grevelor, să chezășluiască neatingerea persoanei și a locuinței și să așeze judecata dreaptă pentru tot norodul.

6) Să desființeze pedeapsa cu moartea pentru totdeauna pe pământul Republicii Moldovenești.

7) Să chezășluiască pe deplin drepturi deopotrivă pentru toate noroadele ce trăiesc pe pământul Republicii Moldovenești, dându-le autonomie național-culturală personală.

8) Să orânduiască treaba învățământului pe temeiul autonomiei și naționalizării pentru toate popoarele Republicii Moldovenești.

9) Să întocmească îndată polcuri naționale de ostași născuți pe pământul Basarabiei pentru apărarea bogățiilor țării de jaf în vremea demobilizării oastei și pentru izbăvirea țării de cea mai strașnică anarhie.

10) Să ia măsuri pentru ca îndată SĂ SE ÎNCHEIE PACE FĂRĂ RĂPİRİ DE PĂMÂNTURI STRĂINE ȘI FĂRĂ DESPĂGUBIRI DE RĂZBOI, DÂNDU-SE NOROADELOR DREPTUL DE A-ȘI HOTĂRÎ SOARTA; pacea trebuie să fie încheiată în înțelegere cu întovărășiții (aliații) și cu toate noroadele Republicii Democratice Federative Rusești.

Moldoveni și popoare înfrățite ale Republicii Moldovenești!

În clipa aceasta groaznică, când stăm la marginea prăpastiei, anarhiei, vărsării de sânge frățesc, sărăciei, foametei și frigului, Sfatul Înalt al Țării vă cheamă în jurul său, să puneți toate puterile voastre pentru lupta hotărâtoare împreună cu toate popoarele Republicii Moldovenești ca să sprijinească din răspuțeri și să apere adunarea întemeietoare rusească.

Sfatul Țării cheamă pe moldoveni și pe toate noroadele înfrățite ale Basarabiei să se apuce harnic de lucrul obștesc, clădind viața nouă pe temelia slobozeniilor, dreptății și frăției.

Numai astfel vom scăpa noi țara noastră și vom feri-o de pieire pe marea Republică Democratică Rusească.» [După cartea: Iurie Collesnic. *Generația Unirii*. Chișinău, 2004]

Deja la 24 ianuarie 1918, a fost adoptată declarația despre crearea Republicii Independente Moldovenești, iar la 27 martie 1918 declarația Unirii:

„DECLARAȚIA SFATULUI ȚĂRII REPUBLICEI DEMOCRATICE MOLDOVENEȘTI din 27 martie anul 1918
DESPRE UNIREA CU ROMÂNIA-MAMĂ

(Extras din jurnalul ședinței plene a Sfatului Țării din 27 martie anul 1918)

ÎN NUMELE POPORULUI BASARABIEI, SFATUL ȚĂRII DECLARĂ:

Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria,

Ruptă de Rusia, acum o sută și mai bine de ani, din trupul vechii Moldove,

În puterea dreptului istoric, în puterea dreptului de neam și frăției de sânge, pe temeiul principiului, că noroadele singure să-și hotărască soarta lor,

DE AZI ÎNAINTE ȘI PENTRU TOTDEAUNA SE UNEȘTE CU MAMA SA ROMÂNIA.

Această unire se face pe următoarele baze:

1) Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare

după nevoile și cererile norodului; aceste hotărâri se vor recunoaște de Guvernul Român.

2) Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Țării (Dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie.

3) Competența Sfatului Țării este:

a) Votarea bugetelor locale;

b) Controlul tuturor organelor zemstvelor și orașelor;

c) Numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de Guvern.

4) Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.

5) Legile în vigoare și organizația locală (zemstve și orașe) rămân în putere (în redacția de pe urma Guvernului Provizoriu) și vor putea fi schimbate de Parlamentul Român numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei.

6) Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia.

7) Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în Consiliul de Miniștri Român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sânul reprezentanților Basarabiei din Parlamentul Român.

8) Basarabia va trimite în Parlamentul Român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret.

9) Toate alegerile din Basarabia pentru voloste, sate, orașe, zemstve și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct.

10) Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate prin Constituție.

11) Toate călcările de legi, făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă, sunt amnistiate.

BASARABIA, UNINDU-SE, CA FIICĂ, CU MAMA SA ROMÂNIA, Parlamentul Român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituantei, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în Constituție a principiilor și garanțiilor de mai sus.

TRĂIASCĂ UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA DE-A PURUREA ȘI TOTDEAUNA!

Chișinău, 27 martie 1918.

ORIGINALUL ISCĂLIT:

PREȘEDINTELE Sfatului Țării I. INCULEȚ și Secretarul I. BUZDUGAN

Pentru conformitate:

PREȘEDINTELE Sfatului Țării Pan. Halippa (semnătura)

SECRETARUL Ion Buzdugan (semnătura)”

La 27 noiembrie 1918, Sfatul Țării decide să se dezică de condițiunile adoptate la 27 martie 1918:

„În urma Unirii cu România-Mamă a Bucovinei, Ardealului, Banatului și ținuturilor ungurești, locuite de români, în hotarele Dunării și Tisei, Sfatul Țării declară că Basarabia renunță la condițiunile de unire, stipulate în actul de la 27 martie, fiind încredințată că în România tuturor românilor regimul curat democratic este asigurat pe viitor.

Sfatul Țării, în preziua Constituantei române, care se va alege după votul universal, și rezolvând chestia agrară după nevoile și cererile poporului, anulează celelalte condițiuni din *Actul Unirii* din 27 martie și declară unirea necondiționată a Basarabiei cu România-Mamă.

Președinte: Pan. Halippa

Vicepreședinți: V. Bârcă, Gh. Buruiană;

Drapelul Sfatului Țării

Secretar: A. Scobioală” [După cartea: Iurie Colesnic. *Generația Unirii*. Chișinău, 2004]

Un capitol aparte al activității Sfatului Țării l-a constituit scrierea Constituției Basarabiei. A fost elaborat un prim-proiect de Constituție care n-a reușit să fie pus în discuție, dar care prezintă o mostră de gândire juridică democratică europeană, expusă la început de secol XX într-un moment foarte dificil psihologic, ieșirea de sub tutela Imperiului rus, o constituție care însemna un manifest al libertății.

Trebuie să recunoaștem că Sfatul Țării și-a asumat responsabilități nu numai legislative, el și-a asumat responsabilitatea pentru toată administrarea Basarabiei – formarea guvernului, lupta cu anarhia și cu foamea, relațiile externe. Toate aceste domenii au fost acceptate de nevoie, reieșind din specificul situației, dar rezultatul final a demonstrat eficiența activității primului parlament al Basarabiei.

În linii mari, am conturat activitatea primului parlament al Basarabiei anume sub aspectul unicității lui și cred, chiar sunt convins, că actualul parlament are încă multe de învățat de la acest prim for legislativ al Basarabiei.

PRIMUL PREȘEDINTE AL SFATULUI ȚĂRII

INCULEȚ, Ion (5.IV.1884, Răzeni, jud. Lăpușna – 19.XI.1940, București). Moldovean.

Studii: Școala Teologică (1899), Seminarul Teologic din Chișinău (1905), Facultatea de științe fizico-matematice a Universității Imperiale din Sankt Petersburg (1906-1911). Colaborează la primul ziar basarabean în limba română *Basarabia* (1906-1907), în care publică articole pe diverse teme, unele semnându-le cu pseudonimul Ion Gându.

În august 1917 revine la Chișinău, având, printre altele, și misiunea de a orienta mișcările politice din Basarabia în direcția menținerii unității Imperiului Rus și este ales ajutor de comisar gubernial al Basarabiei.

În Sfatul Țării a fost delegat de Congresul al treilea al delegaților țărani, aleși de comunele tuturor județelor Basarabiei. Mandat validat de la 21.XI.1917 până la 27.XI.1918.

A fost președinte al Sfatului Țării începând cu 21 noiembrie 1917.

La 27 martie 1918 a votat Unirea Basarabiei cu România.

George Tofan descrie momentul desemnării lui pentru postul de președinte, schițându-i portretul pe fundalul dinamic al nemuritoarelor evenimente:

„Deputații și publicul în picioare fac o călduroasă manifestație alesului. El pășește spre locul președințial; în clipa aceasta dna Alistar îi încinge peste piept o lentă lată cu tricolorul național, ceea ce stârnește o nouă manifestație.

Primul președinte al Sfatului Țării e fiu de țăran din Basarabia, docent privat la Universitatea din Petrograd, membru al Comitetului central al soldaților și muncitorilor din Rusia, ajutor de comisar al Basarabiei; e tânăr de 33 de ani, înalt

Ion Inculeț

zvelt, bălan. Poartă o simplă bluză militară, peste care e trasă o curea. Aparține, și după exterior, democrației rusești. Cuvântarea sa de program o începe în limba moldovenească; vorbește cu glas puternic, rar și apăsător. Pune multă convingere în vorbele pe care le alege și subliniază ideile mai de seamă. Cuvântarea lui se ține în cadrul ideilor generale: lupta împotriva anarhiei, împotriva culturii, dezlegarea chestiei agrare, aprovizionarea țării, democratizarea, garanții pentru dezvoltarea liberă a tuturor popoarelor din Basarabia. Sfârșește cu o chemare la unire. Cuvântarea-program e primită cu aprobări unanime.”

După Unire, face parte din Guvernul Român în calitate de ministru fără portofoliu, ministru de stat (pentru Basarabia) în guvernele Marghiloman, Coandă, I.C. Brătianu, Văitoianu (1918-1920), ministru de stat în guvernele Vaida-Voievod (1920), Alexandru Averescu (1921), Ion I.C. Brătianu (1926), ministru al sănătății și ocrotirii sociale în guvernele Barbu Știrbei (1927), Ion I.C. Brătianu (1927), Vintilă I.C. Brătianu (1928), ministru de interne în guvernele Ion Gh. Duca (1933), Constantin Angelescu (1934), Gheorghe Tătărescu (1934, 1936), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de stat (1937), ministru secretar de stat (1940). Este deputat în Parlamentul României.

Membru al Academiei Române (10.X.1918). În prezent, una din străzile din sectorul Central al Chișinăului îi poartă numele.

Opera:

Spațiul și timpul în noua lumină științifică. București, 1920.

Ma premiere rencontre avec De Saint-Aulaire. 1930.

În paginile revistei *Viața Basarabiei* numele lui a apărut frecvent: *Memoriu cu privire la chestiunea românilor evacuați din Basarabia* (1940, nr. 9-10, p. 106-109); *Ca să se știe: (Ion Inculeț – proprietar cu 500 hectare de pământ)* (1940, nr. 7-8, p. 99.); Cazacu, P. *Ion Inculeț* (1940, nr. 11-12, p. 6-9); Halippa, Pan. *Ion Inculeț* (1940, nr. 11-12, p. 113-120); *Memoriei lui Ion Inculeț: (Necrolog)* (1940, nr. 11-12, p. 1-2); Pântea, Gherman. *Ion Inculeț* (1940, nr. 11-12, p. 3-5); Pelivan, Ioan. *Ion C. Inculeț și Conferința de pace de la Paris (1919-1920): (Amintiri, observații și scrisori)* (1940, nr. 11-12, p. 93-112).

În anii '90 consultând publicațiile vremii de la Academia Română am reușit să adun filă cu filă memoriile lui foarte subiective, dar foarte interesante pe care le-am tipărit în volumul: Ion Inculeț. *O revoluție trăită.* Chișinău, 1994.

Iar mărturisirea de mai jos vine ca o completare la memoriile altor participanți la epocalul eveniment:

„AMINTIRI DIN ZILELE MĂREȚE ALE RENAȘTERII BASARABIEI

Au trecut 15 ani de la Unirea Basarabiei.

O clipă în viața unui popor – o epocă în viața unei generații.

Să ne fie permis să facem în ziua aceasta o mică recapitulare a faptelor.

Noi, cei din Basarabia, urmăream cu atenție și înfrângere calea pe care va apuca-o Vechiul Regat în războiul mondial.

Calea alături de Puterile Centrale însemna calea forței brutale; dar, în același timp, ea era în contra Rusiei, și deci însemna dezrobirea cu un ceas mai înainte a Basarabiei.

Calea alături de marii aliați înseamnă calea libertății și dreptății. Dar ea, fiind în același timp și alături de Rusia, speranțele românilor basarabeni de eliberare se amânau.

Să-și închipuie orice tragedia sufletească a românilor dintre Prut și Nistru. Dezrobirea lor, la care trebuia să contribuie mica Românie, înseamnă pe vremea aceea întronarea în întreaga lume a grelei neacțiuni. Întronarea pe pământ a celor mai înalte idealuri omenești, la care trebuia să contribuie și mica Românie, însemna – pe vremea aceea, e drept – dezrobirea Ardealului și a Bucovinei, însă și o mai apăsătoare robie a Basarabiei.

Ne întrebăm noi, cei din Basarabia, dacă era în Vechiul Regat un singur român care n-ar fi dorit și Ardealul, și Basarabia.

Ne răspundeam: firește că nu.

Toată chestiunea constă nu în preferința dragostei față de una sau altă provincie, ci în scrierea posibilităților de dezrobire. Prăbușirea Austro-Ungariei și dezmembrarea acestui conglomerat artificial de popoare – păreau mai verosimile și mai grabnice decât căderea colosului rus.

Cele ce au urmat marelui război au dovedit că au avut dreptate, au văzut bine acei români din România Mică, care în frunte cu Regele Ferdinand au înfăptuit-o în momentele hotărâtoare pe calea marilor aliați. Numai lup-

ta alături de marii aliați a putut duce la Unirea Basarabiei, în urma revoluției ruse, și a Bucovinei, și a Ardealului, în urma înfrângerii definitive a Puterilor Centrale.

Se mai punea pentru noi, cei din Basarabia, care urmăream peripețiile marelui război, dacă Vechiul Regat putea să rămână neutru și pe urmă proaspete să culeagă roadele ieșite din luptele altora.

Mica Românie – bogată și fericită în felul ei – de ce trebuia să intre în război?

În dosul semnăturii tratatului de intrare în război nu se întrevedeau oare zeci și sute de mii de tineri vieți sacrificate și bogății adunate în decenii și veacuri distrase?

Nu, nu putea Mica Românie să stea deoparte cu mâinile necruciate în învălmășeala aceea generală. Ea ar fi fost atrasă în război și fără voia ei. Dar mai erau și strigătele de ajutor ale fraților de același sânge, robiți de jur în-

prejur. Pe urmă mai era și o moralitate istorică. Dacă trebuia să se facă Unirea tuturor Românilor cu mult sânge vărsat în război, apoi la baza acestei uniri trebuia să fie, în primul rând, sângele vărsat de propriii lor fii, și nu de fiii altor străini.

Unirea Basarabiei s-a făcut în momentele poate cele mai grele prin care a trecut vreodată Neamul românesc.

Ziua Unirii Basarabiei de la 9 aprilie 1918 a însemnat ziua renașterii Neamului, ziua începerii creării României Mari.

* * *

Acum să ne dați voie să retrăim împreună acea zi măreață, ziua renașterii Neamului nostru.

Era marți, 27 martie (stil vechi), 9 aprilie (stil nou) 1918.

Vasta clădirii a Sfatului Țării încă de dimineață gema de enorma mulțime a cetățenilor

Rândul din mijloc: Daniil Ciugureanu, primul ministru al României Alexandru Marghiloman și Ion Incuț după votarea *Actului Unirii*. 27 martie 1918

și cetățenelor ce venise nu numai din Chișinău, dar din întreaga Basarabie să asiste la istoricul act al Unirii.

Toată fruntea intelectuală a provinciei dintre Prut și Nistru era de față.

Deasupra clădirii fâlfâia bătut de vântul primăverii falnicul tricolor românesc. Basarabia, declară încă de la 24 ianuarie Republică Moldovenească independentă, își adaptase ca drapel cel al neamului din România liberă – roșu, galben, albastru.

Grupările politice și naționale ale Parlamentului Basarabean discutau fiecare separat moțiunile de propus.

Întreaga atenție era îndreptată asupra Blocului Moldovenesc – cea mai numeroasă grupare a Sfatului Țării.

Fracția țărănească, care avea și ea mulți moldoveni, era cea mai frământată.

În gruparea blocului minorităților își făcea tot mai mult loc ideea abținerii de la vot.

Discuțiunile la grupări a durat în încordarea generală până la ora 4 după-masă.

În fine, clopoțelul invită pe deputații în sala de ședință.

Redăm după procesul-verbal mersul ședinței:

„Domnul Ion Inculeț ocupă fotoliul prezidențial. Guvernul Republicii în frunte cu dr. Daniil Ciugureanu este de față în întregime. Președintele deschide ședința cu cuvintele: „Ședința de astăzi va fi istorică pentru neamul nostru. Să depunem toate silințele ca să ieșim cu cinste în acest moment istoric. Dumnezeu să ne lumineze conștiințele.”

Ordinea de zi propusă și acceptată de Adunare a fost: dintâi să se asculte declarațiile tuturor grupărilor și pe urmă moțiunilor propuse să se pună la vot.

A urmat citirea declarațiilor Blocului Moldovenesc, fracțiunii țărănești, minorității germane, minorității bulgare-găgăuze, minorității ucrainene, minorității poloneze, minorității ruse.

A impresionat puternic pe toți și a mișcat adânc pe moldovenii prezenți declarația reprezentantului polonez, deputatului Dutchevici, devenit pe urmă în Polonia reînviată ministru de justiție, iar acuma dispărut dintre cei vii.

„Regret foarte mult, a spus S-sa, că în această zi solemnă pentru moldoveni eu trebuie să vorbesc în limba rusă, care a fost simbolul subjugării națiunii moldovene, precum și acelei poloneze. Limba moldovenească n-o cunosc, iar pe cea poloneză nu o vor putea înțelege moldovenii.

În această zi măreță eu salut călduros fericitul popor moldovenesc înfrățit, care în sfârșit poate să se unească cu poporul român legat prin sânge.

În numele poporului polonez din Basarabia susține în întregime Unirea Basarabiei cu România, cum aceasta o doresc moldovenii locuitori băștinași ai acestei țări.”

A sosit momentul votării. Prima trebuia pusă la vot declarația de unire a blocului moldovenesc ca cea dintâi propusă.

Clipe de emoțiune și solemnitate. Secretarul Sfatului Țării: Ion Buzdugan într-o liniște impresionantă a sălii dă citire moțiunii Blocului moldovenesc.

„În numele poporului Basarabiei Sfatului Țării declară: Republica Democrată Moldovenească Independentă (Basarabia) în hotarele dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile graniți cu Austria, ruptă de Rusia acum 100 și mai bine de ani din trupul vechii Moldave – în puterea dreptului istoric și dreptului de neam pe baza principiului că noroadele singure să și hotărască soarta lor – de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu Mama sa România.

Trăiască Unirea Basarabiei cu România de-a pururea și totdeauna.”

În urma hotărârii Adunării votarea s-a făcut deschis și nominal.

După terminarea votării dl președinte ajutat de vicepreședintele Pantelimon Halippa și

întreg Biroul, în acea impresionantă tăcere a sălii, numără voturile.

Rezultatul se aduce la cunoștința Adunării de către dl președinte cu cuvintele:

„Cu adâncă emoțiune vă aduc la cunoștință domnilor deputați rezultatul votării. Pentru rezoluția Blocului Moldovenesc au votat 86 deputați, contra 3, s-au abținut 36, absenți 13.

Cu majoritatea de 86 voturi contra 3 rezoluția Blocului Moldovenesc pentru Unirea Basarabiei cu România este primită. Dreptatea istorică a fost restabilită. În baza dreptului de autodeterminare poporul basarabean român a hotărât să trăiască împreună cu frații de dincolo de Prut.

Trăiască Unirea cu România-Mamă!”

O clipă de tăcere și pe urmă aplauze fur-tunoase, ovații, strigăte de: Trăiască România Mare! Trăiască Unirea!

Din public se aruncă flori deputaților. Încă o clipă și publicul se amestecă cu deputații. Bucurie pe fețele tuturor. Unii în destinderea după atâtea ore de încordare nu-și pot reține lacrimile.

Mulți se îmbrățișează felicitându-se reciproc. Mulți își strâng mâinile nemaiputând pronunța niciun cuvânt.

În atare împrejurări la Chișinău, acum 15 ani, în ziua de 9 aprilie 1918, românii basarabeni dintre Prut și Nistru au hotărât să trăiască uniți într-un stat național cu poporul român din România liberă. Au hotărât liber și din propria inițiativă.

În astfel de atmosferă s-a săvârșit primul act al unității noastre naționale.

Majestatea Sa Regele Ferdinand ca răspuns la înștiințarea noastră despre Unire a binevoit să ne trimită următoarea telegramă:

„Cu adâncă emoțiune și cu inima plină de bucurie am primit știrea despre spontanul act ce s-a săvârșit atât de puternic în timpul din urmă în inimile moldovenilor de peste Prut, a primit prin votul înălțător al Sfatului Țării o solemnă afirmare. Un vis frumos s-a împlinit. Din suflet mulțumesc bunului Dumnezeu că mi-a dat în zile de restriște ca o dulce mângâiere să văd după 100 de ani pe frații basarabeni reveniți iarăși la Patria-Mamă.

Casa lui Ion Inculeț de la Bârnova, jud. Iași

Aduc prinosul meu de caldă mulțumire Domniei Voastre și Sfatului Țării, a cărui patriotice eforturi au fost încoronate cu succes.

În aceste momente solemne și înălțătoare pentru Patrie, de aici înainte comună, vă trimit la toți cetățenii din noua Românie de peste Prut regescul Meu salut, înconjurându-vă cu aceeași inimă caldă și iubire frățească.

FERDINAND”

* * *

Să ne mai fie îngăduit acuma, după 15 ani, să facem oarecare constatări.

Poporul basarabean român prin marea revoluție rusească și-a dobândit toate libertățile. Dar, după cum spunea Simion Barnuțiu în 1848, pe câmpia de la „libertatea fără naționalitate înseamnă moartea unui popor”.

Pentru a nu muri, poporul român basarabean a hotărât Unirea cu Patria-Mamă, aplicând unul din primii mari principii de autodeterminarea popoarelor ce răsărea pe firmamentul omenirii.

Pentru trăinicia Unirii, era necesar ca ea să fie nu consecința cuceririi, ci rezultatul unei sincere expresiuni a voinței românilor de pretutindeni de a avea o viață comună în sânul neamului întregit.

Spre fericirea neamului românesc așa s-au și întâmplat.

Basarabia, Bucovina și Ardealul n-au fost cucerite contra voinței lor. Adunările naționale din Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia au exprimat liber, din propria inițiativă, voința Românilor din aceste provincii de a avea o Patrie comună, de aceea România Mare în jurul micului vechiului regat.

Unirea s-a făcut în condiții atât de favorabile – aceasta nu trebuie s-o uităm niciodată, fiindcă a existat micul, vechiul regat ca stat liber și independent, care în momentele hotărâtoare n-a ezitat o clipă să aducă prin glorioasa lui armată pe altarul întregirii neamului toate jertfele și tot ajutorul cerut de frații de prim-prejur subjugăți.

„Pământ și drepturi!” – era strigătul moldovenilor basarabeni sub dominația străină.

Tot pământul a trecut în întregime în mâinile moldovenilor muncitori ce vor fi de-a pururea zidul de nepătruns răsăritean al Statului nostru; toate drepturile, în frunte cu dreptul de a vorbi peste tot locul în limba neamului, Româniilor din Basarabia le-au căpătat numai atunci când ei s-au unit cu Patria-Mamă pentru a duce mai departe o viață comună – politică socială, economică și culturală – în zilele de fericire ca și în zilele de restriște.

La cultura neamului românesc au contribuit și Româniilor din Basarabia, cu toate că Prutul era granița cea mai de nepătruns pentru influențele din România liberă.

E destul să pomenim numele lui Constantin Stamati, Alecu Russo, Alexandru Donici, Bogdan Petriceicu Hasdeu. Soarta a voit ca noi, cei mai despărțiți și mai amenințați, să ne pierdem limba, să dăm prin poetul basarabean Mateevici cea mai frumoasă poezie despre limba română.

Vă aduceți aminte:

*„Limba noastră-i o comoară
În adâncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară,
Pe moșie revărsată”*

și apoi:

*„Limba noastră-i limbă sfântă,
Limba vechilor cazanii,
Care-o plâng și care-o cântă
Pe la vatra lor țărâni.”*

Verigi puternice o leagă sufletește pe Basarabia de România Mare.

Este, în primul rând, același sânge și care s-a vărsat în abundență în luptele seculare pentru Unire și care curge în vinele tuturor Românilor de la Nistru până la Tisa, hotărâți să trăiască în unire.

Este aceeași limbă și aceeași credință transmisă de sute de ani din generație în generație, care au plămădit sufletul românesc, atât de statornic în existența lui și atât de dârz în apărarea drepturilor și dreptății cauzelor românești.

Mai sunt amintiri ce nu se șterg despre originea comună, o așezare comună pe pământul strămoșesc, o istorie comună, care țin ne-stinse aspirațiunile permanente ale unui neam.

Și toate acestea verigi și încă multe altele i-au făcut pe Românii din Ardeal, după 1000 de ani, pe cei din Bucovina după 150 de ani, iar pe cei din Basarabia după 100 de ani de viață răsleață, în momentul pregătirii de istorie, să se scoale toți ca unul pentru a-și clădi o viață în Unire. Acesta este adevărul.

Unirea Basarabiei a fost recunoscătoare de toate popoarele – dintru întâi de Puterile Centrale și pe urmă de marii aliați prin Tratatul de la Paris din octombrie 1920, în care Tratat se spune hotărât: „Înaltele părți contractate – Imperiului Britanic, Franța, Italia, Japonia, declară că recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei.”

Avem toată convingerea că va veni timpul când și poporul rus va recunoaște dreptul și dreptatea noastră asupra acestui ținut românesc.

Dar tăria Basarabiei românești se bizuie nu atât pe Tratatul Internațional, cât pe conștiința generală românească, cum că această provincie este și a fost a noastră, a României Mari. Iar solidaritatea Unirii se sprijină pe hotărârea celor 18 000 000 de Români de a apăra cu sânge și fier și de a păstra Neamul cu orice sacrificii.

* * *

Au trecut 15 ani de la Unire.

O clipă în viața unui popor – o epocă în viața unei generații.

Noi n-avem încă perspectiva necesară istorică pentru a judeca măreția faptelor petrecute. Vor urma însă veacuri fără sfârșit a vieții Neamului nostru întregit.

Și se va vorbi despre generația noastră ca în povești: „A fost odată ca niciodată...”

A fost odată un Mare Rege Ferdinand, cu tovarășea Lui de viață Regina Maria, sub Domnia căruia Neamul românesc, despărțit prin vitregia vremurilor în mai multe trunchiuri,

s-a întregit unindu-se din libera voință într-un singur popor.

Marele Rege al Unirii i-a urmat alt Mare Rege Carol al II-lea, Regele Consolidării Unirii și al măririi neamului românesc întregit printre celelalte popoare ale lumii.

Așa vor vorbi generațiile viitoare despre generația Unirii. Ca în povești.

Iar noi cei din această generație să ne proslăvim neamul întregit. Să ne proslăvim Patria. Să ne proslăvim Regele Nostru, simbolul și chezașia unității noastre naționale.

Ion Inculeț”

[*Cum a fost votată Unirea: Amintiri din zilele mărețe ale renașterii Basarabiei, Viața Basarabiei, 1933, nr. 4-5, p. 3-10*]

CUM SE NASC LEGENDELE

De mai multă vreme discutăm cu astronomul Alex Găină despre o temă deosebit de dificilă: Ion Inculeț – fizician. Se știe că fostul președinte al Sfatului Țării și fostul ministru al Basarabiei, a fost și membru al Academiei Române și chiar vicepreședinte al înaltului for științific. Că a fost o persoană care ușor se descurca în orice situație nimeni dintre cei care s-au ocupat de biografia lui n-o pune la îndoială. Totuși, corespondența dintre istoricul Alexandru Boldur, aflat la București, și Anton Crihan, stabilit în America, elucidează momente inedite din biografia lui Ion Inculeț.

Alexandru Boldur scrie:

„24.II.1969

Iubite prietene,

Astăzi ți-am trimis **extrasul meu din articolul lui I. Inculeț**. Mi-au permis să las în text și unele aprecieri ale mele. Semnele de întrebare le-am pus unde am îndoială. Nu știu, dacă te interesează și personalitatea lui Inculeț, pe care într-o măsură oarecare o cunosc. S-a întâmplat ca în revista *Studii și cercetări istorice* (v. XX, Iași, 1947) să ating această chestiune în legătură cu numirea ca academician a lui C. Ionescu-Mihăiești (la 29 mai 1946).

Când Inculeț s-a aruncat în brațele oligarhiei române, partidul liberal i-a găsit un locușor la Academie. La intrare a trebuit să țină un discurs. Nu s-a gândit mult și la 26 mai 1919 a rostit cuvântarea *Spațiul și timpul în noua lumină științifică*, care n-a fost decât traducerea unui articol publicat pe vremuri în *Vestnik znania*, unde dânsul făcea serviciu ca redactor și corector și unde colaboram și eu cu articolele mele. I-a răspuns P. Poni, care în discursul său a afirmat că I. Inculeț a trecut de la medicină (Iuriev-Dorpat) (azi Tartu, Estonia) la științe naturale (Petersburg), „probabil, atras de marile descoperiri de la finele veacului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea”. Spre regret, n-am la mine textul complex al discursului lui Poni. Însă motivul a fost cu totul de altă natură. El a intrat la Universitatea din Dorpat în 1905, când seminariștii puteau să se înscrie după alegere numai la aceste universități: Dorpat, Varșovia și Tomsk.

În 1906 s-au deschis ușile tuturor universităților pentru seminariști și atunci Inculeț s-a gândit să treacă la Petersburg. Dar la Universitatea din Petersburg nu există Facultatea de Medicină. De aceea, s-a înscris la cea de științe naturale.

Când locul lui Inculeț l-a ocupat C. Ionescu-Mihăiești (la 29 mai 1946), acesta a spus în discursul său că lucrarea lui I. Inculeț *Razele anodice* a fost premiată de Facultatea de științe din Petrograd și „reprezenta – după aprecierea specialiștilor – o reală îmbogățire a cunoștințelor vremii, prin datele nouă pe care le conține.” Așa se creează legendele!

Având la întâmplare în posesia mea *Darea de seamă a Universității din Petersburg pe anul 1909*, am făcut corectări la discursul lui C. Ionescu-Mihăiești. În această *Dare de seamă* (*Отчет*) citim: „Autorul lucrării (*Razele anodice*) dă o descriere amănunțită a fenomenelor razelor anodice și pozitive (canal) pe baza articolelor ce le-a citit, dar evident nu a avut ocazia

să vadă aceste fenomene. Descrierea autorului în unele locuri nu se distinge prin claritate. Se observă, de asemenea, expresiuni nepotrivite și, în afară de aceasta, însuși materialul nu este suficient sistematizat. Partea teoretică lipsește cu desăvârșire. Nu se distinge prin eleganță și stilul lucrării. De aceea, lucrarea a putut fi distinsă numai cu „pociotnâi otzâv” („distincție onorară”).

Am terminat îndreptările și completările mele la discursul lui C. Ionescu-Mihăiești cu următoarea frază: „Nu mă miră deloc faptul că un fost asistent universitar a putut deveni membru al Academiei Române, tocmai atunci când a rupt orice legătură cu știința, precum și faptul că a putut sta pe picior de egalitate cu așa zișii „nemuritori”.

Aștept cu nerăbdare vestea că ai primit lucrarea mea, precum și părerea D. Tale despre ea.

Sărut mâna doamnei. Te îmbrățișez. Al D. Tale

A. Boldur

Am pus pe extras numele meu, deoarece lucrările de autor nu plătesc vama (ci numai cheltuieli de transport).”

Răspunsul lui Anton Crihan nu-l cunoaștem. În scrisorile ce-au urmat-o pe aceasta cei doi corespondenți n-au mai revenit la acest subiect. Noi însă dăm la o parte doza de gelozie a lui Alexandru Boldur și înțelegem lucrurile așa cum au fost. De fapt, astronomul Alex Găină, studiind publicațiile periodice ale vremii, a constatat același lucru. Dar așa este istoria. Ea preferă să trăiască din mituri...

Ion Inculeț și-a pus capăt zilelor în toamna anului tragic al Basarabiei, 1940. A făcut-o poate din mare suferință ori poate din marea neputință de ai ajuta pe cei mulți și necăjiți...

Disparația lui a fost atât de neașteptată și de aceea poate a lăsat un gol care nici astăzi nu este completat...

AL DOILEA PREȘEDINTE AL SFATULUI ȚĂRII

Criza politică în Basarabia s-a conturat perfect în perioada 1-13 ianuarie 1918. Bolșevizarea unităților militare pe teritoriul Basarabiei, anarhizarea lor, destabilizarea situației prin care se încerca să se demonstreze că Sfatul Țării și Consiliul de Directori Generali, adică Guvernul Basarabiei, nu sunt în stare să controleze situația în teritoriu. Se impunea venirea unei forțe care ar fi adus o nouă orânduire, ce deja se declarase la Petrograd stăpână pe destinele fostului Imperiu țarist. Cele trei lozinci care au răsturnat lumea: „pământ țăranilor, fabrici-

Constantin Stere

le muncitorilor și pace lumii” au ajuns să stea la temelia tulburărilor de la Chișinău. În acea situație când membrii Sfatului Țării au început să fie vânați, pentru a fi exterminați ca „trădători ai intereselor poporului”, conducerea Basarabiei, mă refer în primul rând la Blocul Moldovenesc al Sfatului Țării, a luat decizia justă de a chema armata română pentru a instaura ordinea. La 13 ianuarie, unitățile armatei române au intrat în Chișinău, fiind întâmpinate de populația băștinașă cu mari speranțe. Unitățile bolșevizate s-au retras la Tighina, iar de acolo au fugit peste Nistru. În interiorul Sfatului Țării venirea armatelor române a fost primită cu bucurie de către o parte din deputați, iar minoritarii erau convinși că în Basarabia trebuiau aduse alte trupe, fie ale Antantei, fie ale Ucrainei, fie orice armată, numai nu cea românească. Românofobia și atunci era arma minorităților naționale. În aceea situa-

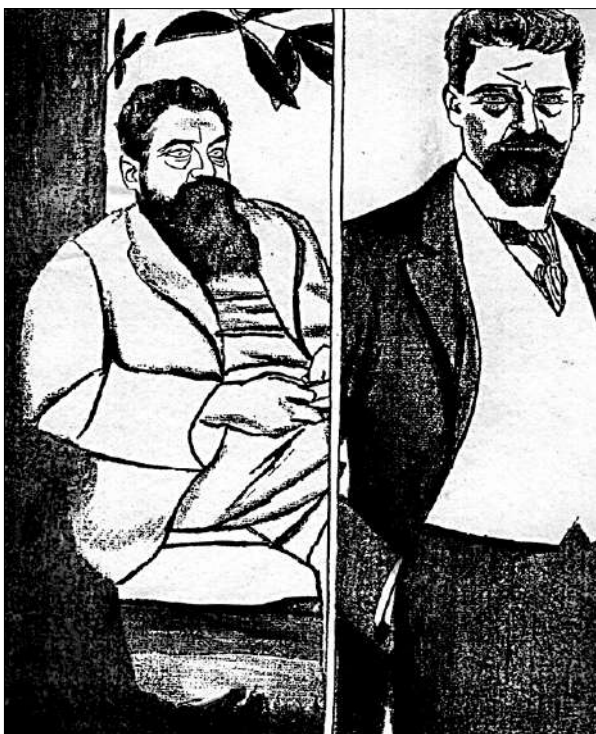
ție, se conturau clar următorii pași pe care trebuia să-i facă Basarabia. Ucraina era independentă, România era pe cale de a-și elibera teritoriul de sub ocupația germană și independența Basarabiei, nefiind susținută economic, administrativ, politic, nu avea șanse să se realizeze. Singura cale rațională era unirea cu România.

După cum scrie în cartea sa *La răspântie* (Chișinău, 1998) martorul acelor evenimente Dimitrie Bogos, rolul lui Stere în acea situație de extremă tensiune, a fost decisiv: „Iată că se apropie ultima etapă

prin care trebuie să treacă Basarabia înaintea Unirii. Din nou pleacă la Iași delegația Sfatului Țării, dnii Ciugureanu și Inculeț. Dar se întorc împreună cu dl Stere, sâmbătă, 24 martie.

Mărturisesc că sosirea dlui Stere se aștepta ca a unui semizeu, făcător de minuni. Și într-adevăr, d-lui s-a arătat la culmea chemării.

Tot în seara de 24 martie, în localul societății *Făclia*, s-a dat în onoarea marelui musafir un banchet, la care au fost invitați reprezentanții fracțiunii țărănești și ai altor minorități. A fost un praznic, a fost un delir când vorbea dl Stere. L-am văzut atunci de prima oară în viață. Cu o voce fermă, hotărâtoare, cu o logică de fier, explica dl Stere lui Țiganco necesitatea actului Unirii. Cred că dl Stere niciodată în viața lui n-a fost așa de tare, așa de convingător ca în seara de 24 martie. Clipe înălțătoare, clipe mărețe, care nu se vor uita niciodată în viață.

C. Stere și I.I.C. Brătianu, șarjă

Au vorbit mai mulți frunțași. La sfârșitul banchetului se părea că și Țiganco și ceilalți tovarăși ai lui sunt gata să asculte și să urmeze pe marele profesor, care le-a dezvoltat atâtea teorii frumoase, obiective și convingătoare.

A doua zi, 25 martie, a urmat consfătuirea în Consiliul de Miniștri, asemenea în fracțiunea țărănească și Blocul Moldovenesc. Bineînțeles că dl Stere n-avea nevoie de a vorbi în Bloc și toată iscusința o punea la consfătuire cu fracțiunea țărănească. Aici dl Stere a putut converti la calea adevărată mai mulți moldoveni țărani, care până atunci erau duși de nas de niște proroci mincinoși ca Țiganco și alții.

Urmează ziua de 26 martie, iar pregătiri pentru ziua de 27 martie. Tot în ziua de 26 martie sosesc în Chișinău dl Marghiloman și generalul Hârjău, cu scopul de a întoarce vizita guvernului basarabean și tot atunci a se consfătui asupra situației momentului”.

Până în ziua de 27 martie 1918, adică numai în două zile, C. Stere a participat la 26 de consfătuiri în care a demonstrat necesitatea Unirii Basarabiei cu România.

Istorică alocuțiune a lui Stere în ședința plenară a Sfatului Țării a fost publicată, cu anumite decupări, în diverse ediții. Dar hârtia procesului-verbal nu poate reproduce emoția autentică a evenimentului.

Martorul acelei evoluții spectaculoase a distinsului om politic basarabean, țăranul Ion Codreanu peste aproape douăzeci de ani își amintea mărturisindu-i avocatului și publicistului R. Marent impresiile sale. Acesta, la rândul său, le-a publicat în revista *Viața Basarabiei*:

„Nu-l văzusem pe Stere din primăvara anului 1906, când iată evenimentele anului 1918 mă aduc la Chișinău, fiind ales deputat în Sfatul Țării. După cum se știe, Stere a ținut, înainte de săvârșirea unirii, numeroase cuvântări, care au făcut asupra tuturor luptătorilor o impresie profundă. Erau două partide în joc: unul, „Blocul Moldovenesc”, care mergea laolaltă după cum îi era și titulatura, activând pentru votarea Unirii, și celălalt partid: „Fracția Țărănească”. Partizanii acestei organizații șovăiau, nu aveau o atitudine precisă, erau mai mult contra, decât pentru. Ei bine, Stere a avut marele merit că a putut să rupă majoritatea membrilor care făceau parte din „Fracția Țărănească” și să-i alipească la „Blocul Moldovenesc”, reușind ca Unirea să fie votată cu o mare majoritate, fiind doar câteva voturi contra. Unirea s-a înfăptuit grație marelui concurs, pe care l-a dat Basarabiei, în acele momente grele, Constantin Stere. Doi factori au contribuit la îndeplinirea evenimentului de la 27 martie 1918. Unul, armata română, care a impus ordine și a adus liniște în toată Basarabia, și al doilea factor a fost Stere, care a adus liniștea în toate sufletele frământate și dornice de o viață nouă, de o viață românească. În această privință sunt și mărturii scrise de dnii Bogos, doctorul Petre Cazacu și profesorul Onisifor Ghibu de Cluj. Unirea era în aer, însă meritul realizării ei și votarea din Sfatul Țării se datoresc lui Stere.

...Ședeam într-un colț și ascultam cu evlavie, cum Stere vorbea și cum argumenta pentru reușita votului, iar, după ce și-a terminat

cuvântarea, zărindu-mă, a venit lângă mine, m-a recunoscut și, întinzându-mi mâna, m-a întrebat ce părere am despre cele rostite de dânsul? I-am răspuns numai două cuvinte, și anume: „Bine, bine”.

Răposatul mi-a răspuns, la rândul său: „Știu că este, dar voiesc să cunosc părerea D-tale sinceră; cu alte cuvinte, refrenul.”

I-am răspuns din nou: „Am să vă spun altădată și refrenul.”

Mulți ani după această întâmplare, Stere, aducându-și aminte de această scurtă convorbire, mă tachina, întrebându-mă „refrenul”. [R. Marent, *Cu moș Ion Codreanu, despre Constantin Stere. Amintirile lui Ion Codreanu despre Constantin Stere*. În: *Viața Basarabiei*, 1939, nr. 4)

Dar activitatea lui C. Stere în Sfatul Țării nu s-a limitat numai la redactarea actului Unirii

și la finalizarea procesului de unire. În momentul când Ion Inculeț și Daniil Ciugureanu au fost aleși miniștri în noul guvern al României, el a fost ales președinte al primului Parlament al Basarabiei. Și aici, printre alte realizări, este una care poate fi comparată ca semnificație cu cea din ziua de 27 martie. Mă refer la felul său corect de a trece înapoi biserica Basarabiei la Patriarhia Română.

Pentru contribuția sa la actul Unirii, C. Stere a fost decorat în 1918 de regele Ferdinand, alături de care s-a aflat în timpul paradei oficiale, când, la Iași, a fost sărbătorit marele act istoric. Satisfacția lui C. Stere era plenară. Năzuințele lui se împliniseră, Basarabia era liberă, Basarabia era românească. Dar marile încercări sufletești pentru el abia acum începeau.

El a condus Sfatul Țării de la 9 aprilie 1918 până la 24 aprilie 1918 când a demisionat.

Mormântul lui Constantin Stere de la cimitirul „Bellu”, București

AL TREILEA PREȘEDINTE AL SFATULUI ȚĂRII

Pantelimon Halippa

Viața lui Pantelimon Halippa a avut o traiectorie sinusoidală. Absolvent al Seminarului Teologic, a făcut studii universitare la Litere și Istorie. Vocația de publicist a mers în paralel cu cea a omului politic, ajungând pe culmile Olimpului politic: președintele *Sfatului Țării*, deputat în Parlamentul României, ministru.

Reversul acestei cariere a fost pușcăriile țariste Butârki din Moscova, pușcăriile Gherla și Sighet din România Socialistă și 11 lagăre din Gulag. Iar ca o concluzie vine această biografie pentru o lucrare enciclopedică și din care răsare imaginea unei mari și irepetabile personalități.

S-a născut la 1 august 1883 în satul Cubolta, jud. Soroca, în familia unui dascăl de țară.

A făcut studii la Școala primară din Cubolta, la Școala Spirituală din Edineț, jud. Hotin, la Seminarul Teologic din Chișinău (1898-1904).

Pentru studii superioare s-a înscris la Facultatea de fizică și matematică a Universității din Dorpat (Estonia) unde a învățat un an de zile și a fost exmatriculat din cauza activității revoluționare, dar pe peretele acestei universități este trecut numele lui ca a unui fost student și care a ajuns o mare personalitate. Și-a continuat studiile la Facultatea de Litere a Universității din Iași, începând cu anul 1908.

Participă la editarea primului ziar românesc din Basarabia – *Basarabia* (1906-1907). Din 1913, în colaborare cu N.N. Alexandri, editează revista și ziarul *Cuvânt moldovenesc*.

Membru al Partidului Socialist-Revoluționar, în 1906 este ales delegat al țărânimii basarabene la Congresul Uniunii Țăranilor din întreaga Rusie. Fondator al Partidului Național Moldovenesc (martie 1917).

A fost ales deputat în Sfatul Țării din partea Comitetului Gubernial Țărănesc, aderând la Frațiunea Țărănească.

A avut mandat validat de la 21.XI.1917 până la 18.II.1919 și a ocupat în primul Parlament al Basarabiei următoarele funcții: a) vicepreședinte al Sfatului Țării de la 22.XI.1917 până la 25. XI.1918, când a fost ales președinte; b) președinte al Sfatului Țării de la 25.XI.1918 până la 18.II.1919; c) membru al Comisiei de redactare; d) membru al Comisiei de declarații și statute.

La 21 noiembrie 1917 a luat cuvântul la deschiderea ședințelor Sfatului Țării. La 27 noiembrie 1918 a prezidat ședința Sfatului Țării

în care se votează Unirea Basarabiei cu România fără condițiuni.

După Unire, este numit ministru de stat pentru Basarabia (1919-1927), ministru al lucrărilor publice (1927), ministru de stat, ad-interim și ministru la lucrări publice și comunicații, ad-interim la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale (1930), ministru de stat (1931, 1933), deputat și senator în Parlamentul României. În 1950 este arestat și condamnat la doi ani închisoare (Sighet); în 1952 este condamnat la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. Amnistiat (1955), apoi condamnat din nou la doi ani închisoare (Gherla).

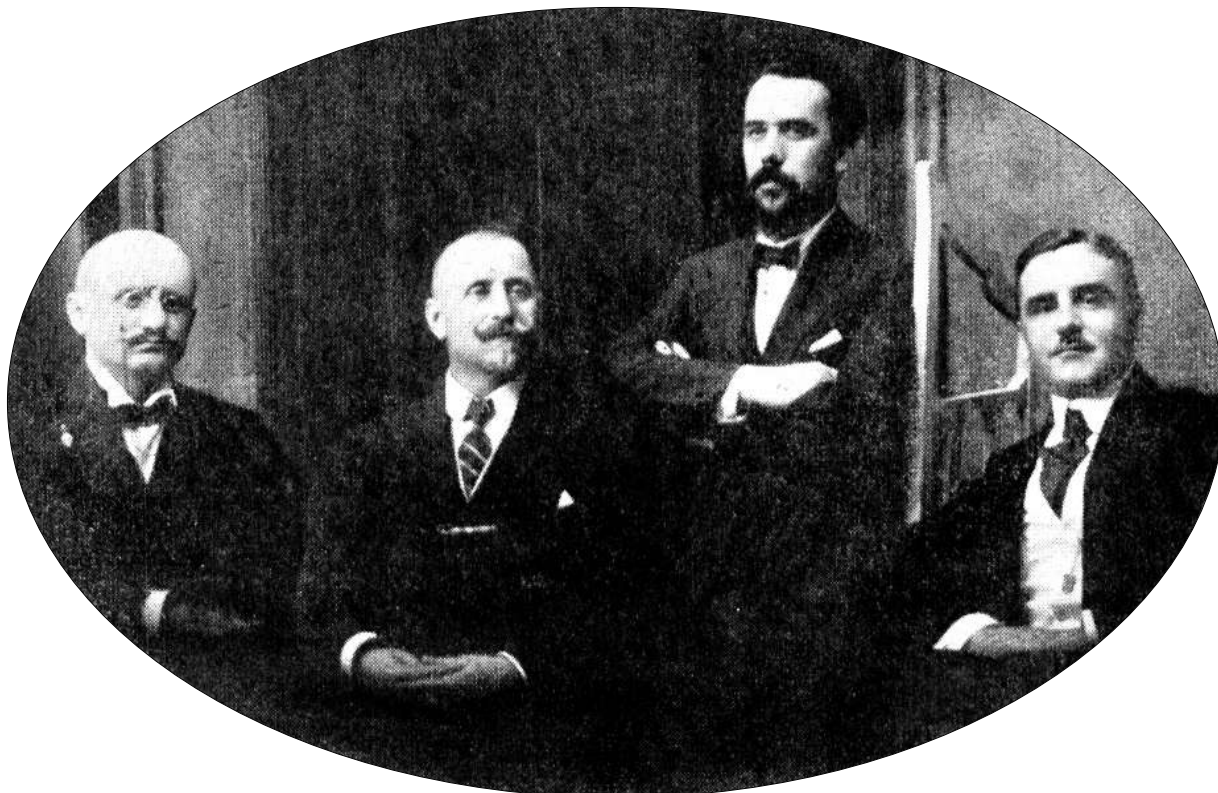
Pe tot parcursul vieții n-a încetat să scrie, chiar și în lagăr, chiar și în pușcărie.

Cea mai frumoasă realizare a sa în domeniul publicisticii a fost fondarea celei mai bune reviste literare basarabene *Viața Basarabiei*, care a început să apară din 1932 și și-a încheiat apariția în luna martie 1944. Prin această revis-

tă el nu numai că a reușit să consolideze forțele literare din Basarabia, să lanseze nume noi, dar a creat un document autentic de existență a unei literaturi originale în spațiul dintre Prut și Nistru.

Scrierile literare le semnează cu pseudonimele P.H., Basarabeanu, P. Cubolteanu; publică la Iași volumul de versuri *Flori de pârlăoagă* (1921) cu prefața lui M. Sadoveanu; moștenirea sa literară e constituită din: peste 280 poezii și traduceri poetice, nenumărate schițe și memorii.

Ca un joc nefast al destinului putem constata evoluția editorială a operei lui Pan. Halippa. În timpul vieții a editat o singură carte de poezii: *Flori de pârlăoagă*. A doua plachetă a rămas în tipografie, în refugiul după 1940. A treia plachetă a fost risipită, tot în tipografie de o bombă căzută peste acel edificiu. Scrierile lui s-au tipărit postum: Pan Halippa, An. Moraru. *Testament pentru urmași*. Chișinău, 1991; Pan Halippa. *Publicistică*. Chișinău, 2001.

Delegația basarabeană care după Unire a plecat la Iași:
Ștefan Ciobanu, Ion Pelivan, Pan Halippa și Daniil Ciugureanu, 1918

A întemeiat, la Chișinău, Universitatea Populară (1917), Conservatorul Moldovenesc, Societatea de Editură și Librărie „Luceafărul”, Societatea Scriitorilor și Publiciștilor Basarabeni (1940). Membru corespondent al Academiei Române (15 octombrie 1918).

A fost remarcat cu ordinele: *Ferdinand I*, în grad de Mare Ofițer; *Coroana României*, în grad de Mare Cruce; *Serviciul Credincios*, în grad de Comandor, și medaliile: *Crucea de Război*, *Peleş* ș.a.

Toată viața a scris, chiar și atunci când era conștient de faptul că nimeni din oficiali nu pune preț pe scrierile lui. Astăzi fiecare rând așternut pe foaie de Pan Halippa, are valoare de testament...

„Trimiți scrisori, primești scrisori și într-o zi scrisorile nu te vor mai găsi...” – rostea pe

vremuri într-o ședință a cenaclului „Flacăra” poetul Adrian Păunescu. În cazul nostru nu mai sunt în viață niciunul dintre cei doi corespondenți, dar scrierea lor trăiește, e actuală și tulburătoare. Epistola scrisă într-un an foarte greu pentru Europa, anul invaziei sovietice în Cehoslovacia, trădează momente de puternice emoții care zguduiseră societatea românească, care se consolidase în fața unui posibil atac al sovieticilor, care nu primiseră aprobarea de a trece prin România și de a ocupa Cehoslovacia. Pan Halippa, care știa că scrisorile lui adresate lui Anton Crihan în America sunt citite și probabil analizate la anumite niveluri a știut să strecoare în scrisoarea sa toate accentele care ar fi interesat anumite foruri politice. Și problema Basarabiei pusă în prim-plan într-un moment politic atât de tensionat tot era o sugestie

Funeraliile lui Pan Halippa, mai 1979

conducerii de atunci a României. Evenimentele s-au consumat. Istoria a trecut grăbită oprindu-se pe la alte porți, pe la alte țări și popoare și poate am fi uitat și noi de cele întâmplate, dacă un petic de hârtie nu ne-ar fi adus aminte:

„29 octombrie 1968

Dragă Antoane,

Am primit două scrisori de la Dumneata, cu toate că demult aștept răspuns la problemele, pe care ți le-am dezvoltat în scrisoarea mea cea lungă. Cred că ai să te ții de cuvânt și ai să-mi răspunzi. Deocamdată îți scriu, ca să te lămuresc în chestiunile care te interesează. Privitor la persoanele din fotografia ce ți-am trimis, văd că te-ai cam lămurit într-o măsură oarecare. Spre completare îți comunic că primul din stânga este avocatul Mihail Gheorghiu de la Cahul, iar în spatele lui avocatul Iorgu Pانیșea. Alături de copacul din stradă sunt doi poeți: Nicolae Coban (cel cu ochelari negri) și Sergiu Matei Nica. Despre Teodor Holban, pe care l-ai recunoscut (în fotografie între Gheorghiu și Sinicliu) este pensionar, dar mai activează în studiul documentelor poloneze; are și lucrări mai mari, dar editura pentru știință și istorie nu i le publică; i-a publicat de curând în revistă un articol despre „Bolohoveni”. E păcat, că nu știm cine mereu îl împiedică să se producă cu lucrări mai mari și mai importante. Dar ceea ce pățește T. Holban, o pățim și alții, ca, de pildă, Alexandru Boldur, Nichita Smochină și subsemnatul. Vreau să-ți spun că A. Boldur are o lucrare foarte interesantă despre Ștefan cel Mare; lui A. Boldur i s-a tipărit un studiu despre „Tiverți și Uglici” într-o revistă de la Salonic. Tot acolo, și în aceeași revistă, am văzut și o lucrare a lui Nichita Smochină: ceva despre dreptul bizantin și despre un oarecare legiutor valah. Ceea ce înseamnă că oamenii aceștia sunt apreciați în străinătate, dar în țară la noi așa de greu pot să se manifeste. Între altele, N. Smochină a fost publicat cu două articole în revista *Magazin istoric*, dar are lucrări și mai importante, rod al cercetărilor de documente

vechi slave, scrise de români de ai noștri din secolul XIII și de atunci încolo, până când au început să se scrie și în limba noastră, fie în Moldova, fie în Muntenia și Ardeal. De altfel N. Smochină ți-a trimis și D-tale extrasul din revista de la Salonic și vei vedea cum lucrează el. Despre cele ce s-au întâmplat în Cehoslovacia și pe noi trebuie să ne preocupe reușita politice externe a guvernului, care vrea să slujească problema păcii prin atitudini, foarte simpatice publicului românesc. Eu pot afirma cu toată sinceritatea, că atitudinea oficializării noastre este în consensul celor mai mulți. Eu cel puțin n-am întâlnit pe nime[ni], care să dorească război și noi să fim amestecați în treburi primejdioase pentru pace. Firește că noi nu cunoaștem secretele diplomatice, dar ceea ce știm, ni-i destul să stăm liniștiți în așteptarea evenimentelor. Ceea ce ne interesează mult, este să știm, dacă problema Moldovei de răsărit este de cineva îmbrățișată și dacă patrioții români din streinătate își fac datoria așa cum se zice, că și-o fac ungurii sau bulgarii. Mie îmi pare rău că Dumneata în chestiunea aceasta încă nu ne-ai comunicat nimic. De ce nu l-ai folosit pe Ioan Ștefan, ca prin el să ne comunicii ceva. Oricum rămâne vechea problemă, pe care noi oricât am ruguma-o nu-i putem găsi o soluție. D-ta la ce te gândești și ce faci? Eu te rog să-l găsești și pe băiatul lui Inculeț. Și Stere încă n-ar trebui neglijat, căci ce naște din pisică, șoareci prinde. Și chestiunea ar merita să fie îmbrățișată de toți românii din streinătate. Noi aicea așa credem că ar trebui de procedat. Nu știm cum se pronunță gazeta românească de la voi. Eu aici încă n-am primit niciun număr. Cât privește presa sovietică, ea este furioasă pe cei cari nu vreau să se ție de orientarea Kremlinului. Vocile partidelor din Rusia și din Moldova de răsărit, sunt destul de favorabile nouă. Ni se spune că voi, cei din streinătate, vă cam certați. Noi aici – basarabenii – am uitat de politica vechilor partide și toți angajăm discuții cu românii din Vechiul Regat și din Ardeal, să

nu uite de existența Basarabiei Românești, care la vremea sa și-a făcut datoria. Despre Vișoianu am adunat informații destule: este din Muscel, tatăl său a fost învățător și deputat țărănist, a fost un colaborator apropiat al lui Titulescu.

Încheind aceste rânduri, te îmbrățișez, sărut mâna Doamnei D-tale și vă doresc sănătate amânduror. Cei cari au fost la sărbătorirea mea și alții mulți cu cari am vorbit, îți trimit salutul lor și te sfătuiesc să fii mai activ în problema noastră. Toți îți doresc să te întorci în țară ca un luptător, care ți-ai făcut datoria bine și ai ajutat triumful cauzei. Ieri am fost la un parastas pentru Gherman Pântea, de la moartea căruia s-au împlinit opt luni. Îți mai trimit o fotografie.

Pan Halippa”

Această scrisoare valorează cât o carte de învățătură. Citită și recită, parcursă pe ori-

zontală și pe verticală, ea este mai încifrată ca o integrămă, mai sofisticată ca un rebus și mai importantă ca o laudă ori o povață aruncată în treacăt. În ea trăiește adevărata fraternitate a generațiilor.

A murit la 30 aprilie 1979, la București, înmormântat la Cimitirul Mănăstirii Cernica, dar până în ultima clipă a vieții nu s-a depărtat de masa de scris, iar casa lui din str. A. Donici din București a fost un autentic club al basarabenilor, un stat-major din care permanent s-a ținut legătura cu Basarabia și basarabenii. Și este foarte frumos gestul de-al immortaliza la Chișinău, o stradă din sectorul Centru purtându-i numele (fosta stradă Malinovski) și o piață (fosta piață Aniversarea a 40-a a ULCTM), fiindcă el a iubit acest plai și a făcut totul ca el să aibă un destin mai frumos.

Nicolae Pan Halippa la mormântul tatălui, cimitirul mănăstirii Cernica, 1991

COMANDANTUL PALATULUI SFATULUI ȚĂRII

Fiecare detaliu adăugit la istoria noastră este ca o biruință asupra acelei îndoieli veșnice pe care ți-o provoacă necunoașterea. Am scris despre Sfatul Țării, am scris despre multe persoane care s-au aflat în serviciile aparatului primului Parlament basarabean, dar așa și n-am găsit suficiente date ca să încheșăm o biografie succintă pentru un om deosebit – Tihon Modval, care a fost comandantul militar al palatului Sfatului Țării.

Iar numele lui merită nu numai să fie cunoscut, ci să se bucure de toată stima urmașilor. A fost unul dintre apropiații distinsului patriot Vasile Cijevschi, care a stat la baza fondării Sfatului Țării, a proclamării independenței Basarabiei și a formării Republicii Democratice Moldovenești, iar în 27 martie 1918 a votat Unirea cu România.

Ca drapel al Republicii Moldovenești a fost ales tricolorul și primul stegar al ei a fost Tihon Modval, care a ținut drapelul în ziua înființării noii republici.

Atunci când s-a decis ca Sfatul Țării să-și țină ședințele în sediul Liceului nr. 3 de băieți a fost formată și o unitate specială de pază numită – Garda Palatului Sfatului Țării și ca o persoană de absolută încredere drept comandant al acestei gărzi a fost numit sublocotenentul Tihon Modval. E știut bine faptul că activitatea primului Parlament al Basarabiei n-au putut-o periclita nici cele mai puternice furtuni ale anarhiei bolșevice dezlănțuite la finele lui 1917 și începutul anului 1918. În mare parte meritul pentru bunul mers al lucrărilor îi revine și comandantului Palatului Sfatului Țării.

Când a intrat armata română în Basarabia, el – fără ezitări – s-a înrolat ca ofițer activ

Tihon Modval

în această armată, de unde apoi a și trecut în rezervă.

Fiu al protoiereului Constantin Modval, în anii Primului Război Mondial a luptat în Asia Mică, de unde a revenit acasă în 1917.

Membru al Asociației foștilor militari ai Armatei Moldovenești, a completat un chestionar care astăzi se păstrează la Arhiva Națională a R. Moldova. Îl reproducem ca pe o informație inedită ce completează portretul unui distins fruntaș basarabean:

- „1. Tihon C. Modval, căpitan.
2. Român, născut la 16 iunie 1896.
3. În activitate am fost admis de la data de 13 martie 1918, iar în rezervă la data de ...

4. 14 noiembrie 1917 și până la 13 martie 1918 când am fost trecut în cadrele active ale armatei române.

5. Ofițer activ; după cum dă alăturatele acte.

6. Ofițer activ în Regimentul 1 Moldovenesc.

7. –

8. Regimentul 1 Moldovenesc.

9. Scutită 100 ha de expropriere soția subsemnatului ca soție de ofițer activ.

10. N-am făcut.

11. *Crucea Comemorativă și Coroana României*, în gradul de Cavaler.

12. Pretor în jud. Tighina.”

Întâmplător, am găsit o fotografie a lui Tihon Modval din acea perioadă, dar neavând susținere biografică, ea a rămas multă vreme fără utilizare. Și numai atunci când în cartea lui Ștefan Gh. Usinevici *Nostalgii basarabene* (Cluj-Napoca, 1996) am găsit mai multe detalii biografice, ce completeau datele expuse în chestionar, am găsit de cuviință să le prezentăm cititorilor.

Familia lui Tihon Modval, 1935

NOI VREM PĂMÂNT...

Toate frământările sec. XIX și cele de la începutul sec. XX au fost încheiate la noi în jurul unei probleme-cheie, problema pământului.

Dacă răscoala țărănească de la 1907 din România s-a încheiat cu 11 mii de morți și cu celebra poezie a lui George Coșbuc *Noi vrem pământ...*, apoi în Imperiul Rus pentru această problemă au fost sacrificate milioane de suflete, măcinate în două revoluții și într-un război civil.

În ultima ședință a *Sfatului Țării* din 27 noiembrie 1918, primul parlament al Basarabiei a decis să facă reforma agrară. Visul a zeci de generații urma să devină o realitate și pentru această realitate deputații de atunci, nu pur și simplu au ridicat mâna, dându-și votul

pentru noua lege, ei au plecat în județe, în cadrul comisiilor agrare și au participat personal la redistribuirea pământului.

Ion Druță a descris foarte frumos Câmpia Sorociei în romanul *Povara bunătății noastre*, iar noi am găsit o poză de arhivă în care sunt prezentați membrii Comisiei Agrare pentru jud. Soroca, mari personalități de mai târziu cum ar fi geograful și istoricul Gheorghe Năstase cu doctoratul la Sorbona, economistul de mai târziu cu doctoratul la Sorbona Anton Crihan, marele profesor geograf și geolog, ctitorul reformei Gheorghe Murgoci ș.a.

În acel moment ei nu erau decât membrii Comisiei Agrare din Soroca. Reforma lor a fost

Comisia Agrară din jud. Soroca. Rândul I (de la stânga la dreapta): Ignat Budișteanu, C. Bivol, Gh. Năstase, Anton Crihan, prof. Gh. Murgoci, M. Minciună. Rândul II: Leon Vartuli (casier), Gh. Stavri, S. Galețchi, I. Tudos, A. Ursu (funcționar)

una reușită și Basarabia anilor '30 era o dovadă certă că un lucru bine pus la punct va da roadele scontate.

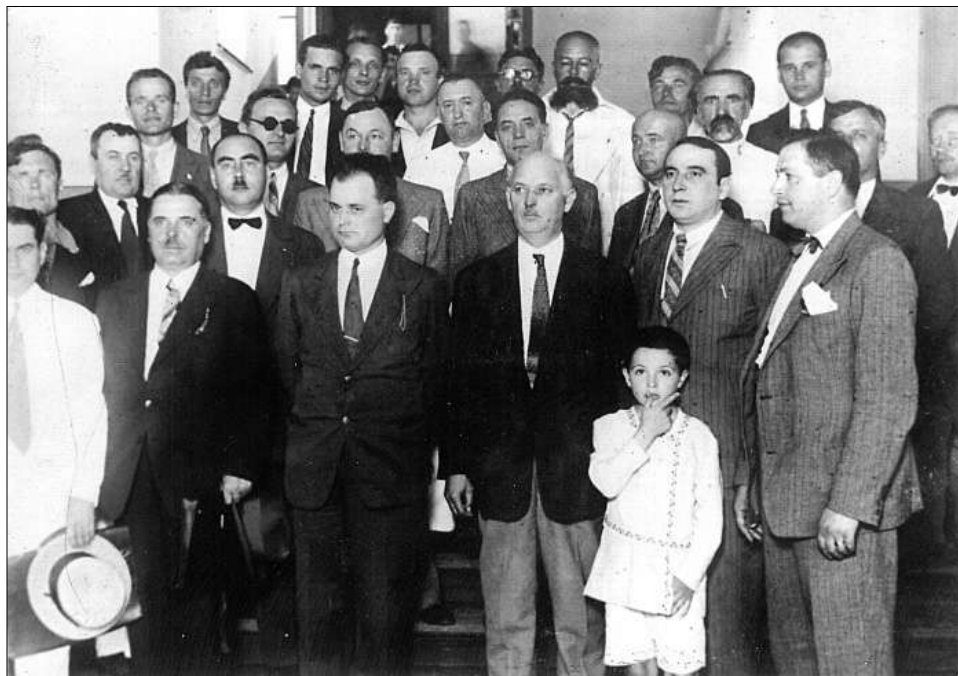
Avem norocul că arhivele au păstrat această poză și numele acelor deputați din Sfatul Țării ne sunt cunoscute: rândul I (de la stânga la dreapta) Ignat Budișteanu, C. Bivol, Gh. Năsta-

se, Anton Crihan, prof. Gh. Murgoci, M. Minciuhnă; rândul II: Leon Vartuli (casier), Gh. Stavri, S. Galețchi, I. Tudos, A. Ursu (funcționar).

Și dacă ar fi să fac un portret mare al lor pentru el s-ar potrivi o singură semnătură în care să fie trecut veșnicul îndemn al țărănimii *Noi vrem pământ...*

Comisia Agrară din jud. Soroca

Membrii Comisiei Agrare din jud. Soroca, anul 1930

UN SECRETAR AL SFATULUI ȚĂRII

Eul lui politic a stat tot timpul la răscrucea unui drum – omul politic de mare anvergură îl îndeamnă s-o pornească pe poteca sigură a unei cariere politice răsunătoare. Iar eul poetic, sensibil și fragil, îl ruga să nu se grăbească, să-și citească viitorul după stele și după legănarea florilor, fie și îmbrățișat de riscul de a trăi modest, în umbră.

Și fiecare răscruce a vieții, fiecare pod al ei, era mistuit de fundamentală întrebare: Încotro mergi? Cu cine sunt acum: cu poetul, cu politicianul?...

S-a născut la 9 martie 1887 în satul Trinca (Edineț). Și poate dintre toți fruntașii basarabeni a adunat colecția cea mai numeroasă de școli, licențe și titluri. A învățat agronomia la Gore Gorki în Bielorusia, la Kamenet a făcut cursurile școlii de teologie și pedagogie, la Moscova a studiat dreptul la universitate, iar Universitatea din Iași l-a avut licențiat în drept, economia politică a studiat-o la Cernăuți și aici a obținut titlul de doctor în științe economice. Și această trecere în revistă poate fi completată și cu alte școli și localități.

Dintre toate ocupațiile posibile alege cariera pedagogică. Primul Război Mondial îl găsește în calitate de învățător. Și tot în acea vreme găsește limbaj comun cu colaboratorii revistei *Cuvânt moldovenesc*. Primele lui poezii țin de acea perioadă de debut literar, când semna lucrările cu pseudonimul Nică Românaș. E curios faptul că cercetătorul Mihai Straje, care s-a ocupat de problema dezvoltării numelor literare (vezi *Dicționarul de pseudonime*, București, 1973), înregistrează pentru Ion Buzdugan, care de facto era înscris în pașaportul rusesc drept Ivan Buzdâga, câteva pseudonime:

Ion Buzdugan

B.I. Alion, Ion. Câmpeanu, B. Cogâlnic, I. Dumbrăveanu.

În Primul Război Mondial a participat ca voluntar în armata rusă ce lupta pe frontul românesc. La una din operațiile militare din Dobrogea a fost rănit și din această cauză e transferat să-și continue serviciul la un birou de informații al Marelui Cartier General. Noua sa calitate îi dă posibilitatea să cunoască mai mulți militari moldoveni, să lege prietenie cu ofițerii și soldații viitoarelor cohorte moldovenești.

Documentele vremii atestă o activă participare la congresele învățătorilor din Basarabia petrecute în aprilie și la 25-28 mai 1917, când

Poetul Ion Buzdugan

pentru prima oară s-au pus bazele învățământului național. A rămas proverbială ciocnirea (la Congresul din aprilie) a învățătorului-soldat Ion Buzdugan cu șeful învățământului din Basarabia, care într-un moment a afirmat că moldovenii sunt un neam ce au aceeași cultură cu samoezii, adică n-au scrisul, nici limba lor. Ion Buzdugan a adus celui în cauză o biblie veche, spunându-i să numere cuvintele, să cunoască litera scrisului nostru și să se convingă că avem o cultură cu care ne putem mândri. Și Buzdugan nu s-a oprit numai la acest argument, ci, arătându-și pușca, a convins congresul să accepte crearea școlii naționale.

La Congresul din 25-28 mai 1917 rolul lui a fost de o importanță deosebită. La ședința a IV-a a Congresului a fost pusă în discuție problema alfabetului. În darea de seamă cu privire la primul Congres al învățătorilor moldoveni din Basarabia, publicată în revista *Școala mol-*

dovenească (Chișinău, anul 1, nr. 2-4), găsim următoarea secvență: „Punctul cel mai vajnic din programul acestei ședințe a fost acela despre alfabet. Încă din ziua întâia a congresului o parte însemnată a învățătorilor – și mai ales învățătoarele – erau tulburate din pricina alfabetului. Cei mai mulți erau la început potrivnici alfabetului latinesc. Dușmanii neamului nostru vârstaseră în capetele unor învățători părerea că, dacă se va aproba alfabetul latinesc, apoi Basarabia va trece la România. Din pricina asta s-a iscat mare tulburare între învățători. Mulți se temeau că nu se va putea aduce o hotărâre înțeleaptă, precum o cer interesele noastre naționale și culturale.

Despre alfabet avea să vorbească în fața congresului profesorul Ciobanu, care însă a lăsat bucuros sarcina aceasta învățătorului I. Buzdâga, sosit tocmai în ziua aceea de pe frontul românesc. Referatul citit de dnul Buzdâga arată că moldovenii au întrebuințat până acum alfabetul rusesc numai la nevoie, fiindcă n-aveau nici școli în care să se fi învățat limba noastră. Cu toate acestea, de cincizeci de ani încoace și în Basarabia s-au făcut mai multe încercări de a se introduce alfabetul latin, dar împrejurările au fost cu totul neprielnice. Acum, când e vorba de punerea temeliei școlii și culturii românești în Basarabia, Congresul trebuie să se hotărască pentru alfabetul latin, care e al întregului nostru neam și al tuturor popoarelor surori cu noi. Prin alfabetul latinesc noi ne deschidem deodată porțile spre întreaga cultură românească, de care până acum nu ne-am împărtășit aproape deloc. De altfel, alfabetul latinesc e și mai ușor, căci are numai 28 de litere, câtă vreme cel rusesc are 36, care cu tot numărul lor mare, nu se potrivesc cu firea în vedere și Comisia școlară moldovenească de pe lângă Zemstva gubernială, când a hotărât într-un singur glas că în școala moldovenească se va introduce alfabetul latin. Însuși congresul publicat de Zemstvă pentru cărțile de școală a hotărât ca acestea să fie tipărite cu litere latine. Nu rămâne decât ca Congresul, spre cinstea în-

vățătorimii întregi, să se alătureze la hotărârea comisiunii și să întărească alfabetul latinesc.”

Și după cum consemnează frumos alcătuitorul acestei dări de seamă, care nu era altul decât Onisifor Ghibu: „Toate zvârcolirile au fost însă zadarnice. Congresul a aprobat cu unanimitate rezoluția: «În școala moldovenească se introduce alfabetul latinesc, care va fi întrebuințat atât în cărțile didactice, cât și în scris.»

Hotărârea aceasta a stârnit o bucurie nemaipomenită.”

De aici încolo biografia lui Ion Buzdugan în plan cronologic are o evoluție asemănătoare cu erupția unui vulcan. La 23 august ia cuvântul la funeraliile lui Simeon Murafa și Andrei Hodorogea, la 27 august cuvântează la cel de-al doilea Congres al țăranilor. Iar la 20 octombrie e secretar în prezidiul Congresului ostașilor moldoveni, delegații căruia îl aleg deputat în Sfatul Țării, unde i se pun în sarcină problemele secretariatului. Biografia lui de deputat în Sfatul Țării și de om politic are o cronologie distinctă.

Membru al Partidului Socialist-Revoluționar. Naționalist.

A fost ales deputat în Sfatul Țării de către Congresul Militarilor Moldoveni și a aderat la Frațiunea Blocul Socialist Moldovenesc. Membru: al Comitetului Central al Frontului Român, al Comitetului Central Ostășesc Moldovenesc.

Mandat validat de la 21.XI. 1917 până la 18.II.1919.

A fost secretar al Prezidiului Sfatului Țării (22.XI.1917 – 18.II.1919), membru al comisiilor: școlară, de declarații și statute, de regulamente, agrară, a doua de redactare.

La Chișinău a locuit în casa Kirkoroff, str. Sadovaia, colț cu Pușkin.

A completat chestionarul de membru al Sfatului Țării în data de 20.I.1918, fiind în etate de 30 ani.

La 27 martie 1918, a votat Unirea Basarabiei cu România.

În ziua inaugurării ședințelor Sfatului Țării, la 21 noiembrie 1917, a rostit o cuvântare de felicitare din partea Partidului Social-Revoluționar Moldovenesc.

Publicistul George Tofan i-a schițat următorul portret: „Un interesant vorbitor e d. Buzdugan, figură pe care o întâlnești în toate mișcările lunilor din urmă. Vorbește în numele social-revoluționarilor moldoveni. E de statură mai mult de mijlocie, fața are trăsături energice, vorbește pe un ton ridicat cu o voce străbătătoare, întrebuințează vorbe care lovesc urechea cu lovitură de ciocan. Pledează cu multă căldură pentru țărănime, pentru dezvoltarea sa politică, socială, culturală și economică. Declarațiile sale categorice sunt subliniate cu aplauze; limba de care se folosește e cea română literară.” [Sărbătoarea Basarabiei. Chișinău, 1917]

Tot despre el, mai târziu, a scris un remarcabil patriot: „...poetul de remarcabil talent, Nică Românaș de odinioară de la Cuvântul moldovenesc, care participase activ la acțiunea de naționalizare a școalei basarabene în 1917 – sfârșită cu completa izbândă datorată și îndărătniciei lui stăruințe, ostașul moldovean – care, după însăși mărturisirea lui Nicolae Iorga, neprețuit serviciu adus cauzei românești în momentul din 1917 de la Iași când oștirea rusă – cuprinsă de duhul revoluționar, plănuia înlăturarea – și poate mai mult decât atât – a Regelui nostru...” [D.V. Toni; în: Viața Basarabiei, 1944, nr. 3-4]

După Unire, a fost deputat de Bălți (1918-1932) în toate parlamentele țării. A fost senator de Bălți, subsecretar de stat la industrie și comerț (1932).

Momentul culminant în această perioadă, amplitudinea maximă a biografiei lui este participarea la ședința Sfatului Țării, când a citit asistenței și a semnat documentul ce proclama Unirea cu România. Dar și acea istorică ședință a cerut de la membrul comitetului provizoriu al Partidului Național Moldovenesc o mobilizare deosebită a aptitudinilor sale oratorice. În

momentul decisiv al ședinței, când se discuta formula votării și se părea că opoziția va obține votarea secretă, președintele oferă cuvântul lui Ion Buzdugan. Relatarea cuvântării într-o formă compendică a fost inserată în cartea lui Gherman Pântea *Rolul organizațiilor militare moldovenești în Actul Unirii Basarabiei* (Chișinău, 1932): „*Deputatul Buzdugan, se pronunță pentru votul deschis, motivând că în acest moment istoric important, fiecare trebuie deschis și cu curaj să-și exprime părerea în fața poporului întreg și a țării, ca poporul și istoria să știe adevărata opinie a fiecărui deputat ce-și dă votul.*

Las ca poporul nostru, țara noastră și toată lumea să știe că noi, românii basarabeni, care am suferit un veac întreg sub jugul țarismului rus, că noi toți dorim unirea cu frații noștri de peste Prut, că noi voim să fim și să rămânem pentru totdeauna împreună cu toți Românii.

Să știe toată lumea, că noi voim unirea tuturor românilor, de partea aceasta a Prutului și de cealaltă a Carpaților într-o Românie Mare, una și nedespărțită, și în baza principiului proclamat de revoluție de autodeterminare a popoarelor, astăzi, domnilor deputați, noi suntem chemați să înfăptuim cel mai revoluționar act în istoria poporului nostru, mult încercat în suferințe, – să votăm pentru unirea Basarabiei cu România.

Eu zic cel mai revoluționar, întrucât numai în zilele revoluției adevărate, problema națională a unirii popoarelor după particularitățile lor de rasă și etnice, s-a pus în toată puterea ei. Și înfăptuind acest pas, adică votând pentru unirea Basarabiei cu România, la ce avem toate drepturile istorice și naționale, noi prin aceasta în mod logic vom duce la sfârșit revoluția noastră națională.”

Acest învățător-poet țese foarte iscusit pânza unei cuvântări convingătoare. Ținându-se de ideea înflăcărată a revoluției, ideea care anima opoziția, I. Buzdugan o lega direct proporțional cu problema-cheie a Basarabiei, problema națională, care la acel moment era

alcătuită din două componente principale: problema băștinașilor moldoveni și problema minorităților naționale. Soluționând chestiunile în cauză, deconectă foarte mulți opozanți prefăcându-i în adepți. Ion Buzdugan merge și mai departe, anexând și o a treia problemă – cea agrară, care peste tot în imperiul rus era punctul cel mai vulnerabil al instabilității politice și economice. Abordând problema pământului și creând un triumvirat de sarcini pentru deputați, secretarul Sfatului Țării îi îndeamnă, în stilul său direct, uneori chiar nediplomatic, să fie sinceri cu alegătorii și cu istoria, să voteze nominal și în loc de rezumat le propune codul de soluționare a tuturor problemelor prin unirea Basarabiei cu România. Cuvântarea lui nu e un simplu îndemn patriotic, nu e o adresare revoluționară înflăcărată, e un îndemn-argument, e un program de viitor. Și el descrie convingător apropiatele perspective. Ținta lui sunt țărani, căci problema pământului în Basarabia întotdeauna a fost cea mai dureroasă și numai soluționarea ei putea duce la ameliorarea vieții păturilor muncitoare.

I. Buzdugan racordează iscusit problema politică a unirii cu cea economică – a împroprietăririi țăranilor. Și în mare parte succesul acelei istorice votări din Sfatul Țării i se poate atribui și lui. Desigur că oratoria prea violentă îi speria pe deputații minorității și îi cam punea pe gânduri, dar de astă dată era important de obținut votul majorității: „*Eu zic cel mai revoluționar, spune în aceeași cuvântare I. Buzdugan, întrucât numai în zilele revoluției adevărate, problema națională a unirii popoarelor după particularitățile lor de rasă și etnice, s-a pus în toată puterea ei. Și înfăptuind acest pas, adică votând pentru unirea Basarabiei cu România, la ce avem toate drepturile istorice și naționale, noi prin aceasta în mod logic vom duce la sfârșit revoluția noastră națională.*

Isprăvind chestiunea unirii naționale, nouă ne rămâne să rezolvăm încă o problemă cardinală, chestiunea agrară, în rezolvarea radicală a

căreia este interesată toată țărănimea noastră, este o chestiune națională, fiindcă de îmbunătățirea vieții agricultorilor noștri, a țăranilor depinde și viitorul mai frumos al întregului nostru popor, fericirea întregii națiuni românești și buna stare a întregii țări.

Astăzi noi avem să rezolvăm definitiv prima chestiune națională – unirea Basarabiei cu România.

Și în această oră solemnă, eu, domnilor deputați, în fața întregului popor și a urmașilor, în fața istoriei și a omenirii întregi vă invit să vă faceți datoria până la sfârșit – să votați deschis și curajos pentru unirea Basarabiei cu România.

În special adresez rugămintea către țărănimea muncitoare, mai cu seamă cea moldovenească, și zic: pentru binele poporului nostru moldovenesc și al tuturor urmașilor, datoria domniilor voastre, țărani moldoveni, e să votați pentru unire.

Fiți tari și îndepliniți-vă datoria, fiindcă ceasul unirii a sunat. Vă chem pe toți să votați cu îndrăzneală și deschis ca istoria să fixeze pentru totdeauna numele tuturor fiilor adevărați ai poporului moldovenesc care au votat pentru unirea tuturor românilor, a viitoarei României Mari.”

Generator de idei, fire eruptivă, Ion Buzdugan, deși antrenat intens în treburile de secretariat ale Sfatului Țării, găsește timp să colaboreze la publicațiile naționale: *Cuvânt moldovenesc*, *Ardealul*, *România nouă*. Împună cu alți membri ai Comitetului central ostășesc organizează publicația *Ostașul moldovan*, pune temelie unui nou partid – Partidul Național Revoluționar Moldovenesc (informația lui Iorgu Tudor) și a unei foi, intitulată sugestiv: *Pământ și voie*. Scopul tuturor acestor acțiuni era foarte bine chibzuit și orientat spre ostașii moldoveni, care în tumultul revoluției trebuiau reorientați spre idealurile eliberării naționale, smulși din ghearele ideii revoluției mondiale.

La o adică, disciplina de publicist revoluționar l-a mobilizat publicațiilor basarabene: *Moldova de la Nistru*, *Poetul*, *Viața Basarabiei*,

Pagini basarabene, *Basarabia literară* și ale celor din Regat: *Viața românească*, *Cele trei Crișuri*, *Cuvântul literar și artistic*, *Flacăra*, *Florile dalbe*, *Gândirea*, *Sburătorul* ș.a.

După unire, treptat scade tensiunea politică. Sfatul Țării e desființat, sunt adunate arhivele lui. Ion Buzdugan îndeplinește diferite funcții de stat, e deputat de Bălți în parlamentul României până în 1932, pentru scurt timp (1931-32) i se oferă postul de subsecretar de stat la industrie și comerț. Dar panta politică devine tot mai abruptă, jocurile de culise ale partidelor tot mai încâlcite. Adesea e nevoie de făcut compromisuri de conștiință, momente semnalate de N. Popovschi în *Însemnările...* sale rămase în manuscris. Pe măsură ce omul politic cedează, tot mai activ devine scriitorul Ion Buzdugan.

Editarea în volum a mai multor culegeri de folclor: *Cântece din Basarabia* (vol. I, pref. Pan. Halippa; Chișinău, 1921; vol. II; Craiova, 1928), *Povești din Basarabia*, *Doine haiducești, versuri și colinde, urături, conocării etc.*, îngrijite și colectate de Ion Buzdugan, ne duc la gândul că școala poetică și-a făcut-o la versul

Rândul I din dreapta: Ion Buzdugan, pr. Petru Gheorghianov, soția lui și pr. Rodion Piescu. În rândul II și III: membrii familiilor Gheorghianov și Piescu

popular și poeziei tradiționale i-a rămas fidel toată viața. Mărturie sunt și volumele editate: *Miresele din stepă. Poezii* (București, 1922), *Țara mea* (poeme; Craiova, 1928), *Păstori de timpuri* (București, 1937), *Metanii de Luceferi* (București, 1942). O bună parte din lucrările anunțate în curs de apariție, cum ar fi *Icoane basarabene*, *Podgorii de aramă. Pasteluri, Cumpăna zodiilor. Mituri; Portic de mănăstire* ș.a. așa și nu se știe dacă au mai văzut lumina tiparului ori au rămas în sertarele autorului sub formă de manuscris. Prea puțin e cunoscut volumul *Discurs*, tipărit în 1926, dar pe care n-am avut prilejul să-l țin în mână.

Atunci când vremurile s-au schimbat cu totul spre mai rău și poetul Ion Buzdugan nu mai avea trecere pe la editurile orânduirii socialiste, energicul mânăitor de condei și-a amintit de vechea sa pasiune – literatura rusă, și de-o veche ocupație – traducerile. De sub condeiul lui au ieșit minunate rânduri de literatură românească aduse din inima culturii ruse. Au prins grai românesc eroii lui A. Pușkin, I. Bunin, M. Gorki, A. Blok, S. Esenin, V. Maiakovski, A. Ahmatova, M. Koțiubinski ș.a.

Prestigiosul critic Perpessicius, prefațând romanul *Evgheni Oneghin*, scrie despre traducătorul Ion Buzdugan: „Puținele strofe citate, ici și colo, din poemul *Evgheni Oneghin*, ar ajunge poate să dea o idee despre calitatea acestei dificile tălmăcirii din poezia rusească. Însă asimilarea poemului în graiul și stihul românesc, și tălmăcitorul însuși, au dreptul la mai mult. Ion Buzdugan e un vechi tălmăcitor al literaturii ruse, de tainele căreia condițiile speciale îl apropiau, dacă nu chiar îl menea. Originar de dincolo de Prut, din districtul Bălți, descendent al unei familii de răzeși, cu rădăcini adânci înfipte în viața rustică, Ion Buzdugan a respirat cu intensitate atmosfera proprie a ținutului în care Pușkin și-a petrecut, ca un alt Ovidiu, anii exilului. Paralel cu poezia originală, acele arome Miresme de stepă și autumnale Podgorii de aramă, în care peisajul natal predomină, și paralel cu activita-

Ion Buzdugan, anii '30, sec. XX

tea sa de folclorist, Ion Buzdugan și-a urmat cu osârdie și mare iscusință opera de tălmăcitor.”

A încetat din viață în luna februarie a anului 1967, la București. Și dincolo de dispariția fizică a rămas amprenta lui spirituală, a rămas pentru vecie...

Poeziile lui sunt pastorale și nostalgice, amintind de M. Eminescu, G. Coșbuc, O. Goga, purtând și o autentică mărturie a sensibilității autorului.

Politica lui a fost influențată de cei mai puternici și mai abili. Firea lui fierbinte și explozivă era ușor provocabilă și dirijabilă...

Dar crezul lui a rămas mereu neschimbat, așa cum și l-a schițat în imnul *Eu aș vrea să fiu o stană*:

„Eu aș vrea să fiu o stană,
Piatră care-n veci nu geme,
De pe-o culme diafană,
Să privesc în zări, departe:
Până dincolo de Vreme,
Până dincolo de Moarte!”

UN REZIDENT REGAL... CARE A PARTICIPAT LA TOATE TREI UNIRI

A fost rezidentul Regal al Ținutului Nistru în anii '40 ai secolului trecut, iar în anii '50 a fost paznic la o construcție din București, nevoit pur și simplu să supraviețuiască. A avut atac de cord văzând cum se fură la acea construcție... Luptase și visase la un alt viitor...

Român basarabean, fiul lui Alexandru Cazacliu, Grigore Cazacliu (20.I.1892, Slobozia-Cușelăuca, jud. Soroca – 24.XII.1959, București, Cimitirul „Reînvierea”), a fost unul dintre cei doi români (al doilea fiind Pan Halippa) care au participat la toate cele trei uniri: Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia.

Tot el cu multă demnitate și mândrie l-a însoțit pe Mihail Sadoveanu în lungile lui peregrinări prin Basarabia, drumuri din care s-a născut frumoasa carte-mărturisire *Drumuri basarabene* (Chișinău, 1992).

A făcut studii diverse: la școala primară, la gimnaziul și liceul tehnic-agronomic de la Soroca, apoi studiile universitare la Kiev și la Iași. A studiat agronomia și dreptul. La Iași a frecventat cenaclul revistei *Viața Românească*, fiind remarcat de criticul Garabet Ibrăileanu.

A participat la Primul Război Mondial, fiind mobilizat într-o unitate rusească de pe Frontul Românesc.

În timpul revoluției din 1917 era student la Politehnică.

Membru al Partidului Socialist-Naționalist.

Membru al Comitetului studențesc și al Societății de Cultură „Făclia”.

În luna iunie 1917 a fost fondat Comitetul Ostășesc Moldovenesc de la Iași (Andrei Scobioală – președinte, Vasile Țanțu – secretar, și Grigore Cazacliu – vicepreședinte), din inițiativa căruia s-a format la Chișinău Comitetul Central Ostășesc.

Delegat la Congresul Militarilor Moldoveni care și-a ținut lucrările la Chișinău în perioada 20-28 octombrie 1917. Din partea acestui Congres a fost delegat în Sfatul Țării și a aderat la Frațiunea Blocul Moldovenesc.

Are mandat de deputat al Sfatului Țării validat de la 21.XI.1917 până la 27.XI.1918.

În cadrul Sfatului Țării a deținut funcția de secretar al Comisiei Constituționale de la 1 iulie până la 27 noiembrie 1918.

În timpul sesiunilor locuia la Chișinău pe str. Haruzin 24. Reședința permanentă o avea în s. Cotiujenii Mari.

Chestionarul de membru al Sfatului Țării l-a completat pe data de 19.I.1917, fiind în etate de 26 ani.

La 27 martie 1918 a votat Unirea Basarabiei cu România.

A redactat ziarele *România nouă* și *Sfatul Țării*.

A publicat volumul *Ce trebuie să știe fiecare țaran* (Chișinău, 1924).

Este fratele lui Vlad Cazacliu și nepotul lui Ion Cazacliu, deputați și ei în Sfatul Țării.

După Unire, a fost deputat de Soroca, vicepreședinte al Camerei Deputaților. În 1939 este numit rezident regal al ținutului Nistru.

După 1940, se stabilește la București. După 1944, practică avocatura la un birou din București, de unde se și pensionează.

Dintre documentele de epocă de primă importanță reproducem un act inedit:

„AUTOBIOGRAFIE

Sunt răzeș-mazil din satul ... com. Cotiujenii Mari, jud. Soroca, născut la 20 ianuarie 1892.

Școala primară, gimnaziul și liceul tehnic-agronomic am făcut la Soroca. După revo-

Grigore Cazacliu

luția de la 1905 am început să citesc ziarul *Basarabia* care întâmplător se vindea câteodată prin Soroca. Despre moldoveni însă mai mult am aflat de la bunelul meu Nicolae Cazacliu, care mereu spunea că: *acuma nu se mai face învățătură și că adevărata învățătură era pe vremea lui când se învăța moldovenește.*

În clasa VI a liceului tehnic am început a trimite câte un mic articol ziarului *Glusul Basarabiei* care, de altfel, era foarte mult citit. Ne-a plăcut foarte mult (teatrul) trupa românească de sub conducerea Dlui Bobesco, care venise prin Soroca pe la 1906.

În clasa VII a liceului tehnic eu organizasem într-un mic cerc pe elevii moldoveni cărora le dam cărți și gazete românești pe care le primeam de la diferite părți și totodată făceam propagandă națională și printre elevii din clasele inferioare și din alt liceu. Din acești „elevi” sunt astăzi mulți care luptă pentru cauza noastră: E. Zagaesco, G. Cuculescu, V. Crjanovschi, I. Sârbu, S. Albu, V. Minciună și mulți alții.

În timpurile celea eu știam toți oamenii care lucrau pentru neamul nostru românesc. Tot atunci am început să călătoresc și prin Basarabia ca s-o cunosc mai bine și să împărțesc cărți românești dacă voi găsi condiții potrivite.

În 1914 am fost primit în cercul studenților români din Kiev al cărui conducător era Vlad Cazacliu și despre activitatea căruia se știe: Mateevici, Ciobanu, Murafa, Ciugureanu, Vlad Cazacliu, V. Bogos, I. Dumitrașco, Toma Dumbrovă, Bocancea etc. – toți sunt foști membri ai aceluia cerc.

În școala militară propaganda națională n-am lepădat-o și acolo ne-am recrutat vreo câțiva buni lucrători.

La izbucnirea revoluției a fost ales vicepreședinte și pe urmă președinte al Comitetului ostașilor provinciali de pe Frontul Român. Am participat și am luat parte la mai multe congrese moldovenești. La alegerile în Constituanta rusă a fost pusă și candidatura mea.

...În 1914, toamna, am fost ajutor de vechil pe o moșie de 2500 des. lângă Bălți, de unde și m-au luat la război chiar la începutul războiului în iulie 1914. În timpul războiului am stat un an și șase luni la Chișinău, capitala basarabeană, și un an și opt luni la Odesa, ca supraveghetor într-un spital militar, iară la 15 septembrie 1917 am fost ales de moldovenii din regimentul 10 infanterie în Comitetul Central Moldovenesc din Chișinău, unde am și luat parte la munca națională până la 20 ianuarie 1918 când am fost delegat de Comitet la al 3-lea Congres Țărănesc Basarabean, de care am și avut onoarea de a fi ales în Sfatul Țării ca deputat...

Toamna, în anul 1917, am fost ales în Sfatul Țării unde am stat până la 27 noiembrie 1918. Afară de aceasta am fost redactor la ziarele: *România nouă* și *Sfatul Țării*. Sunt unul dintre acei doi români, eu și Pan Halippa, care au participat la toate cele trei uniri: din Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia.

Iaca ce se poate scrie în 15 minute.

Gr. Cazacliu”

CONSILIUL DIRECTORILOR GENERALI (Sfatul Miniștrilor, Sfatul Directorilor Generali, Directoratul General)

Constituind Sfatul Țării, Basarabia și-a ales un organ legislativ. Dar orice organ legislativ are nevoie de un organ executiv care ar realiza practic programele și legile adoptate.

În ședința Sfatului Țării, din 28 noiembrie 1917, a fost pus în discuție și adoptat în prima lectură *Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei*, în care erau stabilite principiile de organizare și funcționare a guvernului basarabean.

Formarea primului Consiliu al Directorilor Generali a durat până la 8 decembrie 1917, când deja fusese proclamată Republica Democratică (Poporană) Moldovenească.

Evoluția ulterioară a evenimentelor politice a demonstrat că principiile de formare a cabinetului de miniștri au fost elaborate corect.

În baza *Proiectului organizării ocârmuirii Basarabiei* au funcționat trei guverne.

„1. Puterea înaltă în Basarabia o are Sfatul Țării, care este cel mai înalt așezământ de ocârmuire până la chemarea adunării populare basarabene.

2. Organ (așezământ) împlinitor al Sfatului Țării este Sfatul Directorilor Generali, care este răspunzător pentru trebile și măsurile sale numai înaintea Sfatului Țării.

3. Sfatul Directorilor Generali are toată puterea împlinitoare și lucrează în temeiul zacoanelor și povețelor date și întărite de Sfatul Țării.

4. Legătura între Sfatul Țării și stăpânirea centrală au să se facă prin Sfatul Directorilor Generali.

5. Sfatul Directorilor Generali este alcătuit dintr-un director-președinte și 10 directori

ION PELIVAN
Director General al Externelor

VL. CRISTI
Director General al Internelor

PAN. ERHAN
Președ. Cons. Directorilor generali și Director General al Agriculturii

Col. T. COJOCARU
Director General al Războiului

NIC. CODREANU
Director General al Comunicațiilor

ȘT. CIOBANU
Director G-l al Învățământului

T. IONCU
Director G-ral al Finanțelor

V. PODVINSCHI
Director G-ral al Controlului

Primul guvern al Republicii Democratice Moldovenești

generali pe următoarele branșe: unul pe trebile dinlăuntru, al doilea pe învățământul norodului, al treilea pe trebile pământului și a gospodăriei sătești, al patrulea pe trebile finanțelor, al cincilea pe treaba drumurilor de fier, pe poște și telegraf, al șaselea pe trebile ostășești, al șaptelea pe judecători și pe trebile credințelor religioase, al optelea pe negoț, industrie și pentru apărarea muncii, al nouălea pe trebile străine (internaționale) și al zecelea controlorul general.

6. Sfatul Directorilor Generali se alcătuiește de o față, însărcinată cu această treabă de către prezidiumul Sfatului Țării împreună cu o comisie mijlocitoare, în care intră 7 deputați de la toate fracțiunile Sfatului Țării. Sfatul Țării are drept să-i întrebe pe directorii generali despre orice treabă în ocârmuirea lor și ei sunt datori să răspundă. Dacă Sfatul Țării arată neîncredere directorilor generali, ei părăsesc slujba lor, toți sau o parte din ei.

7. Trebile Țării se hotărăsc după zacoanele de până acuma, care n-au fost desființate de stăpânirea vremelnică (rusească) sau de Sfatul Țării. Asemenea se iau în seamă măsurile și poruncile stăpânirii vremelnice (rusești), care au fost scoase de la 1 martie 1917 încoace și care se potrivesc cu împrejurările din țara noastră”. [Ciobanu, Ștefan. *Unirea Basarabiei*. Chișinău, 1993]

Primul Consiliu al Directorilor Generali a activat de la 8.XII.1917 până la 13.I.1918.

Președinte al Consiliului Directorilor Generali și director general la Agricultură a fost Pantelimon V. Erhan.

Director general de Interne (provizoriu) – Vladimir G. Cristi.

Director general de Instrucție Publică – Ștefan N. Ciobanu.

Director general de Finanțe (provizoriu) – Theofil G. Ioncu.

Director general al Căilor Ferate, Poștelor, Telegrafului și Telefonului – Nicolae N. Bosisie-Codreanu.

Director general de Război și Marină – Teodosie P. Cojocaru.

Director general de Justiție și Culte (provizoriu) – Mihail G. Savenco.

Director general al Industriei, Comerțului și Muncii – Veniamin Grinfeld.

Director general pentru Afacerile Străine (Internaționale) – Ioan G. Pelivan.

Printre obiectivele schițate de acest cabinet de miniștri sunt câteva foarte importante, valabile pentru orice guvern. Soluțiile propuse pentru redresarea situației concrete, în care se afla la acel moment Basarabia, denotă o maturitate a experienței administrative și o responsabilitate sporită pentru sarcina asumată:

„...Consiliul Directorilor Generali își propune ca scop introducerea ordinii în toate ramurile vieții țării, înlăturarea anarhiei și a dezastrului, organizarea administrației tuturor aspectelor din viața statului, angajarea raporturilor cu guvernul central al Republicii Federative Ruse.

Toate aceste probleme de o complexitate extraordinară vor trebui să aducă la restabilirea cursului normal al vieții țării, dar ele vor putea fi îndeplinite numai prin susținerea solidară și energică a Consiliului Directorilor Generali în activitatea lui de către toți cetățenii, toate instituțiile și persoanele administrative ale țării.

Sprrijinit în munca lui viitoare pe susținerea și consimțământul tuturor, Consiliul Directorilor Generali declară, că din momentul publicării acestui decret toate instituțiile de stat, obștești și particulare ale țării, precum și toate organizațiile în toate chestiunile care privesc ocârmuirea superioară a țării, se adresează directorului general respectiv prin cancelaria Consiliului Directorilor Generali, și nici un fel de acte în sfera ocârmuirii administrative, săvârșite fără sancțiunea directorului general respectiv nu au nici un fel de putere, și pentru toate actele săvârșite fără o asemenea sancțiune, Consiliul Directorilor Generali nu are nici un fel de răspundere...” [Ciobanu, Ștefan. *Unirea Basarabiei*. – Chișinău, 1993]

Guvernul condus de P. Erhan a avut un termen scurt de activitate. La 13.I.1918, odată cu

sosirea armatelor române în Chișinău, a început criza de guvern. Motivul principal care a provocat criza și demiterea guvernului a fost anarhia. Deoarece armata națională era în etapa formării, randamentul ei în lupta cu acest viciu social provocat de revoluție nu era mare. Pe de altă parte, elementele bolșevizate reușiseră să contamineze și unele efective ale cohortelor moldovenești cu idei anarhico-revoluționare.

În Consiliul Directorilor Generali s-au conturat două direcții principale de soluționare a acestei grave probleme.

Președintele Sfatului Țării Ion Inculeț, președintele Consiliului Directorilor Generali Patelimon Erhan, prin intermediul maiorului Cricopol, duceau tratative secrete cu șeful Statului-Major al Districtului militar Odesa în vederea trimerii în Basarabia a două divizii de cazaci. Aceste însă intenții n-au dat rezultate – elementele naționale conștiente din Sfatul Țării i-au împiedicat să facă acest lucru.

A doua direcție era orientată spre Iași și-i avea drept lideri pe reprezentanții Blocului Moldovenesc, conduși de Ioan Pelivan. În scopul luptei cu anarhia, el a plecat la Iași împreună cu Vladimir Cristi, cerând ajutor de la generalul Șcerbacev (ca să nu provoace alergii socialiştilor și elementelor minoritare ce-i suspectau pe basarabeni din acest bloc de separatism în favoarea României), dar au avut întrevederi în această chestiune și cu reprezentanți ai Guvernului Român și ai aliaților.

Același rol l-au avut delegațiile din care făceau parte Vasile Cijejschi, Vasile Țanțu și Vladimir Bogos, precum și alte

delegații care au vizitat Iașiul, solicitând ajutorul României în lupta cu anarhia.

Reprezentanții mișcării antinaționale de la Chișinău interpretează în felul lor aceste tratative: Basarabia este vândută României.

La 20 decembrie 1917, pe străzile Chișinăului sunt difuzate proclamații în care Sfatul Țării este învinuit de trădare.

La 23 decembrie 1917, se întrunesc în ședință plenară Comitetul Executiv al Sovietelor muncitorilor și soldaților, Comitetul Executiv Gubernial al Țăranilor și, ca rezultat, este difuzată o declarație continând câteva puncte im-

P. CAZACU
Președinte și Director de Finanțe

I. COSTIN
Directorul Trezoreriei din Lăuntru

G. GROȘU
Directorul Justiției

ȘTEFAN CIOBANU
Directorul învățământului

N. CODREANU
Directorul Lucrărilor obștești

E. CATELLI
Directorul Trezoreriei vămăntului

V. CHIORESCU
Directorul Industriei și Comerțului

Membri ai celui de-al treilea guvern al Republicii Independente Moldovenești

portante pentru cunoașterea obiectivă a desfășurării evenimentelor:

„...1) a se protesta contra introducerii armatelor străine...

2) să se depărteze din Sfatul Țării elementele nedemocratice...

3) să se convoace constituanta basarabeană...

4) să se restabilească imediat legăturile cu comisarii poporului din Petrograd.” [Cazacu, Petre. *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*. Chișinău, 1992]

Protestând împotriva presiunii comitetelor executive de orientare probolșevică și pentru a provoca o criză de guvern, directorul general V. Grinfeld își dă demisia.

La 27 decembrie 1918, Sfatul Țării, în ședință plenară, discută problema introducerii armatelor străine.

Din planul discuțiilor și tratativelor confidențiale, această problemă este trecută în planul unor dezbateri publice. Căderea guvernului este iminentă odată cu intrarea armatelor române.

Formarea noului cabinet este încredințată doctorului Daniel Ciugureanu, care, la 16 ianuarie 1918 în ședința plenară a Sfatului Țării, prezintă, în calitate de președinte al Consiliului Directorilor Generali, programul său de guvernare. La 19 ianuarie s-a terminat formarea noului guvern.

Președinte al Consiliului Directorilor Generali a fost ales Daniel Ciugureanu.

Director general de Interne – Vladimir G. Cristi.

Director general de Instrucție Publică – Pantelimon Erhan.

Director general de Finanțe – Theofil G. Ioncu.

Director general al Căilor Ferate, Poștelor, Telegrafului și Telefonului – ?

Director general de Război și Marină – Constantin Brăescu.

Director general de Justiție și Culte (provizoriu) – Mihail G. Savenco.

Director general al Industriei, Comerțului și Muncii – ?

Director general pentru Afacerile Străine (Internaționale) – Ioan G. Pelivan.

Director general pentru Lucrări Publice – Nicolae N. Bosie-Codreanu.

Director general al Controlului – V. Podvinschi.

Acest Consiliu al Directorilor Generali a activat până la 3.IV.1918, când, în legătură cu faptul că Ion Incuț și Daniel Ciugureanu au fost desemnați miniștri din partea Basarabiei în guvernul României, a fost format un nou guvern, condus de Petre Cazacu, care la 10 aprilie 1918 și-a prezentat programul de guvernare în ședința Sfatului Țării.

Președinte al Consiliului Directorilor Generali și director general de Finanțe a fost ales Petre Cazacu.

Director general de Interne – Ion Costin.

Director general de Instrucție Publică – Ștefan Ciobanu.

Director general al Agriculturii – Emanuil Catelli.

Director general al Căilor Ferate, Poștelor, Telegrafului și Telefonului – Nicolae N. Bosie-Codreanu.

Director general de Război și Marină – ?

Director general de Justiție și Culte – Gheorghe Grosu, înlocuit mai târziu cu Ioan G. Pelivan.

Director general al Industriei, Comerțului și Muncii – Vladimir Chiorescu.

Director general pentru Afacerile Străine (internaționale) – ?

Director general la Control – Isaac Gherman, mai târziu postul a fost ocupat de Vasile Lașcu.

Director general la Lucrări Publice – Nicolae N. Bosie-Codreanu.

Director general al Minorităților – Arca die Osmolovski.

Acest guvern a activat până la 27 noiembrie 1918.

LIDERUL PRIMULUI GUVERN AL BASARABIEI

Printre materialele de arhivă ale lui Pantelimon Halippa am găsit și unul succint. P. Erhan, coleg de generație, coleg de seminar teologic, coleg în lupta politică din perioada Unirii este trecut prin optica delicată a amintirii și, mai ales, a selectării unor caracteristici morale fără de care orice portret nu valorează prea mult:

„Născut la 1884, în com. Tănătari, jud. Tighina.

Absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău, apoi după studiile universitare din Petersburg devine profesor la liceul nr. 1 din capitala Rusiei și asistent universitar, după revoluție este numit ca director al acestui liceu. Făcea parte din gruparea politică de stânga.

Se înapoiază în Basarabia în luna iulie 1917 în fruntea unui grup de soldați revoluționari moldoveni, care făcuse cursuri de educație politică revoluționară. Peste puțin timp după sosire în Chișinău intră ca membru în Sovietul deputaților țărani și muncitori ai Chișinăului, apoi ca membru în comitetul executiv al Administrației Sociale a întregii provincii, fiind ales ulterior ca președinte.

Bun conducător al problemei agrare, D-Sa a depus o intensă activitate în elaborarea reformei agrare pentru Basarabia, fiind coautorul ei împreună cu dl A. Crihan. Plin de energie și foarte activ, constituia un element activ în frământările politice din Basarabia, 1917-1918, își remarcă un talent deosebit pentru dezvoltarea celor mai delicate chestiuni, căpătând astfel multe simpatii din partea tuturor organizațiilor și grupărilor publice locale. Este ales prim-director general în cel dintâi guvern al Republicii Democratice Moldovenești și direc-

Pantelimon Erhan

tor-general al Agriculturii, iar în cel de-al doilea guvern ocupă funcția de director-general al învățământului.

În epoca cea mai tenebroasă de frământări politice (6-16 ianuarie 1918), i-a revenit cea mai grea sarcină în funcțiunea ce o ocupase, îndurând multe acuzațiuni și amenințări din partea diferitor grupări revoluționare și chiar din partea Blocului Moldovenesc din Sfatul Țării. A fost ales deputat de două ori în Parlamentul român. A ocupat după unire postul de director general al învățământului din Basarabia. Bucurându-se de mari simpatii din

partea dascălimii, era în permanență ales ca președinte al Asociației Didactice Basarabene.”

Venim doar cu câteva precizări enciclopedice necesare.

Membru al Partidului Socialist-Revoluționar. În Sfatul Țării a fost ales de Sovietul Gubernial al Țăranilor și a aderat la Frațiunea Țărănească. Membru al Comitetului Executiv Gubernial al Deputaților Țărani.

Mandat validat de la 21.XI.1917 până la 27.XI.1918.

Membru al comisiilor: a II-a agrară (de la 16 august până la 18 noiembrie 1918 – președinte), de statute, administrativă. La Chișinău locuia pe str. Jukovski 6.

La 21 noiembrie 1917 a luat cuvântul în cadrul adunării de deschidere a Sfatului Țării.

La 27 martie 1918 a votat Unirea Basarabiei cu România.

Studii: Seminarul Teologic din Chișinău, Facultatea de litere a Universității din Petrograd.

A activat în calitate de profesor la Liceul Principilor din Petrograd, a fost asistent universitar.

În luna iunie a anului 1917, la îndemnul președintelui Guvernului Provizoriu Al. Kerenski, se întoarce, împreună cu Ion Inculeț, în Basarabia, în fruntea unui grup de activiști revoluționari ce trebuiau să facă agitație în favoarea revoluției ruse din februarie 1917.

Este ales președinte al Sovietului Gubernial al Deputaților Țărani din Basarabia, organizație ce nu accepta orientarea Partidului Național Moldovenesc spre o revoluție de eliberare națională. Prin toate mijloacele se urmărea zădărnicierea tendințelor separatiste ale basarabenilor. În iulie 1917 susține propunerea lui Vl. Hertza privind formarea unui comitet pentru organizarea Sfatului Țării și elaborarea unui proiect privind autonomia Basarabiei.

În noiembrie 1917 este ales candidat pentru Constituanta rusă.

La propunerea lui, Sfatul Țării îl alege președinte pe Ion Inculeț.

La 7 decembrie Sfatul Țării îl desemnează pe Pantelimon Erhan prim-director general al republicii (cel dintâi prim-ministru al Guvernului RDM). Având în vedere că unele soviete, urmând exemplul celor din Petrograd, încearcă să ia puterea în mâinile sale pe cale armată și înlătura organele legale, Sfatul Țării, prin Guvernul său, a cerut în decembrie ajutor militar reprezentanților Antantei (ce aveau reședința la Iași), solicitând trimiterea unui regiment ardelenesc, care să stea la dispoziția Guvernului. În ianuarie 1918, împreună cu I. Inculeț, este adus în fața unui tribunal revoluționar, compus din reprezentanții Frontotdelului, fiind acuzați de separatism și solicitare de ajutor din partea Antantei. I-a salvat de la moarte comandantul primului regiment moldovenesc Mihail Popa.

Arestarea celor doi conducători și judecarea lor explică într-un fel cererea de ajutor a Guvernului RDM trimisă Guvernului României, stabilit la Iași, și apoi protestul împotriva introducerii trupelor române în Basarabia. După numirea lui D. Ciugureanu în fruntea Directoratului General, P. Erhan rămâne în calitate de director general la Instrucție.

După Unire a fost director general al Învățământului în Basarabia, senator în Parlamentul român. A fost director la Liceul „B.P. Hasdeu” din Chișinău.

În 1940 s-a refugiat în România, stabilindu-se cu traiul la București.

A fost decorat de conducătorii României cu ordinele: *Coroana României*, în grad de Ofițer, și Ordinul *Ferdinand*, în grad de Comandor. S-a născut la Tănătari, dar a decedat la București în 1971. Azi o stradă din Chișinău, fosta str. Pervomaiski, îi poartă numele.

MEDIC CHIRURG... PRIM-MINISTRU... MARTIR

O statistică curioasă ne arată că din trei prim-miniștri pe care i-a avut Republica Moldovenească în 1917-1918, doi au fost medici. E greu de explicat acest fapt doar prin atașamentul politic, probabil în acele vremuri tulburi stăpânirea de sine mergea mână în mână cu reflexul profesional de a nu face panică și de a încerca soluționarea celor mai dificile probleme reieșind din realitatea obiectivă.

Spre biografia lui Daniel Ciugureanu am mers mult. Căci numele lui se întâlnește des și în diferite contexte, fie membru al *Pământeniei basarabene* de la Kiev *Deșteptarea*, fie în arhiva Sfatului Țării ș.a.

Din toate aceste informații prin sublimare am obținut o structură biografică compactă:

CIUGUREANU, Daniel (9.XII.1885, s. Și-răuți, jud. Hotin – 5/6.V.1950, închisoarea Sighețul Marmației, mormânt la Cimitirul Cernica, București).

S-a născut în familia preotului Alexandru și al soției sale Ecaterina.

Studii: școala primară din sat, cursuri la un liceu din Bălți, Seminarul Teologic din Chișinău, Facultatea de Medicină a Universității din Kiev (1913).

În mai 1912 a fost arestat de ohrana țaristă pentru activitate națională în cadrul Societății *Deșteptarea* din la Kiev.

A activat în calitate de medic la spitalele din Vorniceni (1913), Hâncești (1914). Membru al Partidului Național Moldovenesc. În ianuarie 1918 este însărcinat cu formarea noului guvern, acceptat de Sfatul Țării la 16 ianuarie 1918.

La 27 martie 1918 a salutat Actul Unirii Basarabiei cu România.

Daniel Ciugureanu

Ministru fără portofoliu (9.IV – 23.X.1918; 24.X – 28.XI.1918; 29.XI.1918 – 26.IX.1919; 27.IX – 30.XI.1919), vicepreședinte al Camerei Deputaților, de mai multe ori senator și chiar președinte al Senatului.

În 1932 se stabilește la București, activând în calitate de chirurg la spitalul Cantacuzino. În vara anului 1940 fondează *Cercul basarabenilor*, având drept scop susținerea refugiaților din Basarabia.

În 1941 este mobilizat ca medic militar (având gradul de colonel) și până în 1946 acti-

vează în această calitate, după care se pensionează. La 5 mai 1950 este arestat și moare în aceeași noapte.

Distincții:

Marea Cruce a Coroanei României cu cordon, ordinul *Ferdinand I* în grad de *Mare Cruce* cu eșarfă, ordinul *Serviciul Credincios* în grad de *Mare Ofițer* ș.a.

Opera publicistică:

Către locuitorii Basarabiei // Sfatul Țării, anul II, 1918, nr. 251, din 18 februarie;

Chemarea Partidului Democrat la Unire // Sfatul Țării, anul III, 1918, nr. 493, din 29 aprilie;

Notes on Bassarabia // The Balkan review, Londra, vol. II, 1920, nr. 6, din ianuarie.

Marea lui contribuție la Actul Unirii a fost nu numai pe timpul mandatului de prim-ministru al Basarabiei, dar și mai târziu când în cadrul unor delegații a militat la Paris și Londra în favoarea recunoașterii lui. Era conștient de faptul că în destinul României marea pro-

Daniel Ciugureanu, 1918

blemă rămâne Rusia. Acestei teme i-a dedicat o carte intitulată *Problema rusă față de interesele europene și române*, tipărită în 1919 la Chișinău.

Avertizarea lui ignorată de majoritatea politicianilor români până la urmă s-a confirmat. Rusia nu numai că și-a revenit după șocul politic din 1917, dar în scurtă vreme a devenit o amenințare reală pentru România Mare.

Și totuși această formulă nu ne poate prezenta marea dramă a acestui om care n-a făcut altceva, decât de-a lungul întregii vieți și-a slujit Patria. Și-a asumat riscul Unirii Basarabiei cu România alături de alți camarazi, a făcut totul ca în 1941 Basarabia să fie eliberată de sub ocupația sovietică și ca răsplată destinul a făcut să-și dea ultima suflare într-o pușcărie...

Istoricul Constantin C. Giurescu în cartea sa *Cinci ani și două luni în penitenciarul de la Sighet* (București, 1994) la pag. 58 scrie: „În altă dubă a sosit Constantin Argetoianu, frații Alexandru și Ion Lapedatu, August Filip și alții. O a treia cuprindea pe Gheorghe Strat, pe generalii Glatz și Achille Diclescu, pe dr. Ciugureanu, pe D. Caracostea, pe Budurăscu și alții; în total optsprezece persoane. În timpul parcurșului, în apropiere de Turda, doctorul Ciugureanu, din Basarabia, a avut un atac de congestie cerebrală; a fost coborât din dubă, muribund, la spitalul din Turda, unde a și murit, îndată după aceea. E prima victimă din multele pe care le-a dat grupul celor arestați în noaptea de la 5 spre 6 mai 1950.”

Deoarece mormântul lui n-a fost descoperit la închisoarea Sighet, a fost instalată o cruce, iar la Cimitirul Cernica de lângă București, fiul său Gheorghe Ciugureanu a înălțat un cenotaf.

Iar la Cimitirul fără de morminte de la Sighetul Marmației la 20 iulie 1993 a fost sfințită o Troiță din lemn de stejar având pe una din părți basorelieful lui Daniil Ciugureanu. Restul recunoștinței publice rămânând în seama noilor generații...

SĂ NE AMINTIM DE PETRE CAZACU

La un depozit de maculatură am găsit volumul *Un secol de învățământ medical superior la Iași*, editat de Facultatea de Medicină, autor C. Romanescu, fără indicarea anului de ediție.

Este curios lucru că această ediție jubiliară, întocmită foarte riguros, bogat ilustrată cu imagini și documente, nu are indicat locul și anul ediției.

Printre imaginile prezentate, una ne-a suscitată cea mai mare atenție, fiindcă îl reprezintă pe doctorul Petre Cazacu, basarabeanul care, stabilit în România, încă până la 1900 a fost un colaborator activ al celebrei reviste *Viața românească*, un prieten apropiat al lui Constantin Stere, iar în momentele grele ale anului 1918 a fost chiar șeful Guvernului al Republicii Moldovenești.

Ceea ce impresionează foarte mult la oamenii politici ai secolului XX, este faptul că fiind profesioniști recunoscuți în activitățile lor de bază: industriași, economiști, medici – ei, toți, au perseverat și au demonstrat că au un înalt nivel de cultură. Marea lor majoritate au lăsat posterității memorii extrem de interesante, pagini frumoase de publicistică și studii de specialitate remarcabile.

Biografia doctorului Petre Cazacu am prezentat-o în enciclopedia *Chișinău* și poate că ar fi bine s-o readucem în atenția cititorilor.

S-a născut la Chișinău la 6 octombrie 1871. Și-a făcut studiile la Seminarul Teologic din Chișinău. Urmărit de poliția țaristă pentru activitate revoluționară, a trecut Prutul. În 1900 a absolvit Facultatea de Medicină a Universității din București și a fost numit medic de plasă în Moldova de peste Prut. A urmat toate etapele carierei profesionale: medic de plasă,

Doctor Petre Cazacu

oraș și județ. Printre primele realizări publicistice – articolul *O sută de ani de robie* (*Viața românească*, 1912), care în același an a apărut în ediție separată la Editura „Dacia” din Iași. La 2 aprilie 1918 a fost cooptat ca membru în Sfatul Țării. A fost director la finanțe și președinte al Consiliului Directorilor Generali ai Basarabiei. După Unire a fost director general al Serviciului Sanitar din Iași și secretar general în Ministerul Sănătății. În 1931 și 1933 a fost deputat de Bălți în Parlamentul României. Autor a peste 15 titluri de carte, dintre care șase pe teme medicale. Pentru *Istoria farmaciilor din România* a primit premiul Academiei Române.

Opera: *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918*, Iași, f.a.; *Zece ani de la Unire: Moldova dintre Prut și Nistru. 1918-1928*, București, 1928; *Medicul rural*, București, 1906; *Cum trebuie să ne păzim de pelagră*, 1908; *Asigurările muncitorești*, 1912; *Pelagra*, 1913; *Stațiunea sanitară de la Clazomene*, București, 1914; *Chișinău*, Iași, 1921; *Instituția publică Zemstva*, 1921; *Leninism și troțkism*, 1924; *Câteva date din istoria Basarabiei*, București, 1925; *Notes sur la Bessarabie*, 1926; *The truth about the question of Bessarabia*, 1926; *La verità storica sulla questione della Bessarabia*, 1926; *Din Rusia sovietică*, Iași, 1927; *A XV-a aniversare a Unirii Basarabiei*, 1933; *Cuvântare*, București, 1934; ș.a.

În 1940 a scos o carte intitulată aproape profetic: *Vine vremea de apoi, povestire istorică din trecutul Basarabiei*, București, 1940, iar în 1992 una din cele mai bune cărți ale lui Petre Cazacu *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918* a fost reeditată la Chișinău. Remarcăm faptul că interesul lui față de istorie nu s-a limitat doar la problemele basarabene, dar și istoria românilor el a reflectat-o din timpurile cele mai vechi. Spre exemplu, în 1935 a publicat în revista *Viața Basarabiei* un studiu intitulat *Note pe marginea campaniei de pe Prut din 1711*, studiu în care el meditează pe marginea a două destine istorice – Dimitrie Cantemir și Petru cel Mare.

Referințele bibliografice sunt și ele foarte sugestive:

Bezviconi, Gh. *Cărți și recenzii*. În: *Viața Basarabiei*, 1940, nr. 9-10, p. 146-147; Bezviconi, Gh. *Recenzii*. În: *Viața Basarabiei*. 1940, nr. 11-12, p. 152-153 – recenzie la cartea: Cazacu P. *Vine vremea de apoi: Povestire istorică din trecutul Basarabiei*. București, Tip. „M.A.”, 1940; Petre Cazacu *a fost sărbătorit la Chișinău...* În: *Viața Basarabiei*. 1939, nr. 5, p. 78. Grom, L. *Doctorul P. Cazacu, medic și cetățean*. În: *Viața medicală*. 1974, vol. XIX, nr. 13, p. 917-921.

S-a stins din viață la București în luna august a anului 1956 și a fost înmormântat la Ci-

mitirul „Sfânta Vineri”, unde și-au găsit odihna de veci mai mulți basarabeni de vază: Vasile Stroescu, Zamfir Arbore, Ion Codreanu ș.a.

Alegerea acestui loc n-a fost întâmplătoare. Lupta de o viață a cimentat prietenia și a înveșnicit-o până dincolo de moarte.

Prozatorul și memorialistul merg mână în mână și se completează reciproc. Deși cel mai des, probabil, concurează între ei și din această concurență are de câștigat doar cititorul:

„Sărbătorim a XV-a aniversare a zilei de 27 martie 1918: ziua Unirii Moldovei dintre Prut și Nistru, a reîntregirii ei în neamul și statul românesc.

Evident, este unul din cele mai mari evenimente istorice fericite în viața țării și neamului nostru.

Vor trece generații după generații, unele vor lăsa, altele nu vor lăsa urme pe paginile istoriei; poate că acelea, care nu vor lăsa urme, vor fi fost cele fericite, căci se zice că cei fericiți n-au istorie; ziua de 27 martie 1918 însă va rămâne ca o zi mare, ca o culme înaltă, ca un hotar definitiv.

Înainte a acestei zile a fost în Moldova dintre Prut și Nistru o anumită întocmire, cu anumite scopuri și un anumit fel de viață; de la 27 martie 1918 începe o altă întocmire, cu alte scopuri și cu altfel de viață pentru neamul românesc de aici.

Privilegiați de soartă de a face parte din generația, care a trăit în mod conștient, atât viața de înainte de 1918, cât și acești 15 ani și s-au preocupat de unire mai înainte de a se fi produs și când s-a produs și de consolidarea ei, suntem în măsură de a compara, de a vedea deosebiri, pentru a scoate învățăminte pentru viitor. Căci, sărbătorind cu toată bucuria una din puținele zile mari și fericite din istoria neamului, suntem datori să veghem asupra comorii, ce ne-a fost încredințată în acea zi, pentru a o păstra și a o preda integrală, curată și sporită generațiilor viitoare.

Înainte de 27 martie 1918, românii din Basarabia, sau moldovenii, cum le plăcea și încă le

place să-și zică, sub regimul rusesc, erau priviți ca alogeni – (inorodți, de alte neamuri), alături de poloni, ucraineni, lituanieni, letoni, armeni, tătari, finlandezi, evrei etc.

Toate aceste popoare erau supuse ale Rusiei, deci considerate ca popoare de a doua, a treia, a patra categorie de către ruși, care singuri erau de categoria întâia. Polonii erau tratați ca trădători și perfizi, evreii ca paraziții și vătămătorii societății și neamului rusesc, iar noi moldovenii eram numiți de-a dreptul capete de bou. Și dacă nu ni se spunea întotdeauna de-a dreptul acest epitet, așa gândeau, așa credeau și așa ne tratau: neam bun de jug, neam să muncească, să plătească dări pentru mărirea și cultura rusească a împărăției, neam să dea soldați pentru apărarea ei de vrăjmașii din afară și dinăun-

tru, neam de robi, care n-au limbă, cărora nu le trebuie nici școală în limba lor, nici biserică în limba lor, neam de robi în țara lor, în care stăpâni erau rușii sau acei care vorbeau rusește și spuneau că sunt ruși.

Într-un cuvânt – în Basarabia, ca și în toate marginile (okraini) Rusiei, autohtonii alogeni erau desconsiderați și socotiți oameni de inferioară calitate: învinși, robi, supuși. Față de toate aceste popoare alogene (inorodți), Imperiul Rus avea o singură politică – rusificarea. Toți acești alogeni trebuiau transformați în ruși – ortodocși, făcând să dispară complet religia și naționalitatea lor. Evident imperiul rusesc mare, vechi și de drept divin, sconta timpul în aplicarea principiului de transformare a alogenilor în ortodocși și ruși. Procesul de rusificare se făcea

Drapelul Republicii Democratice și Independente Moldovenești, 1918

încet și varia în intensitate. Erau epoci de rusificare violente și epoci de oarecare toleranță. Sub Neculai I și sub Alexandru al III-lea în Polonia au fost timpuri de persecuție crudă, când o mulțime de sate au fost trecute la religia unită (o varietate de amestec și tranziție de la catolicism la ortodoxie), iar toate manifestațiile naționale poloneze erau reprimare violent și toate instituțiile de limbă poloneză desființate.

Aceste măsuri erau mai aspre în Polonia, pentru că acolo rezistența și opunerea erau mai viguroase. La noi în Basarabia și în alte părți, unde religia era identică și rezistența mai mică, măsurile de rusificare, deși puternice, nu erau așa de aspre și stăruitoare. Față de diferite clase sociale și diferite naționalități metodele se deosebeau. Clasele bogate, conștiente, cu tradiții naționale și patriotice – conducătorii și reprezentanții naționali, – în unele părți, ca în Polonia pentru diferite manifestațiuni naționale, erau expropriate, surghiunite sau silit să emigreze, în alte părți și alte grupuri cu rezistență mai mică, mai pasivă, erau ademenite în pătura conducătoare rusească prin titluri de nobleță, avantaje, privilegii, decorații, credite. La noi în Basarabia din pătura conducătoare puțini au fost siliți să emigreze (grupul Bașotă, Alecu Rusu, Hajdeu și alții); cea mai mare parte a lor, dacă nu s-a rusificat repede și complet, au căpătat destulă înfățișare de rusificare, pentru a fi socotiți între nobilimea rusă, ca susținători și apărători ai dinastiei și imperiului. O parte a intrat în acel complex amestecat din oameni de diferite naționalități: nemți, poloni, finlandezi, ucraineni, armeni, caucazieni, care constituiau funcționăria și intelectualitatea imperială; – rusească – de limbă, nu de rasă, sânge și tradiții, care nu reprezenta atât Rusia națională, cât pe cea imperială, în care ca într-un fel de nobleță intrau și acei ce se numeau raznocinți, adică din diferite straturi sociale ale diferitelor popoare de imperiu. Negustoria și meseriașii urmau să se distrugă ușor ca naționalitate prin încurajarea coloniștilor și veneticilor, chemați a-i înlo-

cui pe cei naționali și în acest scop încurajați și susținuți de întreg aparatul de stat. Preoții și cei mai viguroși și inteligenți dintre basarabienii ieșiți din popor erau trecuți prin școli rusești pentru ca să-și uite originea și neamul.

Astfel, prin rusificarea și privilegierea păturii conducătoare, masele mari naționale autohtone erau lipsite de un izvor de cultură națională. Prin stricta supraveghere a graniței, era ruptă legătura cu izvoarele de cultură națională. Întreg aparatul de stat imperial, cu toate instrumentele și mijloacele imense: școala, biserica, armata, funcționăria, justiția, legăturile bancare și economice, presa era îndreptat spre a stinge și opri orice cultură și conștiință națională pe de o parte, iar pe de alta de a absorbi și a asimila cât mai multe elemente etnice. Cei care din diferite motive nu vroiau sau nu puteau să se asimileze – rămâneau izolați ca și masele mari, lăsate fără nicio cultură, astfel că încetul cu încetul prin izolare de reinnoire, utilare și introducerea de noțiuni false, inventate ad-hoc, să se stingă orice conștiință națională. Pentru Basarabia s-a inventat și răspândit teoria, că moldovenii de origine și limbă romanică incontestată sunt o rasă, un popor, o parte de origine slavă, chiar rusă și fără nicio legătură cu toți românii din tot teritoriul ocupat de acest popor.

Pentru a-i fărâmița ca să nu fie nicio forță națională completă pe teritoriul ocupat de ei, prin încurajări se aduceau străini: bulgari, ruși, ucraineni, germani. Românii din Basarabia erau îndemnați să emigreze în Caucaz, Siberia și alte părți.

Statul imperial rusc era împărțit în tagme: nobilimea, preoțimea, orășenime (mesciane, burghezime) raznocinți, adică din diferite tagme și țărănime.

Toate clasele suprapuse aveau anumite drepturi și privilegii. Țărănimea, chiar cea rusească, nu le avea, era în inferioritate. Cu atât mai mare era inferioritatea țărănimii naționale autohtone românești în Basarabia, polone, în Polonia – cu cât pe lângă inferioritatea lor de

clasă li se adăuga inferioritatea de drept, națională, și inferioritatea prin izolare și lăsare fără cultură națională.

De cum erau considerați în fond moldovenii din Basarabia, chiar în Duma imperială rusească, să vede din următorul fapt. La 1911 se discuta proiectul de lege asupra învățământului primar. Articolul 16 din acel proiect admitea ca în localitățile cu populație alogenă: polonă, lituaniană, armeană, gruzină etc., să se permită a se preda limba maternă, dacă populația își va exprima dorința fermă de a avea școli în limba maternă, fie prin hotărâri ale obștiilor, fie prin cererile părinților. Gulikin, deputat de Orhei, a cerut ca între popoarele care vor beneficia de acest drept la școli în limba maternă, să fie trecuți și moldovenii. D-nii Ghepețki, Purișchevici și Șoltuz, deputați guvernamentali pe atunci din Basarabia, au protestat și au spus că, dacă se dau drepturi la școli în limba maternă moldovenească, să se dea și iakușilor, ceremișilor, bureașilor și osteacelor. Cu numai trei voturi de majoritate amendamentul a fost respins și moldovenii, alături de micile popoare mongolice din Asia, au fost respinși de la dreptul de a avea școli în limba lor de către Dumă, adică în epoca de slăbire a imperialismului rusesc.

Evident că sforțările unui aparat de stat atotputernic, cu mijloacele lui mari și vaste, timp de o sută șase ani de aplicate, au adus oarecare rezultate. Populația Basarabiei, omogen națională, a fost împetrișită cu elemente străine, mai cu seamă în orașe. Un număr însemnat de români din Basarabia, mai cu seamă dintre nobile, negustorime, meseriași și orășeni, cu încetul s-au rusificat, mai mult sau mai puțin. Masa mare fără știință de carte, fără școli și biserici în limba națională, era lăsată pradă ignoranței și neculturii. Portul ei național alb și colorat era înlocuit cu produsele standard ale industriei rusești – cenușii și incolor. Cântecele național și dansurile naționale sufereau deformări prin influența cântecelor și dansurilor străine importate din mahalalele târgurilor. Dacă

înstrăinarea și sălbătăcirea maselor moldovenești prin rusificare și necultură nu se făceau în măsura, în care se căuta să se producă, – aceasta se datorește rezistenței pasive a maselor și izolării lor atât de aparatul de stat rusesc, cât și de cultura rusească. De altfel, această cultură de înaltă esență și calitate – produs al sforțărilor a milioane de oameni de diferite neamuri – în realitate era numai o cultură de elită – mai mult imperială decât rusească – nu era accesibilă imenselor mase rusești agramate; cu atât mai puțin era ea accesibilă popoarelor alogene, de altă limbă și fără știință de orice carte, împrăștiată pe teritorii imense, îndepărtate de orișice centru de cultură. Nu putem da seama despre pătrunderea culturii rusești între moldovenii din Basarabia după faptul că, după o sută de ani de stăpânire rusească, știutori de carte erau zece la sută între bărbați și unul la sută între femei.

Nu este ușor să deznaționalizezi o masă compactă a unui popor autohton pe teritoriul lui; chiar un popor mic și primitiv ca ostiicii, vogulii și ceremișii au rezistat. Cu atât mai puțin s-a putut reuși asupra românilor din Basarabia, popor de rasă arică cu tradiții occidentale și cu limbă romanică.

Cu toate sforțările: ale școlii, bisericii, armatei, instituțiilor și organizațiilor locale, cu toate forțele economice, financiare, industriale, cu tot timpul îndelungat de o sută de ani, cu toată lipsirea moldovenilor de mijloace materiale, intelectuale și artistice, pentru a-și dezvolta cultura lor națională aici, cu toată schilodirea până la o măsură a limbii, prin introducerea de cuvinte rusești, cu toată sărăcia lor, retrași la sate, izolați, rezistând pasiv, ținând la pământul, via, codrul, păpușoiul, boii și oile lor, au trăit și și-au păstrat graiul lor din comorile vechi sufletești, din tradiții și obiceiuri transmise verbal din generație, fără să se reușească, prin tratamentul care li s-a aplicat, să fie degenerați, imbecilizați, sălbătăciți. Desigur că erau în urmă cu știința de carte și cultura; s-au ivit între ei și manifestații sociale patologice, ca inochentismul, izvorâ-

te din ignoranță și bună credință înșelată. Dar aceste fenomene au fost locale și reduse.

Așa dar, înainte de 27 martie 1918, imperiul rus a dus aici în Basarabia, ca și în toate regiunile de periferie ale imperiului, în Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Ucraina etc., o politică de cuceritori, care disprețuiesc pe autohtonii alogeni și tindea cu toate puterile să-i distrugă, fie rusificându-i, fie anihilându-i prin opresiune și oprirea oricărei culturi naționale. Politica aceasta era îndreptată în special contra demnității naționale și contra sufletului național – care trebuiau cu orice preț micșorate și apoi nimicite, dacă nu se supuneau.

În ziua de 27 martie 1918, această întocmire s-a prăbușit.

Din martie 1918, în toate așezămintele din Basarabia a început să se vorbească în limba noastră, în limba înțeleasă de toți. Toate actele și hârtiile se fac în limba noastră – și la administrație, și la poliție, și la justiție, și la poștă, și la telegraf, și la drumul de fier, și la armată, și la biserică, și la școală. Acea limbă izgonită, acea limbă oprită, limba socotită a prostimii, limba mamelor noastre, de care unora le-a fost rușine sub ruși, a devenit deodată limbă stăpânitoare. Așa deodată, de la o zi la alta, din senin, spontan, toți nacialnicii, toți învățătorii, preoții și judecătorii, polițaii și alții au început să vorbească românește, dovedind cât de fără folos a fost toată întocmirea și toată sfortărea împărăției rusești de a ne rusifica sau de a ne distruge ca națiune. S-a dovedit dimpotrivă că noi moldovenii am fost mai tari nu numai prin faptul că am rezistat la rusificare, dar prin faptul că acei, care au fost puși să ne rusifice, au fost siliți să învețe și să ne slujească în limba noastră. Sute de învățători, preoți și funcționari ruși de neam, trimiși aici și plătiți să ne învețe, să ne impună limba lor, au fost siliți să învețe limba noastră și a doua zi după unire au rămas la locurile lor și și-au continuat funcția, făcând-o în românește.

Și lucrul acesta s-a petrecut nu numai la noi, ci la fel s-a petrecut în Polonia, Estonia, Le-

tonia, Lituania, toate marginile supuse la rusificare și care tot în anul 1918 s-au despărțit de Rusia. Este adevărat însă că mulți funcționari ruși s-au dus la ei acasă.

Dar revenirea la limba noastră moldovenească, în toate așezămintele țării, a arătat și arată și astăzi, că ele sunt făcute acum de la 1918, pentru a fi înțelese, să slujească și să lumineze poporul nostru românesc din Basarabia. Nu așa cum a fost până la 1918 – când nu slujeau poporului, ci împărăția rusească. Limba noastră românească, repusă în toate așezămintele țării noastre, a dovedit că, de la 27 martie 1918, noi, românii din Basarabia, stăpânii din vechime, suntem stăpânii de azi și de viitor ai acestei țări și nu străinul, rusul, altul, ne va porunci în țara noastră în limba lui și în legea lui.

Ce importanță are limba națională în așezămintele culturale ne putem da seama dacă socotim că limba nu este numai instrument de legătură între oameni, dar și instrument de cugetare; gândim în cuvinte și cuvintele toate, pe care le știm, formează limba noastră, cu cât știm mai multe cuvinte, cu cât îmbogățim limba noastră, cu atât cugetarea noastră este mai bogată, mai luminată, mai bună. A lua unui popor limba înseamnă a-i lua, a-i micșora instrumentul de cugetare; a restrânge întrebuițarea limbii unui popor înseamnă a restrânge și cugetarea lui și în adâncime și în suprafață. A reda limba unui popor, a o repune în toate drepturile ei, a mări cercul, suprafața și obiectele limbii înseamnă a mări, a lărgi, a adânci cugetarea unui popor.

Iată de ce sărbătorim ziua de 27 martie 1918. Pentru noi ea înseamnă:

1) Izbăvirea de stăpânirea silnică a țarismului, care ne socotea și ne trata ca robi fără limbă.

2) Repunerea noastră a românilor din Basarabia în drepturi naționale cetățenești și în stăpânirea acestei țări.

3) Putința dezvoltării sufletești a gândirii și simțirii acestui popor – oropsit de secole de stăpâniri străine.

Cum s-a produs această schimbare, așa de radicală și așa de subită în întocmirile și îndrumările vieții din Basarabia?

Sub straturi de rusificare, mai mult de poleială rusească, sub buruienele străine, aduse aici de vânturile stepei și de poruncile împărăției, de caii cazacilor și de oștirile atâtor popoare, care au fost mânate pe la noi de poftele de stăpânire și îmbogățire, – era aici un popor românesc, cuminte și așezat, care își ducea viața lui tihnită în adâncă răbdare și așteptare, păstrându-și cum putea comorile naționale: limba, tradițiile și sufletul; erau aici femei și mame, care, când copiii și soții lor, după rătăcire silită prin depărțările mari ale împărăției rusești și prin târgurile rusificate, se întorceau acasă, îi spălau și îi curățeau, pe cât puteau, de toate deformările, de toate obiceiurile străine și rele, îi primeau și fizicește și sufletește, îi întorceau la limba, tradiția și obiceiurile strămoșești. Ele, ca anticele vestale, țineau nestins focul sacru al căminului și al comorii naționale și în jurul lui s-au crescut copii și și-au ținut bărbații.

Acest foc sacru național nu s-a stins niciodată. Sub multă cenușă, mult gunoi și buruiene, sufletul național se menținea. Aportul forțelor și sufletului românilor din Basarabia la cultura națională n-a lipsit niciodată. Au fost stele mari, au fost stele mici, au fost și mici luminițe. Nu voi cita decât câteva nume de români din Basarabia, recunoscute de toată lumea românească; pe Alecu Russo din prima jumătate a secolului trecut și pe marele Bogdan Petriceicu Hasdeu din a doua jumătate a secolului trecut. Voi aminti în treacăt de Stamate, de Sârbu, de Donici. Nu voi vorbi, pentru a nu le atinge modestia, de cei care trăiesc.

Izvorâți și crescuți pe pământul Basarabiei, ei dovedeau că este aici o mare forță națională, care, în împrejurări favorabile, va izbucni și va da o viață națională activă, reală și rodnică.

Și după spusa evangheliei „când s-au împlinit timpurile”, adică, când împărăția rusească

s-a prăbușit, lanțurile care legau atâtea popoare cu sila s-au rupt și au căzut la pământ, când s-a muiat gerul, s-a topit zăpada și a răsărit soarele de primăvară – și din toate părțile au început să curgă izvoarele – atunci din toate părțile au răsărit românii basarabeni, cerând drepturi pentru neamul lor din Basarabia. Unii la Chișinău, alții la Odesa, unii la Soroca, alții la Bălți, unii la Bolgrad, alții la Kiev. Viața și războiul îi împrăștiase prin toată Rusia și Moldova. La Cherson și la Roman, la Iași, în Crimeea, la Petrograd și în alte părți răsună glasurile moldovenilor, spontan, activ și dârz, cerând drepturi naționale. Încet, încet ei se adună ca pârâiașele de primăvară în râușoare mici, care adunate împreună, murmurul lor devine voce clară; în râu mare se adună la Chișinău în Sfat al țării și, cu glas bărbătesc puternic, proclamă drepturile naționale ale românilor din Basarabia la stăpânirea țării lor și a pământului națiunii românești și se constituie în Republică Moldovenească Autonomă. – Sfatul Țării vrea să păstreze ordinea și liniștea, vrea să apere pe locuitori de jafurile și prădăciunile armatelor rusești, care, descompuse în hotare, părăsind frontul, în drum spre casă își băteau joc de oameni și de lucruri, prădând și dând foc averii locuitorilor.

Dar acțiunea Sfatului Țării pentru drepturile naționale și pentru ordine – nu convine nici bandelor descompuse, nici vechilor stăpâni, care văd că le scapă prada. Comuniștii fac complot și organizează armata lor pentru a jefui țara și a pune stăpânire din nou pe ea.

Eram amenințați de o nouă robie. Ce ar fi fost cu Moldova dintre Prut și Nistru, dacă ar fi învins ei? În primul rând, ar fi trecut prin perioada acută a războaielor, focului și prădăciunilor întinse și mari, apoi ar fi urmat războiul civil cu recrutarea și formarea din populația noastră a armatelor albe și roșii, cu rechiziții, cu lupte între albi și roșii și distrugerii, focuri și omoruri, cu morți, răniți, bolnavi, cu epidemii și foame.

Apoi, prin sleirea forțelor, încetineala luptei militare și constituirea dictaturii cu CeKa și

GPU, cu distrugerea păturii intelectuale, a negustorimii, a tuturilor celor înstăriți. Am mai fi fost atrași în război la Moscova, Harkov, Don, Caucaz și cu polonii. Sărăcia și epidemiile ar fi crescut, ca și foamea. Apoi ar fi venit impozitele și rechizițiile pentru hrana centrului rusesc, pentru restabilirea industriei rusești de la Moscova, Ural, Petrograd, Harkov, Caucaz, apoi „peatiletka” (quinqueniu) pentru a mări această industrie și a le da de lucru lor; apoi ar fi venit luarea pământurilor de la țărani – sovhozurile și colhozurile – pentru a da de mâncare lucrătorilor industriali ruși, trimiterea la Arhanghelsk, Solovky și Siberia în masă a acelor ce nu s-ar fi supus la deplina robie sufletească și trupească, care îi înlănțuiește pe toți cei de peste Nistru. Ne-ar fi lovit pe noi românii din Basarabia toată această gamă de nenorociri, pe care le-am văzut peste Nistru, de unde mii de moldoveni fug flămânzi și goi, ca să nu fie trimiși în Siberia să lucreze în frig și ger în păduri și mine pentru ruși și să fie înlocuiți pe pământurile lor de ruși aduși din alte părți.

Într-un cuvânt, ne-ar fi umilit, batjocorit, sărăcit, degradat, robit și distrus.

Am scăpat de toate acestea prin cumințenia Sfatului Țării, care a chemat armata română, cu ajutorul acestei armate bolșevicii, în ianuarie 1918, au fost goniți din țară și s-a stabilit la noi ordinea și liniștea, – s-a putut astfel la 24 ianuarie 1918, să se proclame de către Sfatul Țării Republica Moldovenească Independentă, iar la 27 martie 1918 Unirea.

Astfel ziua de 27 martie, este o zi mare și o sărbătoare mare: 1) nu numai prin faptul că am scăpat de stăpânirea silnică a imperialismului rusesc, care ne-a robit o sută de ani; 2) nu numai pentru că noi, românii din Basarabia, ne-am repus în drepturile noastre naționale și cetățenești de stăpâni ai acestei țări; 3) nu numai pentru că am căpătat puțința dezvoltării libere sufletești a gândirii și simțirii acestui popor oropsit de secole de invaziuni și stăpâniri străine; 4) nu numai pentru că am scăpat de primejdia stăpânirii ro-

șii, robiei roșii, care ne amenința cu distrugerea, cum a făcut cu moldovenii de peste Nistru; 5) dar mai cu seamă pentru că toată această mișcare, toată această chibzuință politică, toată această reînviere a izvorât și a fost făcută de noi, românii basarabeni – modești, mici, umili, anonimi, veniți din diferite părți, unde ne așezase soarta vieții, în Sfatul Țării, pentru a face ceea ce vroia poporul acestei țări. Sărbătorim spontaneitatea, curajul, energia, priceperea, simțul și tactul politic al basarabenilor în rezolvarea problemelor lor naționale, agrare, culturale și politice. Ei au dat dovadă, în împrejurări foarte grave, care se întâmplă rar în cursul generațiilor, de însușirile prevăzute așa de plastic în evanghelie: «Iată că vă trimit în mijlocul lupilor: fiți dar înțelepți ca șerpii și fără răutate ca porumbeii.» Sărbătorim toate aceste mari lucruri, dar mai presus de toate sărbătorim eliberarea sufletului unui popor de robie și îndrumarea lui pe căile naturale de dezvoltare, făcute toate prin el însuși, prin fiii săi.

Mai mult, toată întocmirea și îndrumarea vieții din Moldova dintre Prut și Nistru după 27 martie 1918, în linii generale, s-a făcut după programul elaborat de Sfatul Țării.

După cum știți, imediat după Unire s-a constituit pentru administrarea Basarabiei un Consiliu de directori aleși în unanimitate de Sfatul Țării. Acest consiliu prezintă în ziua de 10 aprilie programul său de activitate. Este foarte interesat acest program, aprobat de Sfatul Țării, pentru că în mod inconștient sau conștient el a fost urmat în linii generale pe deasupra micimilor și păcatelor omenești în acești din urmă 15 ani – prin firea lucrurilor.

Iată acel program:

«Prin voința istoriei timpurile de furtună au trecut. Cu intrarea armatei române s-a stabilit în țară ordinea relativă.

Acum, după unire, care ne garantează libertatea și puțința de a rezolva chestia agrară în atmosferă liniștită, avem speranța că în mod treptat, dar repede, să introducem ordinea deplină și drepturile cetățenești.

Scopul nostru principal, în împrejurările de față, este, pe lângă garantarea drepturilor tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate, la viața civilă și politică liberă și cetățenească, de a da puțința acestei țări din vechiu și cu adevărat românești, numai cu sila ruptă de patrie, să ia parte la munca culturală a întregii omeniri, care pentru niciun popor nu este cu puțință, decât pe baza culturii naționale. După adâncă noastră convingere ajungerea acestui scop nu este cu puțință decât în deplină unire cu patria noastră comună – România.»

Au trecut cincisprezece ani de atunci. Să vedem în ziua aceasta de sărbătoare, în care trebuie să scoatem din noi și dintre noi toate răutățile și minciunile, toate amărăciunile și durerile, cum am mers și cum trebuie să mergem înainte.

În acești 15 ani două chestiuni au predominat întreaga viață pe care am trăit-o: 1) naționalizarea tuturor instituțiilor și mai cu seamă a școlii și bisericii, pentru ca ele toate să slujească la creșterea demnității și conștiinței naționale și cetățenești a tuturor locuitorilor acestei țări, dar mai cu seamă a moldovenilor de aici; 2) rezolvarea chestiunii agrare pentru a asigura puțința de îndestulare a populației sătești.

Cu multe greutăți, amărăciuni, scăderi, greșeli și neajunsuri s-a dus lupta și munca pentru împlinirea cât mai bună a acestor mari și fundamentale idei.

Trecutul și nepregătirea apasă asupra noastră, slăbiciuni omenеști, timpuri grele, neîncredere în noi și în puterile noastre, pe de o parte și vrăjmașii pe de altă parte.

O sută de ani de viață subjugată, de lipsă de știință de carte, de absolutism, de lipsă de educație politică, apăsarea asupra sufletelor a diferitelor frânturi de doctrine, aduse de diferite vânturi, otrăvirile elaborate de descompunerea unui imperiu, ale unui război cum n-a mai fost în omenire, ale unei revoluții mult întârziate și degenerare în măcel și tiranie, – toate acestea nu constituiau elemente prielnice pentru dezvoltarea unei vieți perfect normale, pentru o acțiune,

coordonată și fecundă. Această grea moștenire nu este încă epuizată, nu este încă distrusă.

Iar vrăjmașii, cu vechea speranță de intrigă și acțiune din primul moment ne-au pus toate piedicile și au întrebuințat tot ce au putut pentru a ne opri, a ne răsturna de pe calea hotărâtă de cultura națională și de împroprietărire. Intriga și minciuna, sămănarea de neîncredere în noi și între noi, lingușirea și atacul, acuzări pentru păcate reale, dar și mai au seamă pentru păcate imaginate. Eram declarați trădători fie a doctrianelor albe, fie roșii, eram declarați că urmărim numai scopuri materialiste și meschine, eram declarați ca netoleranți și răi – noi, românii în Basarabia – cei mai toleranți dintre neamurile omenеști.

Și totuși, s-a mers pe calea noastră. Până la 27 noiembrie 1919, întreg aparatul de stat a fost naționalizat: administrația, poliția, poșta, telegramele, telefoanele, vămile, administrația financiară, căile ferate, biserica, școlile, organizațiile sanitare, comerciale și instituțiile bancare, cooperativele, organizațiile muncitorești, creditul etc. De atunci ele au suferit multe, dese, poate prea multe și prea dese schimbări și îmbunătățiri – dar în esență principiul a rămas același: renaționalizarea în serviciul populației locale românești și unificarea.

Tot de atunci a început organizarea vieții politice, care a evoluat treptat și s-a încadrat în viața politică unitară a țării întregi, fiecare partid având organizațiile sale locale în Basarabia. Cu toate scăderile inerente vieții politice din lumea întreagă și mai cu seamă a celei de după război, cu toate scăderile speciale ale vieții noastre politice, organizațiile de partide în Basarabia au avut o imensă importanță pentru dezvoltarea conștiinței naționale și cetățenești, pentru educația politică a maselor, pentru solidarizarea, acordarea și unificarea intereselor locale de orice natură – cu interesele generale ale țării întregi din care face parte integrantă Basarabia.

Chestia agrară s-a rezolvat mai încet și mai greu.

Împărțirea pământurilor pe teren, lichidarea tuturor litigiilor, încadrarea intereselor agricultorilor în cadre normale și instituțiuni cores-punzătoare – au cerut mult timp.

Evident, naționalizarea tuturor instituțiilor din Basarabia, punerea lor la dispoziția populației românești, naționalizarea școlii, bisericii și a vieții politice obștești, n-a dat încă în 15 ani tot randamentul; ele n-au fost și nu sunt încă folosite de populație în măsura în care ar fi trebuit și vor trebui să fie folosite pentru binele ei. Reforma agrară, foarte grea și foarte delicată problemă, n-a dat și nu putea da în 15 ani toate rezultatele dorite.

Trebuie să știm însă, că aceea ce s-a făcut și bine s-a făcut în viața națională, politică și socială în Basarabia, n-a fost făcut pentru o perioadă scurtă, ci pentru veșnicie; iar 15 ani în viața unui om este o perioadă scurtă, iar pentru un popor – excesiv de mică pentru a da judecăți definitive asupra rezultatelor.

Evident, viața Basarabiei este acum mai strâns legată de viața întregii țări și ca a țării întregi este în adâncă suferință în ultimii ani. Toată lumea suferă, toată lumea acuză. Toată lumea își amintește de timpurile patriarhale de altădată. Toată lumea dă vina pe criza mondială, pe criza materială și morală de după război.

Pe lângă aceasta, nu putem să uităm niciun moment că avem granița la Nistru. Cine se uită pe hartă și vede rămășițele vechilor cetăți de la Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă, trebuie să-și dea seama că nu din senin au fost ele așezate de strămoșii noștri acolo. Le-au pus ca hotare de apărare împotriva invaziilor sălbatică și prădalnice de la Răsărit. De acolo ne-au venit marile năvăliri ale ostrogoților, vizigoților, hunilor, gepinilor, pecenegilor, cumaniilor, tătarilor și turcilor. Acum un secol de acolo a venit invazia imperialismului rusesc, de care am scăpat acum 15 ani.

Invazia de la 1812 s-a făcut ascunzându-se sub forma creștinismului ortodox și pentru apă-

rarea Sf. Cruci și a Sf. Mormânt. Acum spionii și curierii de peste Nistru vin cu steagul roșu pentru distrugerea creștinismului, religiei și Sf. Cruci, în realitate pentru a ne face din nou robi ai dictaturii rusești.

Înainte vroiau să ne mănânce cu sos ortodox creștin, acum cu sos roșu marxist. Înainte ne puneau să ne închinăm Împăratului alb și moaștelor de la Kiev și Moscova, acum vor să ne puie să ne închinăm Împăratului roș și moaștelor lui Lenin.

Unde este ieșirea, unde este scăparea? Care este drumul de urmat?

V-am arătat mai sus, cum umiliți și răzlețiți, modești și uitați prin diferitele colțuri, moldovenii din Basarabia, în timpul celui mai mare război și a celei mai mari revoluții, – deodată au apărut la suprafață, deodată unanim au proclamat drepturile lor naționale și drepturile țărânimii la pământ; toți din diferite părți, toți s-au unit, s-au organizat, s-au constituit; au proclamat ruperea de Rusia, Unirea. N-aveau forțe materiale, aveau însă încrederea în dreptatea lor și în puterea dreptății lor și-au izbutit numai prin credință și unire.

Vă aduceți aminte cei care ați fost în ianuarie 1918, în Chișinău, de soldații aceia din divizia a XI-a a generalului Broșteanu, care intrau în oraș. N-aveau cine știe ce îmbrăcăminte, cine știe ce armament, cine știe ce echipament; aveau însă și ei o adâncă credință în dreptatea neamului românesc, o adâncă încredere în izbânda finală a idealului lor – și au reușit.

Drumul nostru de urmat în viitor este arătat de aceste exemple: credința, ridicarea conștiinței culturii și încrederii în sine a întregii românimii. Prin unire cât mai strânsă, cât mai frățească și cât mai tare vom învinge și stafilele din trecut, și criza economică și morală, și pericolele din afară.

Trăiască Unirea tuturor românilor.

Dr. P. Cazacu” [Pagini din istoria Unirii Basarabiei. În rev.: Viața Basarabiei. 1933]

PRIMUL MINISTRU AL FINANTELOR ÎN PRIMUL GUVERN AL REPUBLICII MOLDOVENEȘTI

Satul Olișcani din raionul Șoldănești a dat Moldovei doi mari economiști. Este vorba de Theofil Ioncu și Ion Ustian, care a fost președinte al Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești. Biografia lui Theofil Ioncu ne interesează din mai multe puncte de vedere, deoarece s-a afirmat ca un foarte bun specialist în domeniul financiar și, totodată, l-am descoperit că a fost un animator al culturii, editând cărți de popularizare pentru țărani, editând revista *Basarabia economică* și ceea ce este foarte curios, o bună

parte a vieții și-a consacrat-o educației generației tinere, fiind profesor de liceu la Orhei.

Din acest noian de informații vom contura doar o singură carte, care mi se pare foarte importantă pentru un moment crucial al istoriei Basarabiei – *Reforma agrară*.

Visul milenar al țărănimii urma să se împlinească, dar cum se va face această reformă, care vor fi criteriile de împărțire a pământului, de la cine va fi luat acest pământ, toate aceste momente delicate trebuiau explicate și cel mai bine a reușit s-o facă unul dintre promotorii acestei reforme Theofil Ioncu, care a tipărit o lucrare intitulată *Cât pământ va primi fiecare țăran și cum ar trebui să se împartă pământul Basarabiei* (Chișinău, 1917).

Argumentarea lui este extrem de plauzibilă:

Theofil Ioncu

„Pământ!... Pământ!...

Țăranul totdeauna gândește la pământ.

El a cerut pământ și pământ cere și astăzi, când cârma țării a trecut în mâna poporului.

Poporul a dobândit libertatea, dar singură libertatea e puțin; poporului îi mai trebuie pământ.”

Reforma agrară în Basarabia a reușit în mare parte și din cauza că argumentarea teoretică a acestei necesități s-a făcut în cunoștință de cauză și în scurtă vreme rezultatele acestei reforme s-au

făcut simțite pe întreg teritoriul Basarabiei.

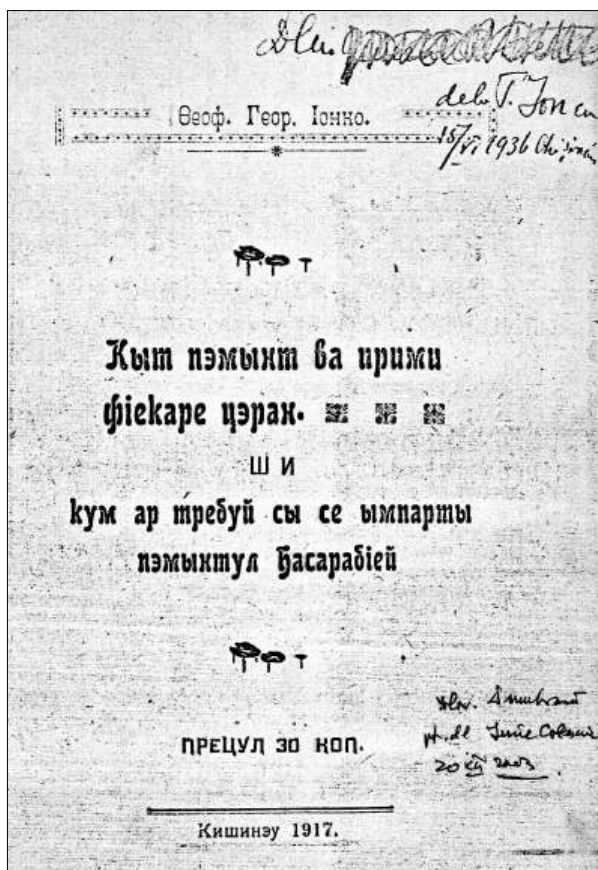
Această problemă și-a găsit reflectarea în operele istoricilor noștri, de aceea nu vom insista asupra acestui moment și vă propunem doar formula enciclopedică a acestei biografii captivante.

„IONCU, Theofil (22.VII.1885, Olișcani, jud. Orhei – 16.III.1954, Iași).

Român. Studiile superioare și le-a făcut la Institutul Superior din Moscova și la Școala Superioară Comercială, iar apoi la Universitatea din Leipzig. A fost președinte al Partidului Național Moldovenesc, format în 1917.

În Sfatul Țării a fost ales deputat din partea Partidului Național Moldovenesc.

Mandat validat de la 21.XI.1917 până la 27.XI.1918.

Coperta cărții lui Theofil Ioncu, editată în 1917

Președinte al Comisiei Constituționale de la 19 mai până la 13 iulie 1918. Membru al Comisiei juridice, al Comisiei de declarații și statute și al Comisiei administrative. A participat activ la lucrările Congresului Naționalităților din Rusia ce și-a ținut lucrările la Kiev (1917), asistând, din partea Basarabiei, la lucrările Radei Ucrainene.

A fost ministru de finanțe în Guvernul Republicii Moldovenești (confirmat la 7 decembrie 1917). Delegat de Sfatul Țării pe lângă Banca Statului Rus până în 1920.

A activat în sistemul cooperatist, participând la câteva congrese ale cooperatorilor. A organizat Banca Basarabiei (1920).

S-a pensionat din funcția de profesor al gimnaziului din Orhei. Autor al scrierilor de

popularizare: *Autonomia; Ce este slobozenia; Cât pământ va primi țăranul moldovean ș.a.* Cea mai valoroasă contribuție culturală a lui Theofil Ioncu rămâne fondarea revistei *Basarabia economică* (1919), publicație care a apărut și după plecarea lui din cadrul redacției, păstrând orientarea impusă de el.

S-a stins din viață la Iași și a fost înmormântat la Cimitirul „Eternitatea”.

Distincții: ordinele „Regele Ferdinand”, în grad de Comandor, și „Steaua României”, în grad de Ofițer.

Bibliogr.:

Ghibu, Onisifor. *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*. Vălenii de Munte, 1926.”

Cu regret constatăm că despre destinul lui după 1940 cunoaștem prea puține detalii. De aceea, continuăm cercetările care ne pot ajuta la descoperirea plenară a acestei remarcabile personalități.

Mormântul lui Theofil Ioncu

O COMOARĂ DEPOZITATĂ PENTRU NOI

La începutul anilor '90, când Octavian O. Ghibu pregătea volumul de memorii *Pe bariadele vieții*, care a și apărut în 1992, la Editura „Universitas” din Chișinău, mi-a transmis o serie de materiale, care reflectau elocvent activitatea politică, culturală și publicistică a lui Onisifor Ghibu în Basarabia și Transnistria.

În acel moment fiecare pagină din istoria Basarabiei interbelice venea ca un adevăr absolut, ca o pagină necunoscută.

Astăzi însă se cere să reamintim unele date bibliografice ale lui Onisifor Ghibu, fiindcă deceniul care a trecut, pare să-l lase din nou în anonimat, chiar dacă există un monument în mijlocul Chișinăului, o stradă, un liceu care-i poartă numele. Biografia lui Onisifor Ghibu pe care o expunem am reprodus-o în volumul *Sfatul Țării. Enciclopedie*, apărută în Chișinău, în 1999:

„Studii secundare la Sibiu (1894-1900) și la Brașov (1900-1902); studii teologice și pedagogice la Sibiu (1902-1905); studii universitare: istorie și filozofie – la București (1905-1906); istorie, filozofie și filologie – la Budapesta (1906-1907); filologie romanică, istorie, filozofie și pedagogie – la Strasbourg (1907-1908), filozofie și filologie romanică – la Jena (1908-1909), unde își susține teza de doctorat în filologie și pedagogie: *Utracvismul modern sau bilingvismul în școala populară*.

A fost referent școlar al învățământului primar din Transilvania, profesor suplinitor, deputat și senator, membru corespondent al Academiei Române.

Un om cu un asemenea potențial, nimerind în Basarabia, găsește aplicare multor idei și aspirații...

Onisifor Ghibu în ultimii ani de viață

Bibliografia studiilor și articolelor lui O. Ghibu despre Basarabia a depășit cifra de 498, dintre care 21 sunt volume și broșuri.

Scurta lui aflare la Chișinău a dus la înființarea câtorva publicații noi, de care ducea mare lipsă provincia uitată de lume: *Ardealul* (1917-1918), *Școala moldovenească* (1917), *România nouă* (1918), *Biblioteca națională* (1917-1918), *Cuvânt moldovenesc* (1926-1927), *Biblioteca Astrei basarabene* (1927) ș.a.

Concomitent, el a adus la Chișinău mari personalități ale culturii române: George Enescu,

Mihail Sadoveanu cu trupa Naționalului din Iași ș.a., nutrinde gândul tainic de a redeștepta în basarabeni simțirea românească. Și, spre surprinderea multor sceptici, acest lucru i-a reușit.

A colaborat la redactarea programului Partidului Național Moldovenesc. A fost propus în Sfatul Țării ca reprezentant al presei, dar în listele de bază nu figurează.”

În volumul *Frânturi basarabene* T. Molda (alias Octavian Ghibu) reproduce o bibliografie a lucrărilor pe tematică basarabească și transnistreană semnate de Onisifor Ghibu și păstrate în arhiva familiei. Aceste materiale publicistice în mare parte au fost publicate, și la vremea lor au servit drept pistă de pornire pentru unele volume cu aceeași tematică, scri-

să de Onisifor Ghibu. Altele au rămas fără o continuare ulterioară, deoarece s-a schimbat anturajul istoric și noul context, această preocupare științifică devenise periculoasă, chiar și pentru un redevabil pedagog și publicist cum era Onisifor Ghibu.

Astăzi găsim potrivit să reproducem această bibliografie ca pe un instrument de lucru și cercetare pentru persoanele implicate în procesul de studiere a arhivei lui Onisifor Ghibu și a materialului legat de trecutul Basarabiei și al Transnistriei. Cine își imaginează că această temă este deja epuizată, greșește profund. Parcurgeți atent bibliografia și o să descoperiți zeci de teme valabile și astăzi, și în viitorul deceniu, în vederea cercetării nuanțate a istoriei Basarabiei.

„...VIII. MATERIALURI DOCUMENTARE privitoare la istoria renașterii BASARABIEI și a TRANSNISTRIEI aflate în arhiva O. Ghibu

1. Memoriul pe temeiul căruia a luat ființă, în martie 1917, Partidul Național Moldovenesc, care a dus Basarabia la ruperea de Rusia și la Unirea cu România.
2. Programul Partidului național în formula sa primordială.
3. Corespondența inițiatorilor mișcării naționale din Chișinău cu d. Vasile Stroescu, președintele Partidului național, aflător pe atunci în Odesa.
4. Procesele-verbale ale primelor două adunări de ofițeri și studenți moldoveni, ținute la Odesa în zilele de 23 și 24 martie 1917.
5. Originalul manifestului Comitetului Partidului național către cei 20 000 soldați moldoveni din garnizoana Odesa.
6. Programul unui partid moldovenesc fără revendicări autonomiste, redactat la 26 martie 1917 de Octavian Goga.
7. Propuneri ale aceluiși, cu privire la opera culturală din Basarabia.
8. Programul Partidului Democrat de la Kiev.
9. Proclamația arhimandritului Gurie către preoțimea moldovenească.
10. Note amănunțite despre toate ședințele comitetului Partidului Național Moldovenesc, ținute în lunile martie-iunie 1917.
11. Primul memoriu despre stările din Basarabia prezentat guvernului român de la Iași, la 8 mai 1917.
12. Al doilea memoriu, din 10 iunie 1917.
13. Al treilea memoriu, din 24 august 1917.
14. Un memoriu din iunie 1917, în contra autonomiei rusești a Basarabiei.
15. Note de la primul congres al studenților basarabeni.
16. Corespondența cu Octavian Goga în legătură cu emanciparea politică a Basarabiei.
17. Ziarul meu, cu note zilnice amănunțite despre întâmplările din Basarabia, începând cu 13 martie 1917 și până în iunie același an.
18. Note luate în ședințele de la 21 noiembrie 1917, 24 ianuarie și 27 martie 1918 ale Sfatului Țării, cu prilejul deschiderii acestuia, a proclamării Republicii Moldovenești și a Unirii Basarabiei cu România.
19. Măsuri în vederea consolidării Basarabiei după ocuparea ei de către armatele române.

20. Primul act de politică externă a Republicii Moldovenești. Comunicarea făcută Puterilor aliate despre constituirea acesteia (ciornă originală românească).
21. Diferite ordine de la autoritățile Basarabiei autonome și independente.
22. Memoriul reprezentanților Ardealului și Bucovinei către guvernul republicii, prin care peste 1000 de intelectuali ardeleni și bucovineni, demobilizați de guvernul Marghiloman, își oferă serviciile lor Basarabiei.
23. Memoriul Consiliului Uniunii centrale a proprietarilor din Basarabia către președintele Camerei Deputaților din Iași.
24. Telegramele date de basarabeni cu prilejul Unirii Bucovinei și a Transilvaniei.
25. Cuvântul Basarabiei cu prilejul Unirii Transilvaniei.
26. Gazeta *România nouă* din Chișinău: colecția exemplarelor originale cenzurate de cenzura rusească a Republicii Moldovenești și apoi de cea a guvernului Marghiloman.
27. Manifeste în legătură cu mișcarea revoluționară din 1917 (35 tipărituri).
28. Procesul-verbal al primei ședințe a Comisiei pentru cărțile de școală moldovenești, din 5 mai 1917.
29. Note de la această ședință și de la ședințele Comisiei școlare moldovenești.
30. Adresele Comitetului ostașilor de pe frontul român către Zemstva gubernială în chestia naționalizării învățământului (septembrie 1917).
31. Listele de cărți românești duse din Moldova și Bucovina în Basarabia, în anul 1917.
32. Memoriul Asociației învățătorilor moldoveni către Direcțiunea regională din Odesa în chestia naționalizării învățământului din Basarabia.

Redacția ziarului *România Nouă*, Chișinău, 1918

33. Memoriu privitor la naționalizarea învățământului secundar (23 septembrie 1917).
34. Primele proiecte de programe ale învățământului primar.
35. O serie de documente în legătură cu începutul mișcării naționale culturale la Soroca, din octombrie 1917.
36. O cronică amănunțită a „Revoluției din Soroca” din octombrie 1917.
37. Originalul programului primului congres al învățătorilor moldoveni, din 25 mai 1917.
38. Raport adresat congresului în chestiunea adoptării alfabetului latin, în locul celui rusesc.
39. Proiectele de rezoluții prezentate congresului.
40. Procesele-verbale originale ale congresului.
41. Note amănunțite luate în ședințele congresului.
42. Un mare număr de documente și lucrări în legătură cu primele cursuri de învățători din Basarabia (iunie-august 1917).
43. Un mare număr de manuscrise de ale scriitorilor basarabeni din anii 1917-1918.
44. Declarația de Unire cu România a Uniunii învățătorilor din ținutul Chișinăului, la 2 februarie 1918.
45. Originalul statutelor primelor asociații a învățătorilor moldoveni din Basarabia și de peste Nistru.
46. Manuscrisele tuturor articolelor cu alfabet rusesc și latinesc, publicate în prima revistă pedagogică basarabeană: *Școala moldovenească*, 1917.
47. Cuvântări basarabene rostite la deschiderea Universității populare din Chișinău, februarie 1918.
48. Corespondența cu M. Sadoveanu în legătură cu primele reprezentații ale Teatrului Național din Iași, la Chișinău, 24.I.1918.
49. Corespondența cu G. Enescu, în legătură cu primele lui concerte în Basarabia, 26-29 martie 1918.
50. Corespondența cu primii profesori bucoveneni aduși în Basarabia (G. Tofan).
51. Corespondența cu primii profesori români de la Universitatea din Odesa.
52. Corespondența cu primii învățători care au predat în românește în școlile primare ale Basarabiei.
53. Documente în legătură cu înființarea primelor biblioteci românești în Chișinău.
54. Manuscrisele articolelor publicate în nr. 1 al gazetei *Ardealul* din Chișinău, din 1 octombrie 1917.
55. Manuscrisul primului *Abecedar* românesc apărut în Basarabia, cu corecturile pentru tipar.
56. Listele celor dintâi elevi moldoveni din liceul din Soroca și Chișinău, care au cerut să se introducă în școlile lor limba română.
57. Documente privitoare la chestiunea bisericească și note de la ședințele Comisiunii bisericești.
58. Corespondența cu mai multe sute de prizonieri ardeleni din Rusia, la 1917, în vederea plasării lor în Basarabia, pentru motive naționale.
59. Un mare număr de manuscrise de cuprins politic de ale basarabenilor, din anul 1917-1918.
60. Corespondența cu oamenii de legătură de la Moscova în chestia politică basarabeană și românească.
61. Primele manifeste tipărite de românii de peste Nistru, în decembrie 1917.
62. Note amănunțite luate la Congresul românilor de peste Nistru ținut la 17 decembrie 1917, la Tiraspol.
63. Originalul cuvântării de deschidere a acestui congres, de Șt. Bulat.
64. Cuvântarea lui Toma Jalbă la același congres (manuscris original).
65. Lista cărților românești trimise în 1918 românilor de peste Nistru.
66. Darea de seamă despre Congresul de la Tiraspol (manuscrisul original).
67. Actul comemorativ al inaugurării, la Chișinău, a tipografiei Societății pentru cul-

- tura poporului român din Basarabia, din 8.IX.1917.
68. Actele congresului studenților moldoveni, ținut la Chișinău, la 20 mai 1917.
 69. Statutul obștei învățătorilor și profesorilor moldoveni din Basarabia (manuscrisul original).
 70. Însemnări în legătură cu deschiderea Universității populare din Chișinău.
 71. Manuscrisul original al lucrării *Doruri sfinte*, de Andrei Murafa (1918).
 72. Însemnări privitoare la congresul ostașilor moldoveni din 20 octombrie 1917, scrise de: V. Cijevschi, T. Jireghie, M. Minciună, I. Păcăluță și I. Pelivan.
 73. Actul comemorativ al inaugurării tipografiei „România Nouă”, Chișinău, 15.VII.1918.
 74. Materialele documentare în legătură cu apariția ziarului *România nouă*, în anii 1918 și 1926-1927.
 75. Acte în legătură cu Fondul pentru ajutarea refugiaților ardeleni din Chișinău și cu Fondul pentru ajutarea studenților ardeleni refugiați în Basarabia (1917-1918).
 76. Însemnări privind evenimentele din Basarabia din anii 1917-1918, scrise de: Teodor Bologa, Petru Bucșan, Vasile Cijevschi, Anton Crihan (conferință din 1968), Gh. Dimitriu, Andrei Ghighiniță, Pan Halippa, Teodor Jireghie, Ion Pelivan, Vasile Săcară, Iorgu Tudor.
 77. Însemnări privind stări de lucruri din Basarabia după 1919, scrise de: D. Ciugureanu, Profirie Fală, Pamfilie Pleșurin.
 78. Programele șezătorilor artistice și culturale ale Caselor Naționale din Basarabia, din 1922-1925.
 79. Rezultatele anchetei privind gradul de dezvoltare a satelor din județul Orhei, în 1926.
 80. Materialul documentar în legătură cu presa basarabească și cu preocupările ei în perioada 1905-1927.
 81. Materiale documentare în legătură cu activitatea lui O. Ghibu în Basarabia în anii 1917-1918 și 1926-1927 (scrisori, fotografii, convocări la ședințe, ciorne de documente elaborate, lucrări și însemnări pe marginea unor evenimente, în legătură cu unele personalități, în legătură cu presa din Basarabia și Moldova ș.a.).
 82. Acte în legătură cu activitatea publicistică, politică, culturală și organizatorică a „Astrei” basarabene, din partea 1926-1927 și cu consecințele acesteia.
 83. Materiale documentare în legătură cu românii de peste Nistru (activitatea din 1917-1918, legături cu transnistrenii în perioada 1919-1944, corespondență, diferite acte și documente).
 84. Materiale documentare în legătură cu transnistrenii: Alex. Zavtur, Ștefan Bulat, I. Petrilla, N. Smochină, Ion Diaconu, Sava Țăranu, Paul Ilin, Grigore Barcaru, Ilie Zafur, Dominte Timonu și alții.
 85. Materiale documentare în legătură cu activitatea culturală inițiată în anii 1941-1944 pentru românii de dincolo de Nistru.
(O parte din această listă a fost publicată de autor în 1926, în *Cu gândul la Basarabia*, p. 101-110.)”

Găsim foarte potrivită ideea de a crea o bibliografie antologică în care am putea include bibliografia Basarabiei și Transnistriei, în materiale publicate și manuscrise, păstrate în arhivele personale. Întocmai așa cum ne-o sugerează această comoară bibliografică din arhiva lui Onisifor Ghibu.

Așa se întâmplă că ardelenii prin firea lor sunt mai organizați ca basarabeni. De aceea, mărturii despre revoluția din Basarabia au lăsat, în primul rând, doi ardeleni: Onisifor Ghibu și Romulus Ciofleac.

Au avut răbdarea în timpul acelei furtuni sociale să ducă un jurnal, zilnic să facă însemnări, ca mai apoi aceste notițe să le transforme în cărți, în documente istorice.

În cartea lui Onisifor Ghibu *Pe baricadele vieții*, tipărită în 1992 la Chișinău, în mai mul-

te rânduri se întâlnește numele lui Alexe Mateevici. Nu întotdeauna aprecierile lui Ghibu îi sunt favorabile poetului basarabean. Fiindcă prisma pe care îl privește este prisma ardeleanului, adică a românului care nu cunoaște îndeajuns specificul Basarabiei. Dar aceste accente schimbate de la caz la caz ne demonstrează că autorul notițelor este obiectiv în măsura în care poate fi obiectiv un memorialist.

Pe noi ne interesează, în primul rând, aerul și temperatura epocii, fundalul pe care s-a proiectat imaginea poetului basarabean în acele frământări epocale.

Prezentăm extrasele de mai jos din volumul lui Onisifor Ghibu *Pe baricadele vieții*, având certitudinea că ele întregesc chipul poetului basarabean:

„Octavian Goga era bine cunoscut în micul cerc basarabean care urmărea viața românească din provinciile de dincoace de Prut. În 1906, când a apărut la Chișinău prima gazetă moldovenească, *Basarabia* lui Gavrilă, articolul-program al îndrăzneței publicațiunii pleca de la versurile lui Goga:

«*Avem un vis neîmplinit,
Copil al suferinții,
De dragul lui ne-au răposat
Și moșii, și părinții.*»

* * *

În revista *Cuvânt moldovenesc*, care a început să apară la Chișinău la 1913, au fost produse adeseori poezii de ale lui Goga. Astfel, în anul 1913, în numărul 5, găsim poezia *La carte*, în nr. 6 *Bătrânii*. În anul 1914: nr. 1, *Colinda săracilor*, nr. 3, *În munți*, nr. 6-7, *Învier*, nr. 16, *Taina*, nr. 19-20, *Un om*. În anul 1915: nr. 5-6, *Învier și Rugăciune*, cu portretul autorului, nr. 7 *Povestea Ardealului*, nr. 14, *Seara*. În anul 1916: nr. 4, *Ziua Învierii*.

Așadar, în anii 1913-1916 s-au publicat 12 poezii de Goga. Afară de acestea, s-a tipărit și fotografia lui, iar în nr. 7 din 1917 găsim chiar o poezie de Nică Romanaș (Ioan Buzdugan), intitulată *Fermecătorului cântăreț Octavian Goga*.

În ce măsură a influențat O. Goga Basarabia, se mai poate vedea și din poezia *Cântarea slavei*, de celălalt bun poet al Basarabiei, Al. Mateevici, publicată în revista *Luminătorul*, din octombrie 1912, care nu este decât o parodie a poeziei *În munți* de O. Goga... [P. 122-123]

* * *

Congresul studenților moldoveni (20.V.1917)

...După P.H. Halippa a luat cuvântul preotul Alexe Mateevici, poetul cel care mai târziu a cântat în versuri atât de duioase *Limba noastră* și care venise, pentru câteva zile, de pe frontul românesc, unde împlinea nevoile sufletești ale soldaților ruși (și moldoveni). „Venind de pe front, am simțit o mare bucurie când am auzit de mișcarea națională care s-a pornit la noi în Basarabia. Studențimea poate aduce mari foloase acestor mișcări. Pentru aceasta trebuie ca să se unească cu ceilalți lucrători naționali, căci unirea toate le poate”... [P. 150]

* * *

Spre un congres național al învățătorilor moldoveni (25-28 mai 1917)

...După reprezentanții armatei, urmează la cuvânt slujitorii altarului – trei la număr. Mai întâi, preotul **Alexe Mateevici**, profesor la seminarul din Chișinău, pentru moment mobilizat ca duhovnic pe Frontul Românesc și acum, în timpul Congresului, în concediu familial la Chișinău.

El aduce Congresului felicitările sale de moldovean și rugăciunile sale de preot către Dumnezeu, ca să trimită ajutorul său pentru un lucru atât de sfânt și de mare. Învățătorii adunați în congres trebuie să știe și să-și dea seama de anumite lucruri, fără de care nimic bun nu izbândește. Deci, să avem un gând, o inimă, un ideal. În rândul al doilea, „lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire, am văzut astăzi – continuă părintele Mateevici – că între D-voastră nu toți sunt uniți asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții – ce-i mai puțini – români. Ei

Familia Ghibu la Chișinău, 1917

bine, dacă ați luat asupra D-voastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățământul e fără rost. Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului așezat prin România, Bucovina și Transilvania (aplauze). Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci și zic români. Așa trebuie să facem și noi (aplauze)... Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți rătăciți. Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să le-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați. Să-i luminăm pe toți cu lumină dreaptă.

Al treilea sfat pe care vi-l dau este: să stați cu mare putere la straja intereselor noastre naționale. Să trăim bine și cu străinii, dar să nu trădăm interesele noastre, căci altfel vom cădea pentru totdeauna... Să nu ne alipim la partide străine, care nu luptă pentru neamul nostru, și să nu luptăm pentru interesele de clasă, ci pentru cele de obște, naționale”.

Și, în sfârșit, „să nu uităm norodul, țărănimea, care a suferit atât până acum! Să-l luminăm; să mergem mână în mână cu el, căci fără noi, el nu poate să facă nimic, după cum nici noi nu putem face nimic fără el. Să-l îndreptăm pe calea adevărului, cu fapte, iar nu cu vorbe. Mântuirea țărănimii e în noi și a noastră în ea!”... [P. 195]

* * *

...*Școala duhovnicească* era o revistă pedagogică – singura revistă de acest fel în acea vreme pe toată întinderea pământului locuit de români. Războiul făcuse să dispară toate revistele școlare, respectiv pedagogice, de pretutindeni, Iașul, Buzăul, Galații, Bucureștii, Cernăuții, Sibiu, Blajul, Aradul – vechi centre pedagogice românești, toate apuseseră și în locul lor – după vorba Scripturii, că „piatra pe care au nesocotit-o ziditorii, a ajuns piatra din capul unghiului” – a apărut Chișinăul... [P. 212]

* * *

...În afară de *Deșteaptă-te, Române*, revista mai cuprinde poezia lui G. Sion, *Limba românească*, de data aceasta în textul ei autentic, nu în acela, basarabenizat, din numărul 1

al revistei. Acolo poezia era intitulată *Limba moldovenească*, zicându-se că „moldovanul o iubește ca sufletul său” și îndemnându-se: „Ah, vorbiți moldovenește, pentru Dumnezeu!” Acum totul era „românesc”. Urmează *Pe-al nostru steag e scris unire*, apoi *Graiul neamului* de George Coșbuc și pe urmă *Limba noastră* de basarabeanul Alexe Mateevici, citită la deschiderea cursurilor de învățători. De fapt, poezia lui Mateevici este preaslăvire nu a limbii românești generale, ci a limbii „moldovenești” – limba unui neam ce, fără veste, s-a trezit din somn de moarte, limba neamului „de la Nistru”, limba sfântă, a vechilor cazanii, o limbă a țăranilor, care nu-i așa de săracă, cum o cred unii... [P. 213]

* * *

Cursuri de limba, literatura, istoria și cultura românească pentru învățătorii din Basarabia

Cursurile s-au început la 17 iunie, participând la ele un număr de aproximativ 500 de învățători, cam jumătate din efectivul total al învățătorilor din școlile primare cercetate de elevi moldoveni. Majoritatea absolută a participanților erau moldoveni de origine, dar erau printre ei și destui ruși, care „știau” mai mult sau mai puțin limba norodului și care ar fi vrut să rămână și mai departe în posturile lor de până aici din satele moldovenești. Foarte puțini erau însă printre participanți – și, mai ales, printre participante – care să fi pornit la drum cu entuziasm și cu dragoste pentru cauza culturii poporului. O făceau totuși din obligație și din interes.

Corpul didactic fu înjghebat în condiții puțin mulțumitoare. Izbutisem să introduc în el încă doi „români”, pe R. Cioflec, ardelean, și pe G. Aslan de la București, pe care

întâmplarea îl aruncă temporar în capitala Basarabiei. Toți ceilalți „lectori” erau basarabeni. Materiile principale – *Istoria literaturii române* și *Istoria românilor* – fură rezervate pentru doi basarabeni: prima pentru preotul Alexe Mateevici, profesor la Seminar, a doua pentru Iustin Frățiman, profesor la nu mai știu care școală secundară din interiorul Rusiei, unde fusese exilat din cauza bunelor sale sentimente românești, – amândoi oameni de inimă și buni „moldoveni”. Dar carte știau, bieții, puțină. Toată știința părintelui Mateevici în domeniul istoriei literaturii române se mărginea la micul manual din *Biblioteca pentru toți*, al lui G. Adamescu. În ce-l privește pe Frățiman, situația lui din toate punctele de vedere era mai mult decât

Familia Ghibu, 1928

jalnică. El era un om complet înfrânt, pe urma lungilor lui lupte pentru libertate și pentru neam, și-ți trezea în suflet doar sentimentul de milă, amestecat cu acela de admirație pentru un mare invalid întors de pe câmpurile glorioase de luptă, de suferințe și de înfrângeri. Lecțiile lui deveniseră de la început obiect de distracție pentru auditoriul în mare măsură lipsit de respectul cuvenit pentru orice ostenitor în orzul culturii sufletești.

În ce-l privește pe titularul Catedrei de istoria literaturii, acesta și-a dat repede seama de situația critică în care ajunsese și, după primele două zile, în care a ținut două lecții, la care am asistat și eu, a părăsit arena, întorcându-se pe frontul din Moldova, unde îndeplinea slujba de preot militar, de la care era însă în concediu tocmai pe motivul că fusese angajat la cursuri. Sarcina lui trebui să o iau eu asupra mea, cu toate că mai aveam în cadrul cursurilor alte două „norme” – predam „Limba română”, în câteva ore pe zi, și „Metodica românească” a diferitelor obiecte din școala primară...” [P. 243]

Chișinăul pe timpul lui Octavian Ghibu, str. Sinodino
(azi Vlaicu Pârcălab)

Biografia lui Onisifor Ghibu în ultimele două decenii a fost tipărită de nenumărate ori, și totuși, pentru a înțelege exact ce fel de om a fost, care a fost crezul lui politic și național este bine să mai trecem o dată în revistă anii de viață.

„Onisifor Ghibu s-a născut la 31 mai 1883 în comuna Săliște, județul Sibiu, a murit la 31 octombrie 1972 la Sibiu. Român ardelean.

A făcut studii secundare la Sibiu (1894-1900) și la Brașov (1900-1902); studii teologice și pedagogice la Sibiu (1902-1905); studii universitare: istorie și filosofie – la București (1905-1906); istorie, filosofie și filologie – la Budapesta (1906-1907); filologie romanică, istorie, filosofie și pedagogie – la Strasbourg (1907-1908); filosofie și filologie romanică – la Jena (1908-1909), unde își susține teza de doctorat în filosofie și pedagogie: *Utracivismul modern sau bilingvismul în școala populară*.

A fost referent școlar al învățământului primar din Transilvania, profesor suplinitor, deputat și senator, membru corespondent al Academiei Române (...).

Bibliografia studiilor și articolelor lui O. Ghibu despre Basarabia a depășit cifra de 498, dintre care 21 sunt volume și broșuri.

Scurta lui aflare la Chișinău a dus la înființarea câtorva publicații noi, de care ducea mare lipsă provincia uitată de lume: *Ardealul* (1917-1918), *Școala moldovenească* (1917), *România nouă* (1918), *Biblioteca națională* (1917-1918), *Cuvânt moldovenesc* (1926-1927), *Biblioteca Astei basarabene* (1927) ș.a.

Concomitent, el a adus la Chișinău mari personalități ale culturii române – George Enescu, Mihail Sadoveanu cu trupa Teatrului Național din Iași ș.a., nutriend gândul tainic de a redeștepta în basarabeni simțirea românească. Și, spre surprinderea multor sceptici, acest lucru i-a reușit.

A colaborat la redactarea programului Partidului Național Moldovenesc. A fost propus în Sfatul Țării ca reprezentant al presei, dar în listele de bază nu figurează.”

CRONICA BASARABEANĂ A UNUI ARDELEAN

Romulus Cioflec, imagine din tinerețe

În 1992, pe când editam jurnalul basarabean al lui Romulus Cioflec, intitulat *Pe urmele Basarabiei*, am fost invitat în județul Covasna să fac o lansare de carte. Cu acea ocazie am ajuns și în localitatea Trei Scaune, unde s-a născut viitorul prozator și publicist. Mi-a fost dat să văd casa părintească, școala unde el a învățat, dealurile aride care aminteau mult un peisaj tipic american și atunci am înțeles că dorul lui de a colinda lumea i-a răsărit în suflet încă din copilărie.

Casa părintească era ocupată de o familie numeroasă de rromi și arăta ca la rromi. La școală știau câte ceva de Romulus Cioflec, dar

nu suficient, cum ar fi meritat. Noi însă îl prețuim pentru că a fost unul dintre ardelenii ce au stat la leagănul mișcării de eliberare națională din Republica Moldova. A fost omul care nu s-a sfiit să pună umărul la formarea Partidului Național Moldovenesc, la redactarea ziarului *Sfatul Țării*, la consolidarea elitei culturale basarabene. De fapt, trebuie să remarcăm că a fost căsătorit cu o pictoriță basarabeană Antonina Gavriliță, fiica avocatului Emanuil Gavriliță, directorul-editor al ziarului *Basarabia*.

Trecutul este o planetă din galaxia existenței noastre la care niciodată nu ne vom întoarce, dar care mereu ne trimite niște semnale, provocându-ne astfel nostalgia... Pulberea uitării a viscolit peste potecile odinioară bătătorite. Am devenit arheologii istoriei imediate. Redescoperirea lui Romulus Cioflec ține de aceste investigații.

S-a născut la 25 martie 1882 la Araci, județul Trei Scaune (azi jud. Covasna). Acest fiu al Ardealului a avut parte de toate încercările la care a fost supusă generația sa.

După absolvirea școlii primare din satul natal (1889), urmează Școala Normală din Câmpulung-Muscel (1893-1900). Un timp și-a câștigat pâinea ca învățător în comuna Chiojdeanca (Prahova), pomenindu-se martor al mișcării țărănești din 1906-1907. Probabil că tragedia acelei răscoale i-a deplasat fundamental multe criterii obișnuite de judecată asupra fenomenelor sociale. Atunci s-a și trezit în el scriitorul. Romanul *Boierul*, tipărit mai târziu, este țesut din firele neuitatei drame. Și tot în același timp el își deschide contul publicistic, colaborând cu *Gazeta Transilvaniei*, *Semănătorul*, *Viața românească* ș.a.

În 1908 e student al Facultății de litere și filozofie a Universității din București. Pregătește și editează volumul de nuvele *Doamne, ajută-ne!*

Atitudinea profesionistă față de meseria de scriitor va apare ceva mai târziu, atunci când dorința de a-și așterne gândurile și imaginile pe hârtie va fi dozată și de responsabilitatea pentru cele scrise. Și anul 1911 are toate semnele unei cotituri, căci anume atunci militantul ardelean Vasile Goldiș îi face o invitație la Arad, unde îl numește prim-redactor la ziarul *Românul*.

Decizia de a se arunca în vârtoarea vieții de publicist îl obligă să abandoneze studiile și să părăsească Bucureștiul, unde va reveni la studii abia în 1913. În 1914 e licențiat în litere și filozofie și profesor la Pomârla (Botoșani).

Declanșarea războiului încheie o etapă din creația literară a lui Romulus Ciofleac, care, după cum mărturisea el însuși într-un interviu pentru *Adevărul literar și artistic* (nr. 859, 23 mai 1937), a debutat astfel:

„– Ar fi interesant de știut care au fost primele încercări literare ale dumatiale.

– Eram la Școala normală din Câmpulung, prin clasa a IV-a, când mi-a căzut în mână Floare albastră. Eram sărac și nu prea îmi dădea mâna să cumpăr cărți și reviste. Totuși, din micile mele economii, luam Pagini literare, unde scria pe atunci M.S. Cobuz, proză și versuri. Tot în această revistă găseam poezii de Iosif și literatură populară. Natural, am început a mâzgăli și eu în versuri; le scriam pe unde apucam, dar nu le-am publicat niciodată.

După ce-am ajuns învățător, am început a cumpăra Țara și acolo, în numărul ei literar de duminică, am luat parte la un concurs în care se cerea să se versifice o poezie de Goethe în românește. Bineînțeles că n-a fost mare lucru de aceea traducere a mea; rezultatul a fost o încurajare apărută la poșta redacției. Zicea acolo: «Promi-te, mai încercați.»

Pe urmă am început a publica versuri inspirate din poezia populară, la Gazeta Tran-

silvaniei; erau influențate de Coșbuc, însă, și n-aveau valoare.

– După aceea ați început a publica proză?

– Da. În 1905, apare în Semănătorul prima mea schiță. Un gând. Apoi colaborez la Luceafărul și la Viața literară.”

Odată cu debutul literar Romulus Ciofleac începe o luptă cu sine, o nesățioasă căutare de material proaspăt, neexplorat. Și de aici vine teribila „goană în jur de sine însuși”. Schimbarea geografică e o necesitate, dar și mai importantă e colecționarea a noi caractere, a noi tipuri de eroi. Mai apoi, ei își vor găsi locurile potrivite în romanele autorului, care va avea intuiția să plaseze în centrul operelor oameni bine cunoscuți sufletului, pe ardeleni, și să descopere de astă dată lumea interioară, rotind-o în jurul acestei axe românești. Un exemplu ce ar ilustra teza enunțată mai sus este romanul *Pe urmele destinului*, tipărit în 1942 la Editura „Remus Ciofleac”.

A fi călător nu-i un moft, o simplă dorință. A fi călător adevărat înseamnă a avea vocație ori, mai simplu spus, a avea parte de noroc. Și atunci soarta își desfășoară în fața ta cărțile ca pe ecranul unui cinematograf și nu-ți rămâne decât să ai intuiția și răbdarea să nu forțezi ușile deschise și să-ți faci însemnările necesare pentru a le putea descifra la întoarcere.

În timpul Primului Război Mondial Romulus Ciofleac s-a pomenit tocmai la Petersburg, unde a fost martorul unor evenimente epocale. Destinul l-a purtat și prin întinderile Rusiei și Ucrainei, aducându-l apoi în Basarabia, unde ecourile revoluției ruse căpătaseră o pronunțată trăsătură națională. Rolul de martor ocular este schimbat pe cel de participant activ. Editarea volumului *Pe urmele Basarabiei...*, atunci când participanții la furtunoasele evenimente erau în viață, eu o consider un act de curaj, autorul avându-i în față pe cei mai severi judecători, iar pe de altă parte, *Pe urmele Basarabiei...* era un îndemn pentru a studia istoria imediată. Îndemn lansat în mai multe rânduri de Pan-

telimon Halippa în paginile revistei *Viața Basarabiei*. Această ediție, lansată în 1927, uitată de bibliografiile și tabelele cronologice ce restabilesc prin cifre și titluri opera lui Romulus Ciofleac, se înscrie perfect în seria de note de călătorie: *Cutreierând Spania* (1927), *Sub soarele polar* (1929).

E de reținut faptul că Perpessicius pune mare preț pe însemnările de călătorie ale lui Romulus Ciofleac: „*Publicațiile periodice de dinaintea și de după Primul Război Mondial sunt martore ale activității scriitorului, nu numai în ordinea creațiilor pur literare, dar și în aceea a unor intervenții publicistice, în marginea activității politice. Schițe și nuvele, pe de o parte, note de călătorie pe de alta, îi solicită în egală măsură atenția. De acum sunt cele două relații de călătorie: Sub soarele polar și Străbătând Spania, fiecare cu timbrul ei, dar amândouă marcând, în atlasul literaturii noastre peregrinate, care a cunoscut și pe Dinicu Golescu și pe Ion Codru-Drăgușanu, un scriitor cu notele lui distincte. Nimic romantic în călătoria iberică a lui Romulus Ciofleac, nimic din pitorescul unui Gautier sau Alecsandri, dorința continuă de a se informa și referi, aceste pagini amintesc mai curând de incursiunea iberică a lui Kogălniceanu și de înclinarea acestuia pentru studiul societății. Drumul la Polul Nord, în schimb, cu toate peripețiile lui accidentale, dă pe față un călător din rasa aceea pentru care spectacolul cel mai de preț se petrece în camera obscură a propriului lor suflet.*”

Romulus Ciofleac știa nu numai să vadă, dar avea și rara capacitate de a lua atitudine fermă. În septembrie 1929 cercetează împreună cu „fratele său de cruce” Panait Istrati ce a urmat după grevele muncitorești de la Lupeni. Și fără să pregete a tipărit în ziarele *Adevărul* și *Dimineața* demisia sa din Partidul Național Țărănesc.

Dacă reducem biografia lui Romulus Ciofleac la un compendiu cronologic observăm o împletire foarte interesantă. Se succed par-

că preocupările lui – publicist, prozator, profesor. În 1917, la Chișinău a ținut prelegeri în fața corpului didactic basarabean adunat la cursurile de vară, în 1918 e numit profesor la un liceu din Chișinău, dar alipirea Ardealului și formarea României Mari îl fac să plece să-și vadă Țara întregită, la același liceu, dorind parcă să-și confirme anumite impresii ori să-și îmbospăteze imaginea plaiului natal de care se simțea profund atașat. În 1924 e profesor la Liceul „Loga” din Timișoara, iar în 1936 de acum e la București, la Liceul „Gh. Lazăr”. Și cine știe, dacă nu ar fi intervenit schimbările istorice de după 1944, ar fi continuat, poate, să stea în fața elevilor mărturisindu-și trecutul ca pe o istorie învățată pe viu...

Momentul aflării lui la Chișinău e remarcabil din două puncte de vedere. Aici el a fost prim-redactor al cotidianului *Sfatul Țării* și tot în acea vreme a dus o corespondență intensă cu Garabet Ibrăileanu, conducătorul și animatorul revistei ieșene *Viața Românească* care prețuia în persoana lui Romulus Ciofleac nu numai pe iscusitul prozator, ci și pe bunul organizator al rețelei de difuzare în Basarabia a revistei în cauză.

Spicuind unele epistole din acea corespondență, vom avea satisfacția întâlnirii cu remarcabile personalități basarabene: Pavel Gore, Leon Donici-Dobronravov, Ștefan Ciobanu și în același timp vom urmări acele prime încercări de a descifra evenimentele basarabene și a le plămădi dreptat în volumul *Pe urmele Basarabiei...*, tipărit în 1927.

„Chișinău, 4 aprilie 1918

Iubite domnule Ibrăileanu,

Mă bucur mult că ești sănătos și că ai toată energia ca să poți lucra la *Momentul*.

Di Popescu mi-a dat azi primul număr și îmi place foarte mult.

Dacă s-ar putea organiza expediția ca să vie gazeta și aici să mai facă oleacă de atmosferă mai bună între gazdele de tot soiul care năvălesc în piața Chișinăului – ar fi bine.

Gândiți-vă, oricum măcar la redacția *Sfatului Țării*.

Dl Popescu îmi spune de corespondențe pentru *Momentul*. Voi da ori eu, ori voi căuta om.

Dați-ne și d-voastră un corespondent din Iași și dacă se poate un bun redactor aici.

În scurtă vreme vrem să scoatem *Sfatul Țării* în patru pagini.

Sărutări de mâini doamnei Ibrăileanu și salutări tuturor prietenilor.

R. Cioflec”

G. Ibrăileanu a primit scrisorile lui R. Cioflec și în 1918, și în 1919, și de fiecare dată autorul lor nu uita să indice că le scrie aflându-se la Chișinău. Stilul epistolelor este dictat de fâgașul colaborării la *Viața românească* și de încercarea de a-i aduce la redacția *Sfatului Țării* măcar un pic de aer ieșean. Colaboratorii chișinăuieni promit mult, dar fac mai puțin...

„Chișinău, 22 ianuarie 1920

Str. Inzov, 19

Stimate domnule Ibrăileanu,

D-l Gore (Pavel Gore – *red.*) ține să dea ceva despre răzeși pentru *Viața Românească*. Are un studiu gata (va apare în nr. 3, 1920 – *red.*), nu prea intens, dar e vorba încă de o revizie a formei, de o copiere, și oricât aş accelera eu lucrul, pentru nr. 1 al revistei nu cred că vom fi gata.

Pe bietul Donici (Leon Donici – *red.*) l-am găsit în prima seară la *Select* cu monoclu, clătinându-se... Mi-a promis marea cu sarea. Aşteptăm manuscrisul la spital, la doctor. Numai azi n-am fost pe acolo.

Cu Ciobanu a isprăvit dl Sadoveanu mai bine.

De doctorul Mironescu mă voi ocupa mai de aproape.

Alătur și o fotografie, mai bună decât cealaltă. S-ar putea să nu fie încă târziu.

Al d-tale devotat,

R. Cioflec”

În altă scrisoare, din 2 februarie a aceluiași an, din nou în focarul atenției nimereste bietul Leon Donici, talentatul și boemul prozator care după viața animată de la Petersburg nici de cum nu poate prinde firul tihnitei și mult plictisitoarei vieți provinciale. R. Cioflec își continuă cu același sârg serviciul de dispecherat, care în fond e un gest nobil de integrare a scriitorilor basarabeni în circuitul literaturii românești:

„M-am dus acasă la Donici și l-am executat. Am avut noroc că ghetetele îi erau la reparație și i-am spus că domnișoara Bujoreanu are să se oprească din drum și stă rău să fie cu articolul neisprăvit.

Acum e întrebarea dacă poate să vă placă atât cât ne așteptam întâi. Are unele lipsuri. Limba trebuie refăcută radical, adică tot manuscrisul scris din nou. Ar fi fost bine dacă aş fi făcut-o eu, care cunosc mai bine despre ce e vorba, dar aceasta ar fi produs o întârziere de vreo două zile.

Eu cred că chiar în afară de limbă s-ar mai putea corecta câte ceva pe ici, pe colo.

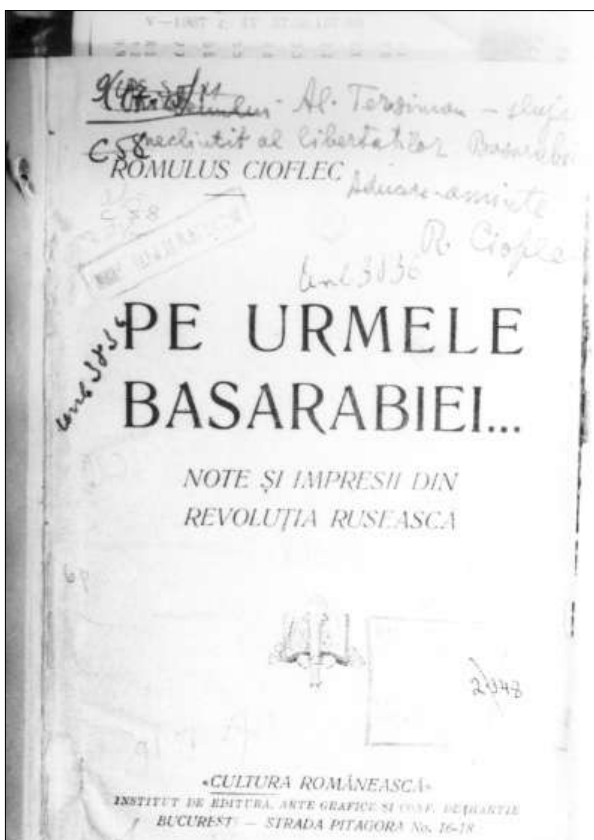
Ciobanu și-a trimis articolul de vreo cinci zile. De cealalte s-a interesat mai întâi dr. Cazacu, prin Cucu, și am vorbit și eu cu Cucu. La directorat n-au mai sosit alte adrese ale învățătorilor. Cred că peste două-trei zile am să trimit cele mai multe din adresele scurte – ori eu, ori Cucu. Tot așa cu articolul domnului Gore.

Doctorul Mironescu s-a executat și în cel mult 24 de ore de la primirea scrisorii de față vor sosi la Iași câteva pagini foarte frumoase de amintiri (I. Mironescu, *În drum spre Braniște, Viața Basarabiei*, nr. 2, 1920. – I. C.) ale dânsului.

Al d-tale devotat,

R. Cioflec

P.S. Dacă bucata lui Donici se publică – și bine ar fi să se publice, chiar dacă ar fi să fiți îngăduitori cu dânsul și chiar dacă ați preface mai mult – ar fi bine ca dl Sadoveanu să aducă

Foia de titlu a cărții *Pe urmele Basarabiei* cu autograful autorului

cu prima ocazie parale pentru el, adică pentru familia lui Donici – dându-mi-i mie.

R. Cioflec”

Încoronarea acestui epistolarum tipărit în volumul III de *Scrisori către Ibrăileanu* (București, 1973) o face scrisoarea din 20 octombrie 1920, în care Romulus Cioflec pentru prima oară menționează faptul că e preocupat de scrierea amintirilor basarabene, care au și fost inserate în mai multe fascicule, pe parcursul câtorva ani, sub titlul *Amintiri din anul învierii*.

Din acel nucleu a răsărit mai târziu lucrarea *Pe urmele Basarabiei...*

„Chișinău, 20/10.1920

Str. Const. Stamati, 19

Stimate domnule Ibrăileanu,

Pentru că încă n-am altfel de literatură (nuvelă, schiță) și pentru că acum mă ocup exclusiv cu amintirile din Basarabia, trimit pen-

tru *Viața românească* două capitole din aceste amintiri. O bucată sosește în alt plic. Trimit două ca să alegeți – și dacă amândouă convin, una din ele poate trece la *Viața românească* săptămânală de sub conducerea dlor Sadoveanu și Carp.

În al doilea rând, dl Gore mi-a dat un comision către editură și revistă. Pentru aceasta mă adresez d-voastră și fără să vă munciți prea mult mintea cu treburi de acestea veți putea face ca lucrul să se rezolve prompt în legătură cu revista, căci cu dl Iliescu am vorbit eu în chestia aceasta.

Iată despre ce este vorba.

Lucrarea dlui Gore despre arhive, lucrare care se găsește la *Viața românească*, d-sa dorește s-o scoată în broșură. Mă și rugase să tratez chestia cu prilejul vizitei mele recente la Iași, întrucât socotea că lucrarea nu este publicabilă în revistă. Spunându-mi însă dl Sevastos că ea se publică, viu acum să rog editura să tipărească lucrarea în broșură atunci când ea va apare în revistă. Dacă ea a apărut în nr. 7 și deci litera s-a risipit, s-o culeagă încă o dată pentru broșură. Apoi: dacă editura socotește că lucrarea ar avea o vânzare rentabilă pentru dânsa, s-o tipărească în oricâte exemplare, în contul și în profitul său exclusiv, dând numai dlui Gore 100 exemplare. Dacă se crede că lucrarea rentează pentru editură, atunci s-o tipărească în 200 exemplare pe contul dlui Gore și pe seama sa.

Al d-voastră devotat,

R. Cioflec”

Aceasta e ultima scrisoare din șirul celor expediate lui Garabet Ibrăileanu și care purta indicată adresa autorului din Chișinău. Următoarea avea o adresă berlineză. Ghemul călătoriilor se desfăcea fără prea mari greutateți. Lumea era toată în față și firea lui tânără nici nu vroia să știe de existența pe pământ a bătrâneților...

De fapt, nici nu avea cum ști că apusul lui va trece monoton de chinuitor pentru un om care toată viața a fost prieten cu drumul și până

la urmă prozatorul va fi închis în spațiul monoton al traducerilor. În 1938 Academia Română îi menționează romanul *Vârtejul* cu premiul „Heliade Rădulescu”. În 1942 scoate de sub tipar volumul de nuvele *Românii din Secuime* și romanul *Pe urmele destinului*. Și aici firul lucrărilor originale apărute în timpul vieții se rupe. De acum încolo va putea mirosi vopsea-tua tipografică numai de pe volumele traduse...

Romulus Cioflec s-a stins din viață la 13 noiembrie 1955. Și așa cum tocmai se întâmplă adesea, cărțile lui au început să apară în librării numai după moartea autorului. În 1957 apare *Boierul*, în 1970 – volumului de nuvele *Trei aldămașuri*, în 1979 este reeditat *Vârtejul*, în 1985 – *Pe urmele destinului*, și în 1988 – iarăși *Boierul*...

Reeditarea la Chișinău, în 1992, a volumului de memorii *Pe urmele Basarabiei...*, este la o adică un prilej de pomenire a aceluia care s-a declarat și prin fapta-i a dovedit, că este un bun prieten al moldovenilor:

„– Sunteți, așadar, un prieten al moldovenilor?”

– Da. Îmi pare bine că pot s-o spun. Primul prieten mi-a fost regretatul poet G. Topârceanu, care m-a îndemnat să trimit la Viața românească prima schiță. Apoi, C. Stere mi-a câștigat dragostea și admirația printr-o scrisoare care mi-a trimis-o, prin care îmi spunea, ca răspuns la schița pe care o trimisesem: «E interesantă, dar de la dumneata așteptăm ceva mai bun.» Apoi Topârceanu m-a îndemnat să trimit iar ceva și această a doua bucată a avut mai mult succes. A fost tipărită cu titlul Domnul Ghiță și apoi am publicat-o în volumul *Lacrimi călătoare* (1920 – n.a.). De atunci am rămas legat de toți cei din cenaclul revistei ieșene. Trecând profesor la Pomârla, am cunoscut mânăstirile nemțene și m-am legat și mai mult de Moldova. Am cunoscut pe M. Sadoveanu, pe Frunză, pe I. Mironescu, pe Demostene Botez, pe G. Ibrăileanu, pe

M. Sevastos. Apoi, o prietenie caldă m-a legat de D.D. Pătrășcanu. Privind în urmă și-n juru-mi, constat că am fost și am rămas legat de moldoveni. De aceea, mă mândresc a spune că pot fi numit «prietenul Moldovei și al moldovenilor».” [Valter Donea, *Adevărul literar și artistic...*]

Această prețioasă rază din memoria trecutului am pescuit-o din niște pagini semnate de Romulus Cioflec și înmănunchate în volumul *Pe urmele Basarabiei*. În numai câteva rânduri publicistul ardelean a imprimat pe hârtie ca pe-o efigie, chipul lui Alexei Mateevici:

„Într-o duminică dimineața – la Florii – mai intră pe ușă un preot tânăr, de statură mijlocie, cu un cioc blond-roșcat, cu ochii și mișcările vii, cu o privire prietenoasă, atentă și cu distincție în felul de a se prezenta. Grăiește o prea frumoasă moldovenească, în vorbe alese dar necăutate, nesticată nici de influența rusească, nici de exagerările noastre neologice neolatine. Cam așa cum va fi grăit Creangă și alți cărturari moldoveni acum o jumătate de veac și mai bine: Părintele Alexei Mateevici, poetul cel mai prețuit și mai iubit al basarabenilor.

Venit de departe, într-o atmosferă nouă, își poartă acum cu neastâmpăr ochii pe fețele celor găsiți în redacție, ca și cum e mai larg cuprinsul și are aerul că așteaptă să-i spună toți că e mai bine azi și că va fi încă mai bine... Pusese și el o piatră la temeliea *Cuvântului moldovenesc* cu Pantelimon Halippa, cu Simeon Murafa, Gh. Stârcea, Vladimir Chiorescul și alții.

A trecut numai ca o arătare pe la noi; căci s-a înapoiat curând la frontul Moldovei, de unde îl îngăduise, pentru câteva zile, un polc rusesc.

Fiicele lui locuiesc la București și în măsura posibilităților îngrijesc de memoria părintelui lor, de aceea sperăm că într-un viitor apropiat vor fi reeditate romanele și publicistica acestui interesant autor.”

UN ARDELEAN DESCOPERIT DE SIBERIA

Toți îl cunosc pe poetul Octavian Goga, cântărețul pătimirii noastre. Din momentul debutului, de la apariția primei plachete toți au recunoscut unanim că Ardealul a născut un mare poet, care a intuit trăirile românului, aflat sub asuprire străină. Lui i-au fost iertate toate greșelile, toate gafele, ca unui copil extrem de răsfățat.

În umbra lui însă s-a aflat sau, mai bine zis, și-au găsit anonimatul un prozator extraordinar – Eugen Goga, fratele poetului.

Am descoperit în documentele Unirii că acest ardelean a avut un rol aparte în formarea României Mari și de aceea în volumul *Generația Unirii*, am inclus și o scurtă biografie:

„**Goga Eugen** (XII.1989, Rășinari, jud. Sibiu – 5.VI.1935). Român ardelean. Fiul preotului Iosif Goga, fratele poetului Octavian Goga.

Studii: primare la Rășinari, liceale la Sibiu, Blaj și Brașov. Universitare la Budapesta și Zürich. Licențiat în drept.

A fost făcut prizonier și internat în lagăr în Rusia, la Tomsk. Eliberat din prizonierat, revine în România, unde în 1916, se înrolează în Armata română, într-un regiment de infanterie. Ia parte la luptele din Dobrogea unde în luna octombrie este rănit și pierde o mână.

A fost redactor la ziarul *Românul* din Arad (1911-1912), la ziarul *Renașterea* din Sibiu. Director la ziarul *Țara noastră*. A fost deputat. A participat la consolidarea grupului de refugiați de la Odesa, fiind membru al Comitetului organizatoric. A fost, ca și fratele său Octavian, un unionist și un luptător pentru fondarea României Mari.

Opera: *Două Siberii*. București, 1916; *Cartea facerii*, roman, în 2 vol., 1928, 1930, 1931.”

Eugen Goga

Este o biografie mică, căci informația despre acest publicist aproape că nu e de găsit. Atât de groasă este umbra anonimatului.

Și totuși, destinul marilor valori este să iasă învingător și după moarte.

Am primit drept cadou o carte *Două Siberii*, semnată de Eugen Goga și tipărită în 1916 la București. Are un subtitlu *Din însemnările unui ardelean, fost soldat austro-ungar și prizonier în Rusia*. Știam de existența acestei cărți, dar nu mi-a nimerit în mână. Am citit-o pe nerăsuflăte. Este o carte care își întrece timpul apariției. Dacă Isaak Babel cu volumul *Armata I de Cavalerie*, apărut peste mai bine de zece ani de la cele *Două Siberii* ale lui Goga, a avut o faimă mondi-

ală, apoi cartea românului ardelean n-a fost observată nici în propria țară. Deși este mai bună, mai profundă, mai umană. E despre un ardelean încorporat în armata austro-ungară, obligat să apere Imperiul Habsburgic, pus permanent în fața unei dileme, în fața unei alegeri, să evadeze în România, adică în țară, sau să meargă pe front. Să lupte cu Rusia, dar cu cine va lupta România? Dacă Rusia va fi aliata României va trebui să lupte cu proprii lui frați. Acest destin tragic i-a urmărit pe ardeleni, i-a urmărit pe basarabeni și tot timpul această alegere a fost una plătută cu sânge și cu conștiință.

Mai rară carte scrisă în timpul războiului în care să fie propagată cu atâta insistență, toleranța între oameni, între țări, între religii și confesiuni. Este greu să înțelegi, este imposibil să-ți explici miopia criticilor literari. Eu mai degrabă aș numi-o *rea-voință*. Nedorința lor de a observa această carte l-a jignit nu numai pe autor, este ca o insultă adusă la zeci de generații de cititori, care n-au avut șansa să descopere aceste uimitoare pagini.

Războiul privit prin ochii martorului ocular, un martor care participă la o luptă stranie în care el nu are nimic de câștigat, ci doar de pierdut viața. Din acest punct de vedere el descrie lumea înconjurătoare, descrie

prietenii, camarazii de arme, dușmanii și ceea ce-i curios este faptul că fiecare etnie în parte își găsește locul său, caracteristica sa, definirea obiectivă în acest carusel al morții.

Războaiele le concep strategii, dar le realizează soldații: „Înainte mea se potrivise o matahală de muscal, cât un bivol. Ținea baioneta să mă belească. Eu, cum m-a învățat Neamțul, împung odată și sar un pas înapoi. El, de colo, tot așa. Nu ne-am nimerit. Mai trage-i una. Mai trage și el. Ne-am tot hârâit, până mi s-a urât. M-am dat doi pași înapoi. Rusu după mine. Prind pușca într-o mână. Rusu, iar, să mă împungă. Când l-am plesnit odată ciobănește de-a curmezișul i-a sărit pușca cât acolo din mâni. Și-am și fost cu baioneta la beregata lui. Dar el: „Stoi”, ca pe românește. Și-a ridicat mâinile în sus și gâfâia...

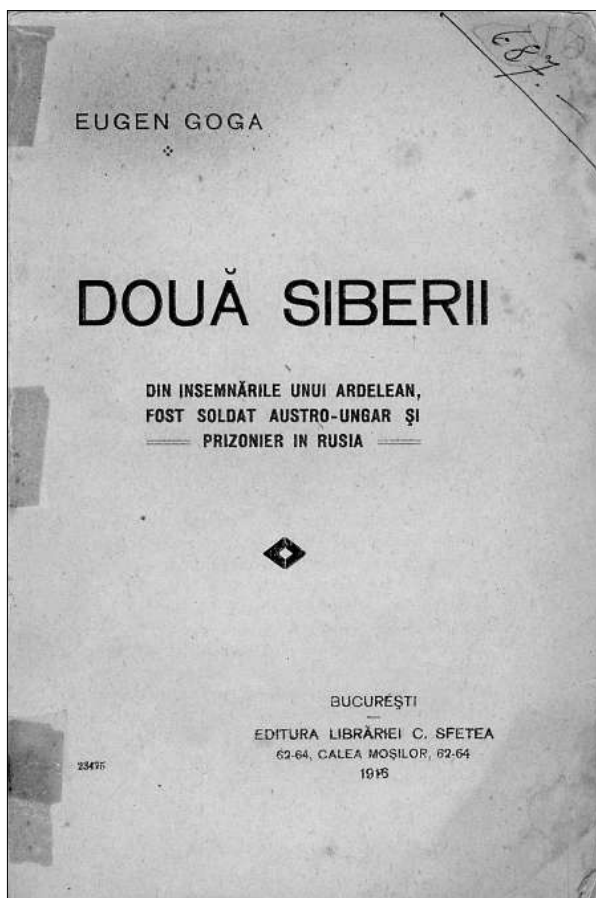
– Și?...

– Nimic. M-a prins nu știu cum o milă de el. M-am gândit, cum stam cu cuțitul la grumazul lui, că-i om și el ca și mine, că nu l-am mai văzut niciodată până acum, că nu mi-a făcut nimic, pământul nu mi l-a luat, nevasta nu mi-a pupat-o, copiii nu mi i-a omorât, creștin e, ca și mine, ungar nu-i?... De ce să-l omor?

Am lăsat pușca jos, i-am tras un pumn după ceafă – știi, să nu mă uite – și m-am în-

Așa arăta Chișinăul văzut de Eugen Goga

Foia de titlu a cărții lui Eugen Goga *Două Siberii*

tors într-o parte și el în cealaltă. Am fluierat după ăștia să se adune: se luaseră, nebunii, după ruși. Ția fugeau săracii, de nu-i ajungeau picioarele, că erau mai puțini, numai vr'o cinci și noi eram șapte... Piperea zice că a spintecat pe unul, dar nu cred. Minte.”

Ideea de unire a popoarelor Europei s-a născut nu după cel de-al Doilea Război Mondial, această idee a apărut în rândurile soldaților ce luptau în Primul Război Mondial. Fiindcă soldatul austro-ungar Eugen Goga, român-ardelean, s-a pomenit luat în prizonierat de un muscal care era român-basarabean. Și dacă nu era acest basarabean ar fi fost în altă situație un român-regățean, adică luptau frate cu frate, provincie cu provincie și numai o reșezare a Europei, o reînțelegere între marile puteri, ar fi putut restabili relațiile normale între acești oameni: „Un amic ovrei dărdăia sguđuit de frigurile spai-

mei. El avea alte motive de a se teme, cu mult mai atingătoare decât ale mele. Pogromurile îi vor fi apărut amicului așa cum sunt descrise în cărțile furoare spumegândă ale propagandei israelite din Rusia. Reminiscente din aceste descrieri mi-au revenit și mie cum stam lungit alături de bietul reprezentant al acestui neam nenorocit și urmărit pe întreg rotogolul pământului.

În odaia de alături s-a auzit sgomot de pinteni amestecat cu sgomot de glasuri streine. Erau rușii.

Amicul ovrei s-a întins pe spate, prefăcându-se că doarme. Toți au amuțit.

– Nu vă fie frică, că nu vi se întâmplă nimic. Fiarele sălbatice, crunții luptători sângeroși, nu numai că nu ni-au tăiat nasurile, dar vorbeau și românește. Erau de la cavalerie și nu erau cazaci. Unul din Podolia, rus, după cum mărturisea, știa perfect moldovenește, altul era basarabean.

Ne-au luat armele, ne-au spus câteva vorbe de prietenie și au plecat.

Toată povestea s-a făcut atât de simplu și atât de fără emoții, încât ni se părea că suntem pe altă lume.

– Rămâneți în pace. Vin mâine să vă ducă. Bine că ați scăpat de foc...

Basarabeanul e un flăcău voinic, picat de vărsat și cu un zâmbet de tristețe în colțul buzelor subțiri.”

Știm cu toții despre corpul de armată ceh, care în timpul Primul Război Mondial s-a pomenit în prizonieratul Siberiei și a ridicat o răscoală. Dar n-am știut nimic despre românii ajunși în Siberia în Primul Război Mondial. Este un capitol foarte important din istoria noastră, care urmează a fi cercetată. Fiindcă ceea ce surprinsese Eugen Goga în cele *Două Siberii* vine doar ca o completare despre ceea ce a scris despre Siberia Constantin Stere, vine doar ca o avanpremieră pentru ceea ce au scris și au a scrie prizonierii români din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Fiindcă, deși aflat în îndepărtare de mii și mii de kilometri, Siberia a jucat un rol deosebit în istoria României.

OPERA UNUI MARTOR OCULAR

Profesorul și publicistul Ion Matei este o figură istorică extrem de prețioasă pentru cei care studiază trecutul Basarabiei. Dincolo de articolele publicate, dincolo de cărțile scrise el este valoros pentru noi ca un martor ocular al evenimentelor epocale care s-au produs în anii 1917-1918 în Basarabia. Și observațiile lui sunt și mai interesante din cauză că vin din partea unui român ardelean, adică a unui om care cunoștea prigoana care este dată s-o suporte un popor aflat sub stăpânire străină. În Ardeal sute de ani a dominat Imperiul austro-ungar, în Basarabia mai bine de o sută de ani domina-se Imperiul rusesc. Lui, cu ochi proaspăt ușor i se dezvoltă toate deosebirile și toate asemănările între cele două imperii și, desigur, ușor descifra destinul poporului umilit.

De aici, probabil, și vine titlul unei impresionante lucrări *Renașterea Basarabiei*, tipărită în 1921 și în care articolele din ziarele vremii adunate între tartajele unui volum dau impresia unui întreg, așa cum, de fapt, și-a propus să facă autorul.

Biografia lui este una aproape tipică pentru românii ardeleni.

S-a născut în 1884 în Sebeș de Sus (Sibiu). A făcut studii la liceul teologic și a urmat facultatea de drept unde și-a luat și doctoratul în drept.

Odată cu începerea Primului Război Mondial începe și el peregrinările ajungând la Chișinău în 1917, unde găsește mai mulți ardeleni: Onisifor Ghibu, Romulus Ciofleac, Andrei Oțetea și alții.

În căutare de lucru și, mai ales, dintr-un elan patriotic, el se angajează să scrie articole pentru publicațiile românești din Basarabia:

Coperta cărții lui Ion Matei *Renașterea Basarabiei*, 1921

Ardealul, România nouă, Cuvânt moldovenesc ș.a.

A participat la lucrările de debut ale Sfatului Țării, acel prim parlament al Basarabiei și a fost un cronicar fidel lăsând posterității notițe-argument, mărturii care astăzi ne permit să descifrăm cu exactitate ce și cum a fost.

Dar cum a apărut prima posibilitate de a pleca în Ardeal, de a îndeplini visul de veacuri

al ardelenilor Unirea a și luat drumul spre casă. Acolo, la acele evenimente n-a fost doar un statist, s-a implicat plener și după unire a fost una dintre figurile importante care a schimbat multe în structura învățământului din acea provincie. A fost șeful Instrucțiunii Publice din Transilvania (1922), profesor la Academia Comercială Cluj, președinte al Asociației Profesorilor de la Academia Comercială.

Ca om politic a activat în Partidul Național Liberal, pe listele căruia a și fost ales deputat în 1918-1919, 1922-1926, 1927-1928.

Scrierile lui cuprind mai multe domenii, de la teologie și până la beletristică: *Preoțimea româno-ardeleană în veacul XVIII* (Sibiu, 1911); *Interpretarea legilor școlare* (cu M. Crăiniceanu) (1913); *Limba maghiară în școlile noastre* (1914); *Refugiații Ardealului* (1919); *Cultura românească și minoritățile din Transilvania* (Brașov 1920); *Independența eparhiei Clujului* (Cluj 1921); *Renașterea Basarabiei* (București, 1921); *Cercetările privitoare la conștiința Bisericii Ortodoxe din Ardeal* (Cluj, 1922); *Contribuțiuni la istoria dreptului bisericesc*, vol. I (București, 1922); *Vacanțele Mitropoliei Ortodoxe din Ardeal în veacul XVIII* (Cluj, 1922); *Politica școlară a României întregi* (București, 1924); *România și conferința interparlamentară de la Washington* (1925); *Dreptul bisericesc de stat în România* (1926); *Minoritățile etnice din România și legea învățământului particular* (1926); *Doctrina de stat a problemei minoritare* (1929); *Valoarea concordatului încheiat cu Vaticanul* (Sibiu 1929); *O instituție de educație ortodoxă* (București, 1930); *Politica bisericească a Statului român* (Sibiu, 1931); *O înscenare condamnată* (București, 1932); *Frăția ortodoxă română* (Cluj, 1933) ș.a.

A continuat activitatea publicistică și chiar a fost directorul revistei *Renașterea* din Cluj. Mărturisirea lui de credință o găsim chiar în prefața volumului *Renașterea Basarabiei* (București, 1921): „Sunt articole din ziarul *Ardealul*, prefăcut mai târziu în *România nouă*,

din Chișinău, scrise cu gândul curat de-a ajuta pe frații noștri basarabeni în silințele lor de renaștere națională.” Și tot acolo: „Articolele nu le-am grupat după afinitate, ci le-am așezat în ordine cronologică, pentru motivul de-a se putea urmări evoluția spiritului național din Basarabia.

Țin să subliniez articolele de luptă împotriva «păcii» de la București, fiindcă eram singurul ziar, pe atunci, care mai îndrăzneam – contrar poruncilor nemțești – să susținem cu toată însuflețirea credința în biruința idealului nostru.

Ar fi fost desigur folositor să pot da o seamă de explicații – ca martor ocular – în legătură cu problemele atinse de mine. N-am putut-o face, deoarece ar fi însemnat să scriu istoria Unirii Basarabiei. Aceasta însă nu intră într-o simplă prefață.

Un fapt e cert că în istoria acestei uniri nu se poate trece cu vederea rolul covârșitor al ardelenilor, în frunte cu prietenul meu Onisifor Ghibu.”

Dincolo de toate scrierile lui Ion Matei *Renașterea Basarabiei* rămâne pentru noi opera cea mai scumpă, căci este o lucrare de martor ocular și chiar de făuritor al renașterii...

SFATUL ȚĂRII

Peste câteva zile, se va deschide la Chișinău Sfatul Țării, alcătuit în urma hotărârii Congresului ostașilor moldoveni.

Acesta este cel dintâi Sfat al Basarabiei autonome și însemnătatea lui cea mare se cuprinde în aceea că el este *moldovenesc*. Din 150 de glasnici (deputați), 105 sunt moldoveni curați. El este deci un Sfat (parlament) național, care va ști să lucreze cu trageră de inimă pentru așezarea Basarabiei pe temelii de viață nouă, care să facă pe moldoveni stăpâni luminați în țara lor.

Cu câtă durere nu ne gândim noi la Transilvania noastră, unde străduințele românilor de a-și avea așezămintele lor, au fost totdeauna înăbușite de unguri. Noi nu numai că n-am pu-

tut dobândi autonomia țării noastre, dar nici măcar în Sfatul (dieta) Transilvaniei n-au putut pătrunde înaintașii noștri. Și când din mila împărătească, a fost lăsat de la o vreme, să între câte-un arhieru, strigătul lui după dreptate era întâmpinat de către glasnicii unguri cu urlate și împotriviri neauzite. Așa s-a întâmplat cu marele luptător Inochentie Micu, care cu adâncă durere spunea în cest Sfat, plin de dușmani, că despre poporul românesc se vorbește numai atunci, când boierii unguri vreau să puie poveri nouă pe țară. În mâna lor, ungurii strigau să fie aruncați pe fereastră acest nevrednic apostol al neamului românesc. Pentru lupta sa bărbătească, arhierul Inochentie a trebuit să-și părăsească scaunul și să moară departe de poporul său nenorocit.

Iar mai târziu, când Transilvania a fost alipită cu puterea la Ungaria, soarta noastră s-a făcut și mai grea. Acum nu mai era vorba de Sfat românesc, ci de luptă îndârjită ca poporul nostru să trimită măcar o mână de deputați în Sfatul unguresc de la Budapesta. Deși jandarmii unguri băteau și ucideau pe țărani noștri, care își dădeau glasul lor pentru deputații români, totuși au izbutit să se strecoare câțiva fruntași de-ai noștri în Sfatul țării ungurești. Dar ce puteau face 10 români față de 400 de unguri înverșunați? Vajnică luptă au dus acolo pentru drepturile și slobozenia poporului românesc, dar fără ispravă.

Ungurii nu vroiau să audă de suferințele noastre; deputații români erau întâmpinați cu batjocuri, amenințați și nu o dată chiar scoși afară cu puterea din Sfat. Iar zacoanele nedreptăților sporeau mereu, pentru nimicirea neamului nostru oropsit. Azi, acasă la noi, e mai rău ca oricând. Plâng părinții și frații noștri, sub loviturile biciului unguresc. Nădejdea noastră e în scutul României mame, care prin ostașii săi viteji și cu ajutorul voluntarilor (dobrovoletși) noștri plecați din Rusia, ne va scoate din iadul unguresc dându-ne slobozenia în cuprinsul României Mari.

Iată pentru ce astăzi când ne gândim la luptele și suferințele noastre îndelungate, simțim o mare bucurie văzând pe frații noștri din Basarabia, care au pățimit ca și noi, strângându-se în cel dintâi Sfat al Țării, ca să hotărască ei singuri asupra sortii și fericirii norodului moldovenesc.

Dumnezeu să v-ajute, fraților moldoveni!
[Dr. Ion Matei, *Renașterea Basarabiei*,
București, 1921]

UN ACT ISTORIC: INTRAREA OȘTIRILOR ROMÂNEȘTI ÎN CHIȘINĂU

Ziua de 13 ianuarie 1918

Așteptarea

Sâmbătă toată ziua era o fierbere neobișnuită în Chișinău. Prin toate colțurile se vorbea cu aprindere de armata românească, care avea să sosească în fiecare ceas. Fel de fel de zvonuri alergau de la om la om, cu privire la acest eveniment deosebit de însemnat, la care nimeni nu se gândea cu o săptămână înainte. Adevărat, că Sfatul Țării hotărâse să ceară trupe străine, pentru curmarea anarhiei, dar nu se aștepta că ele vor veni în adevăr și încă așa de repede.

O seamă din locuitorii orașului răspândeau vești, că trupele române ar fi avut ciocniri sângeroase cu bolșevicii la Ungheni, că altele ar fi fost dezarmate pe la Călărași și vor sosi în oraș nu biruitoare, ci prizoniere. Lumea nu prea credea în aceste vorbe, spuse anume ca să facă zăpăceală și să semene neîncredere.

Sosirea de adeverește

Bulevardul Alexandru era înțesat de lume, care așteaptă nerăbdătoare și nu se mai ducea acasă. Cetățenii cu miros de vijlă își închiseseră dughenile și aruncau priviri speriate de după storurile lăsate. Dar iată că telegramele sosite în grabă, înștiințează în mod oficial, că oștile române sunt la Strășeni, în frunte cu generalul Broșteanu și în curând își vor face intrarea în oraș. De-acum orice îndoială era risipită și

număram clipele când se vor arăta aeroplanele românești, care să arunce în oraș proclamațiile generalului Broșteanu.

Înainte de intrarea în oraș

Toți uitară de masă și parcă-i lega ceva de locul din uliță. Trecuse de amiază și trotuarele nu se mai goleau. Fiecare dorea să știe și să vadă ce se întâmplă, măcar de-ar fi zăbovit toată noaptea.

Un număr de studenți și studente basarabene, îmbrăcați în costume naționale, întovărașiți de câțiva deputați, s-au urcat în automobile împodobite cu flori, ieșind într-o întâmpinare oștirii. Comandantul a primit cu bucurie această solie, pe care n-o trimetea o hotărâre oficială, ci dragostea aprinsă de neam, ce clocoțea în inima lor românească.

Cârmuirea Țării înaintea oștirii

După ce Sfatul Țării hotărâse însuși chemarea României în ajutor, pentru scăparea Republicii, era firesc ca această înaltă ocârmuire să iasă într-o întâmpinarea oștilor. Au fost trimiși de către Sfatul Țării d-l Pant. Erhan, președintele Directoratului și d-l Gh. Pântea, locțiitorul

Directoratului de război. Ei s-au dus până la Cojușna, unde au salutat pe generalul Broșteanu, în numele Republicii Moldovenești, asigurându-l de bună primire din partea țării întregi.

Intrarea

Înserase. Publicul se impacienta, mai ales că așteptase toată ziua și acum se vorbea că intrarea va fi amânată pe duminică, de oarecic armată nu-și face intrarea într-un oraș pe timpul nopții. Cei grăbiți ori cu teama nevindecată de tâlhăriile bolșevicilor porneau spre casă.

Era ora 7 seara. Deodată văzduhul se cutremură de câteva bubuituri puternice. Era artileria română, erau tunurile de la Oituz, care vesteau Chișinăului intrarea oștirii noastre. Un fior străbate mulțimea, o fierbere ciudată aleargă pe străzi. Prin câte un colț de aud șoapte: sunt bolșevicii, care iau lupta cu românii. Dar otrava nu prinde, căci la marginea orașului, intrarea oștirii românești se producea prin trei direcțiuni: apus, miază-zi și miază-noapte.

Goarnele

Cum stam înfrigorat, căutând să deslușesc prin întuneric adevărul cel mare, iată că în de-

Primăria Chișinăului, imagine de epocă

părtare răsună goarna românească. Lacrimile mi-au năvălit în ochi, inima îmi zvâcnea aprinsă.

Dumnezeule, de când nu i-am mai auzit sunetul înălțător și eroic. Îmi răsăreau fugare icoanele luptelor cu vitejii pe care îi saltă spre dușman glasul de aramă al goarnei războinice. Acum strigarea ei pătrundea prin toate ungherele Chișinăului, vestind fraților înstrăinați învierea gloriei strămoșești.

Trecerea pe uliți

Armata care intra, era alcătuită de unitățile diviziei XI, cu infanterie, cavalerie, artilerie, secții de mitraliere ș.a. Partea cea mai mare a trecut de bulevardul Alexandru, strada principală a capitalei.

Deși era întuneric, totuși puteai desluși diferitele arme, care înaintau hotărâte și vesele, sub comanda ofițerilor.

În fața Tipografiei Românești

Aici se grămădisise mulțimea de privitori. Loc de frunte, luminat și de becurile electrice ale Cinematografului, era cel mai potrivit de a putea vedea oștirea mântuitoare.

Redacția și administrația gazetei noastre ieșise pe trotuar, cu un steag național, în jurul căruia se strânsese tot personalul tipografiei, împreună cu pribegii din toate țările locuite de români.

Manifestația pribegilor

Din multe părți auzai urări la adresa oștirilor, dar nicăieri ele n-au fost așa de mari, calde și statornice ca aici la Tipografia Românească.

Din zeci de piepturi răsunau neconținut strigătele de bună sosire. Fiecare ofițer, fiecare unitate, până la soldații ce ședea în chesoane, erau întâmpinați cu izbucniri de bucurie nemaipomenită. „Trăiască România!”, „Trăiască oștirea vitează!”, se alternau cu urările aprinse la vederea drapelului sfinte, pe care le salutăm cu capetele descoperite. Strigăte de bucurie ieșeau din piepturile pribegilor, lacrimi fierbinți udau obrajii noștri supti de suferință. Nu era unitate căreia să nu îi strige: „Trăiască România Mare, Trăiască Ardealul, trăiască Bucovina

și Basarabia!” Iar ofițerii salutau agitându-și capetele, soldații ne răspundeau însuflețiți de această primire frățească.

Doina

Un moment trupele s-au oprit pe loc, spre a se aranja dislocarea. Atunci unul din eroii de la Mărășești și-a scos fluierul fermecat și doina noastră plutea duioasă peste capetele Chișinăului. Armonia ei scoboară în sufletele noastre o dulceață nemărginită. Ni se părea că-i o rugăciune sfântă, care se înălța senină spre cer, pentru ziua aceasta mare.

Cântecele naționale

Covârșiți de atâta bucurie, pribegii din fața tipografiei românești, s-au trezit deodată înfrățiți cu cântecele imnului nostru *Deșteaptă-te, române*, care spintecă tainele serii în valuri neoprite. Niciodată nu ne-am simțit mai răpiți de cântecele noastre, ca în aceste clipe, când fără a mai ține seama de puterea vocii, cântăm într-o bucurie nebună, până la desăvârșită răgușire. Urma una după alta: *Imnul Unirii, Haidedei, frați, cu arma-n mână, Sunt vânător, La arme* (de Iosif), *Frunzuliță verde de stejar* ș.a. într-o beție de însuflețire unică în felul ei.

Două ceasuri întregi a ținut această manifestație, care va rămânea una din cele mai însemnate, atât pentru noi, cât și pentru viața Basarabiei întregi.

Ministerul de Război al Basarabiei la redacția noastră

În cursul trecerii trupelor, d-l Pântea, locțiitorul directorului general de război și marină al Republicii Moldovenești, s-a prezentat la redacția gazetei noastre, ca să ne anunțe în mod oficial primirea sărbătorească a oștilor României, care avea să se facă duminică, în 14 ianuarie. Potrivit cu această comunicare, noi am și tipărit în ediția specială avizul, care aducea la cunoștința publicului locul și timpul defilării.

Ediția specială a gazetei noastre

În timpul trecerii armatei, lucrătorii noștri aveau să tipărească ediția specială a gazetei noastre, închinată acestui eveniment istoric.

Dar nu era putere care să-i mai oprească pe lucrătorii noștri, aproape toți ardelenii refugiați, de a nu da năvală în stradă, ca să salute oștirea mântuitoare. Printre picături scoteau corectura, ca să se ivească din nou în mijlocul nostru, cântând din adâncul inimii imnurile de bucurie, ce zguduiau toată ființa noastră.

Și la ceasurile 10, hărnicia lor a făcut să iasă din tipar gazeta cu litere aurite, în cinstea eroilor României, care aduceau cu steagurile biruitoare solia înfăptuirii visurilor noastre sfinte.

Ziua de 14 ianuarie

Soarele bucuriei...

O duminică frumoasă. În zorii dimineții, soarele se ridică mândru pe bolta albastră, trimițându-și pulbera de raze peste orașul Chișinău. O minunată zi de primăvară răsărise, acum la începutul lunii ianuarie, cu luciri vesele, cu aer cald și înviorător. Era o binecuvântare de sus, care se cobora să încununeze ca o aureolă divină drapelul României, ce flutura înălțător în orașul Chișinău.

Ziua Învierii...

Nu știu de ce simt în suflet bucuria rară, pe care altădată mi-o dă ziua Învierii. Ca și la sărbătoarea creștinismului, am stat și acum treaz toată noaptea; simțămintele adânci care ne-au străbătut la trecerea oștirii, ne furnicau ființa întregă și nu puteam închide ochii în așteptarea zilei, care avea să ne dea privilegiul strălucit al defilării armatei sufletului nostru.

Plutind într-o frământare duioasă, zburăm pe aripile visurilor. Ceasul dimineții mi se părea că prea întârzie în nerăbdarea cu care-l așteptam.

Și când am părăsit odaia, ieșind în stradă, lumina bogată ce învăluia orașul, m-a izbit deodată cu o putere tainică, care m-a făcut pe-o clipă să

am senzația din ziua Învierii. De departe sunau clopotele Catedralei, care astăzi pare-că aveau ceva neobișnuit în dangățul lor maiestos. Și mă vedeam aievea alergând spre sfânta slujbă, vestitoare de taina cea mare și nepătrunsă.

Pe străzi

După atâtea luni de tulburare, în care lumea trecea cu fața îngrijorată, din pricina anarhiei bolșevice, astăzi, pentru întâia dată, întâlnești liniștea și siguranța ce strălucea în ochii trecătorilor. Copii, doamne, bătrâni, ofițeri și boieri de viță veche, care de săptămâni nu mai îndrăzniseră să iasă pe străzi, se plimbau acum veseli, îndreptându-se curios spre bulevardul Alexandru. S-au dus tâlharii care semănau spaima, prin jafurile și sălbăticia lor. Groaza de oștirea românească disciplinată i-a făcut să părăsească în ruptul capului orașul, pe care-l terorizează cu atâta cruzime. Oamenii răsufiau acum ușurați, când simțeau că se întorc iarăși zilele de siguranță, aduse de-o armată vitează.

Pe bulevardul Alexandru

O mare de capete, care se mișcă în valuri pe trotuarele largi și nesfârșite. Cuvântul românesc se desfăcea din guri tot mai multe, întrebări treceau de la om la om asupra defilării, fiecare se silea să-și găsească un loc bun, de unde să poată vedea totul. Ferestre, balcoane, acoperișuri de case, erau ocupate de fel de fel de pri-

Edificiul Sfatului Țării, anii '30, sec. XX

vitori, ca în zilele marilor serbări. De-a lungul bulevardului calea era deschisă și nimeni n-o traversa, căci acum sta de strajă soldatul român, cu baioneta pe pușcă. Tot la doi pași se postase câte o santinelă românească, care înfățișa ordinea, într-un pământ bătut de anarhie. Iar la încrucișarea străzilor, stăteau în rânduri strânse plutoane întregi, cu arma la umăr. Cetățenii îi priveau încremeniți, în așteptarea generalului, a cărei sosire era anunțată.

Sosirea generalului Broșteanu

La ceasurile 12 fără un sfert sosește generalul Broșteanu, împreună cu statul său major, între care erau și ofițerii misiunii franceze. El trece de-a lungul străzii, cu pieptul plin de decorații. Înalt și voinic, cu pasul sigur și ochii aprinși, generalul Broșteanu te câștigă prin tinerețea și înfățișarea sa simpatică. Ai vrea să te îndoiești pare-că de steaua ce strălucește pe capelă, dar semnul ranei și pieptul împodobit cu ordinul „Mihai Viteazul”, îți dă încredințarea că el este în adevăratul înțeles al cuvântului un iscusit războinic și un neîntrecut erou. Marea pricepere cu care și-a dus la biruință ostașii împotriva germanilor, ca și curajul admirabil cu care s-a aruncat însuși în mijlocul dușmanilor, l-au făcut vrednic de cinstea aceasta istorică, de-a intra în capitala Basarabiei, ca mântuitor al pământului moldovenesc din primejdia pieirii.

Unitățile îl primeau cu puternice strigăte: „Să trăiți!”

Ajuns la Banca Generală – cea mai frumoasă clădire a orașului, zidită în stil grecesc – generalul ia loc în fața ei, spre a primi defilarea.

Defilarea oștirii

S-a dat semnalul. Sărbătoarea se deschide prin gornistii cu pieptul larg. Privitorii ridică capetele, noi ne cutremurăm. E goarna care a umplut de avânt pe acești viteji, în valea Jiului și pe plaiurile Moldovei, ducându-i spre slavă nemuritoare. Oștile încep să defileze, în marșul triumfal al celor două muzici militare postate în fața generalului Broșteanu. Ce-am simțit în clipele acelea, nu se poate tălmăci în

cuvinte. Fără a putea scoate o vorbă din gură, plângeam, cum nu mi s-a întâmplat niciodată în viață. Căci ochii mei înlăcrimați vedeau aievea oștirea năzdrăvană, care în uimirea lumii a biruit cea mai puternică armie (armată) din Europa.

Eu am avut fericirea să văd și intrarea biruitoare a acestor oști în Ardealul nostru. O uriașă bucurie simțisem atunci, dar n-am fost copleșit de emoția adâncă, care mă stăpânea acum. Cu intrarea României în Ardeal mă obișnuisem; acest ideal a fost de atâtea ori zugrăvit în articolele și cărțile noastre, încât ziua înfăptuirii lui mi se părea o necesitate logică, care nu se mai poate schimba. Dreptul României asupra Ardealului era neîndoios și intrarea în război alături de aliați, îi garantau dobândirea lui.

Când însă am văzut oastea României la Chișinău, unde așa de puțin o așteptam să intre, la chemarea oficială a Basarabiei, – căci conștiința ei națională era strivită aproape cu totul, – simțeam că problema românească a câștigat o înfățișare integrală. Conștiința unității de neam se întinde până dincolo de Nistru și împrejurarea, că oastea României călca pe pământul fraților răpiți, mă făcea să înțeleg însemnătatea covârșitor de mare a acestui fapt istoric și să mă gândesc la urmările lui nemăsurate, sub raportul idealului național.

Înfățișarea oștirii

Soldații defilau în rânduri drepte, cu mâna strânsă pe armă. Mici de statură, trași la față, ei nu-ți lăsau impresia de strălucire a oștilor de paradă, dar te făceau să înțelegi, din mersul lor apăsat și sigur, disciplina care le stăpânește voința neînfrănată, care-i poartă și gloria minunată pe care le împodobește în chip tainic piepturile de viteji.

Hainele lor erau poate și-acum stropite de sângele nemțesc și de noroiul marșului forțat de 45 kilometri făcuți într-o singură zi. Și când mă gândesc la suferințele nemărginite ale acestor ostași, la încercările fără pereche prin care

au trecut, trebuie să mă minunez de bărbăția tinerească cu care trec pe dinaintea generalului. Și deodată mă fulgeră prin inimă gândul, că pe dinaintea mea trec biruitoarii lui *Mackensen*.

Da, așa slabi și galbeni la față cum sunteți, căci mâncați numai o dată pe zi, ca să le rămână mătăhalelor cu samovarul să se îndoape de câte cinci ori din hrana bieteii Moldove, așa slabi și „mămăligari”, cum vă batjocoreau bolșevicii și nemernicii lui Nicolae II, voi ați fost aceia, care în cele mai grozave lupte, ați bătut mândrele oști germane și ați înfrânt îngâmfarea și vitejia celui mai vestit general al nemților, *Mackensen*.

Slavă vouă, viteji ai României, care ați ridicat cinstea neamului nostru și l-ați pus alături de viteazul popor francez! De acum istoria lumii va vorbi totdeauna de români, ca de niște eroi vrednici de viața slobodă.

În fruntea voastră, mândrii, ofițerii de toate gradele. Ne uitam la ei cu dragoste, căci decorațiile lor dovedeau tuturora vitejia cu care au luptat în rând cu voi. Mulți străini i-au hulit, dar astăzi, după ce cunosc amănuntele ofensivei românești de la Mărăști și ale defensivei de la Mărășești, toți cărcotașii trebuie să se plece cu smerenie în fața voastră. Căci în sufletul acestor ofițeri trăiește iubirea de țară și simțul de jertfă pe câmpul de onoare, pe care l-au dovedit cu prisosință în războiul sângeros al Neamului nostru.

Sentimentele publicului

Din fețele privitorilor puteai citi sentimentele care-i stăpânesc, înaintea acestei defilări. Cetățenii, cu „dughenele” stau sguliți în caftanele lor și tremurau la vederea eroilor ce nu cunosc frica. O parte din moldoveni, otrăviți de bolșevici și de perciunați, arătau o oarecare dușmănie tăcută, pe care numai întunericul rusesc li-o băgase în cap. Majoritatea fraților noștri moldoveni se bucurau dimpreună cu noi, că pot strânge la piept pe frații lor mai mari, de care o sută de ani au fost despărțiți prin hoția țarului. Ei își dădeau seama că

acești ostași nu vin ca cuceritori ori răpitori ai libertății lor, ci ca niște ocrotitori și apărători în vreme de primejdie. Aceeași bucurie o aveau și rușii cinstiți.

Voluntarii ardeleni

Dar între cei ce săltau de bucurie, erau voluntarii noștri, care cu o săptămână înainte au sângerat în gara Chișinăului de gloanțele ucigașe ale bolșevicilor și a unor moldoveni rătăciți. Sosirea armatei românești i-a scos și pe ei din temnița unde-i aruncase sălbăticia tovarășilor. Cu fețele învinețite de bătăi ei se adunaseră în grupuri pe trotuare și priveau cu inima aprinsă oastea vitează, sub ale cărei drapele se înștiințează să intre de bună voie. Ei au auzit de faptele ei strălucite, pe care le-a scris cu vârful baionetei, dar până acum n-o văzuseră. Soarta a voit ca acest lucru să se întâmple tocmai la Chișinău, unde ei suferiseră una din cele mai grele umilințe. Și câtă încredere le-a sădit în suflet această întâlnire! Ardeau de dor și le părea rău că nu se găsesc și ei în rândurile oștirii, după care au suspinat atâta prin Siberia. Ochii lor sorbeau cu sete armata României Mari, pe-al cărei steag au pus și ei jurământ sfânt, numai spre a scoate Ardealul nostru din robia ungrească.

Dar ceea ce impresiona și mai mult pe ardelenii noștri era faptul că acești soldați alcătuiau divizia a XI-a, care pătrunsese în Ardeal, pe la Petroșani.

Eroii de la Jiu

Cine nu-și aduce aminte de generalul Dragalina, care, în fruntea acestei divizii de olteni, a câștigat cea dintâi luptă mare împotriva germanilor? Urmașii lui Tudor Vladimirescu au dovedit din nou că „din vultur, vultur naște”, că, deși copleșit de greutate, românul „are șapte vieți în pieptu-i de aramă”.

Prin eroismul acestor soldați, a fost zdrobită divizia a XI-a bavareză, supranumită de germani „divizia de fier”.

Și noi aveam fericirea să vedem pe acești nemuritori trecând senini pe ulițele Chișinăului. Cum să-ți mulțumim, Dumnezeule sfinte,

pentru atâta noroc de care ne-ai învrednicit, în tristețea părăsirii noastre?

Salutările orașului Chișinău și ale Consiliului orașenesc

Înainte de a începe defilarea trupelor, s-au înfățișat generalului Broșteanu domnii A. Schmidt, primarul orașului, și T. Neaga. Cel dintâi a salutat oștirea României în numele orașului, iar al doilea în numele Consiliului comunal, exprimându-și bucuria și nădejdea, că în sfârșit capitala Basarabiei ajunge la liniște, spre a putea îndrepta stările ticăloase pricinuite de sălbăcia revoluționarilor bolșevici. Oștirii românești i s-au făgăduit toate înlesnirile, în scopul asigurării ordinii.

Drapelele

Multă mândrie ne lăsase în suflet trecerea artileriei, ținuta războinică a roșiorilor pe acei cai frumoși, zvelți și aprigi, cum nu mai văzusem de mult.

Dar ceea ce ne-a cutremurat toată făptura noastră, erau drapelele, simbolurile sfinte ale țării, după care ni se topesc inimile.

Cu ochii plini de lacrimi ne descopeream înaintea lor, căci ele nu erau niște stindarde obișnuite de zile oficiale, ci purtătoarele gloriei românești din Ardeal, Jiu, Oituz, Mărăști și Mărășești. În fluturarea lor s-au aruncat vitejii la luptă înverșunată, sub îndemnul lor fermecat s-au înscris în cartea neamului cele mai strălucite biruințe, care au uitat pe toți, făcând pe vestitul general francez Berthelot să spună cu hotărâre, că *românii sunt cei mai buni ostași din toată lumea*.

Și astăzi, când *Alba Iulia* și *București* gem de dorul acestor drapele sfinte, fără a le putea săruta cu evlavie, noi suntem fericiți de a ne scâlda ochii în strălucirea lor glorioasă, aici, la *Chișinău*, aproape de apa Nistrului.

Să dea Dumnezeu, ca tot sub umbrirea lor, să sărbătorim și ziua cea mare a înfrățirii noastre de obște.

Încheierea sărbătorii

Aproape două ceasuri a ținut această defilare istorică, care va rămânea scrisă cu litere de aur în istoria noastră. Va fi nu numai o pagină de glorie, ci una de creatoare statornică a vieții naționale depline și unitare a neamului românesc.

După mântuirea defilării, generalul Broșteanu pleacă spre locuință, împreună cu statul său major, iar publicul se împrăștie satisfăcut, că de-acum înainte va avea liniștea și siguranța vieții, care pieriseră de odată cu stăpânirea bolșevistă.

Hora Unirii

La tipografia românească se grămădiseră o mulțime de români, printre care se strecurară ruși, ovrei și alte nații, cerând ediția specială a gazetei noastre, care pentru bucuria zilei, se împărțea fără bani.

Un taraf de lăutari din România, a fost rânduit de noi să execute diferite cântece naționale. Apoi deodată ne-am prins în *Hora Unirii*, pe care am dus-o în uliță, din cauza mulțimii de jucători. Ardeleni, bucovineni, munteni și moldoveni, împreună cu frații din depărtata Macedonie, băteau pământul în strângerea frățască a mâinilor. Se săvârșea atunci prin cântec și joc, *Unirea* inimilor românești din toate țările. Se cunoșteau frații pentru întâia oară și aceleași gânduri sfinte le înfioră sufletul. Apoi hora a trecut în parcul Catedralei, urmând veselă și aprinsă. Cine ar fi visat lucruri atât de minunate? Să se întâlnească frați, pe cel mai înstrăinat pământ, făcându-se la Chișinău crai-nicii neopriți al idealului nostru! Iată minunea cea mare, pe care o săvârșea oștirea *României Mari!*

Slavă ție, Românie, pentru aceste zile de dumnezeiască strălucire!

16 ianuarie 1918

[Dr. Ion Matei, *Renașterea Basarabiei*, București, 1921]

BUCOVINEANUL CARE S-A REGĂSIT ÎN BASARABIA

El a ajuns întâmplător în Basarabia și fără voia lui a rămas pentru mulți ani în Chișinău.

Povestirea *Spre cer*, scrisă pentru copii și inclusă într-o antologie de proză, editată la Chișinău încă în 1921, fără știrea lui Liviu Marian a ajuns a fi o descriere a propriei sale vieți. O metaforă mai potrivită pentru acest suflet zburciat nici nu te încumeți să cauți: „Fur-nica știe totdeauna de unde pleacă și unde trebuie să se întoarcă, niciodată însă unde merge și unde va ajunge.”

A scris proză și versuri, publicistică și istorie literară.

A visat să-și trăiască zilele printre bucovinenii săi, dar mai bine de douăzeci de ani a locuit în Basarabia.

S-a născut la 25 mai / 6 iunie 1883 în orașul Siret din Bucovina, în familia ilustrului folclorist Simeon Florea Marian și a Leontinei Piotrovski, în casa cărora au poposit cele mai mari personalități ale epocii: Mihai Eminescu (1885), Artur Gorovei, Alexandru Xenopol, Ioan Bogdan, Petru Poni, Teodor T. Burada, Ion Dragoslav etc.

Școala primară și liceul le face la Suceava, unde S. Fl. Marian fusese numit, în 1883, profesor la Gimnaziul Superior.

Încă din gimnaziu este atras de către părintele său în munca grea de cercetare. Face corecturi alături de S. Fl. Marian, cântă în mica orchestră de familie, căci toți Marianii erau buni instrumentiști.

Desenează cu pasiune promițând să ajungă un pictor de forță. În Fondul Memorial Documentar „S. Fl. Marian” de la Suceava, care ani de zile a fost studiat și ocrotit de basarabeanul de la Orhei Eugen Dimitriu, se păstrează

Liviu Marian

ză variante ale incursiunilor lui în lumea artelor plastice.

În anii 1901-1905 a urmat Facultatea de litere și filozofie a Universității din Cernăuți. Este primul președinte al Societății studențești „Dacia”, înființată în 1905.

În 1927 susține doctoratul la Universitatea din Cernăuți, având tema: *Contribuții la istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea*.

Teza a susținut-o la insistența verișoarei sale, scriitoarea Constanța Marino-Moscu.

Tot în același an la Chișinău tipărește un volum *Contribuțiuni la istoria literaturii ro-*

mânești din veacul al XIX-lea, punând astfel începutul unei tradiții frumoase. Adică demonstrând intelectualilor din provincie că și aici se pot realiza studii serioase, iar pentru cei din metropolă era un fel de avertisment că provincia nu se ofilește – ea muncește și chiar realizează.

Debutază în paginile revistei cernăuțene *Junimea literară* (1904), la care a ajuns din îndemnul lui Ion Nistor.

Debutului i-a precedat o îndelungată perioadă pregătitoare, când a scris versuri, proză, a făcut traduceri din germană.

Începând cu anul 1906, își întemeiază o carieră didactică, activând ca profesor la liceul din Suceava.

Anul 1907 întrerupe firul calm al vieții lui. La 11 aprilie moare Simeon Florea Marian și grija de întreținere a familiei, alcătuită din cinci suflete care se hrăneau dintr-un singur salariu – al părintelui, îi revine lui.

La grijile cotidiene se adaugă cele legate de moștenirea literară, de îngrijirea tezaurului folcloric, adunat de harnicul academician pe parcursul mai multor ani, și de transmiterea lui spre depozitare în fondurile Academiei Române.

Urma să îngrijească și tipăriturile în curs de apariție, plasate la editurile din țară, operație destul de dificilă pe atunci, căci administrația austro-ungară nu privea cu ochi buni preocupările intelectuale ale românilor.

Și Liviu Marian, și părintele său erau printre persoanele suspectate de simpatie pentru România: „Când Liviu Marian a început să ceară de la diverse școli liste de elevi pe naționalități, pentru a urmări cât de grav era procesul de înstrăinare, autoritățile au intrat în alertă. Poliția făcea investigații discrete la conducerea Gimnaziului Superior din Suceava, interesându-se de comportarea profesorului. Fuseseră interogați și elevii claselor unde avea ore. Erau aceiași «românofagi», scrie Liviu Marian în schița *Simeon Florea Marian*, aduși

de vânturi, care i-au făcut viața imposibilă și elevului S. Fl. Marian, nevoit să-și continue liceul peste munți în Transilvania. Erau aceiași care-i puneau mai târziu piedici profesorului S.Fl. Marian, să participe – ca membru activ al Academiei Române – la sesiunile anuale de la București.” [Eugen Dimitriu, Petru Froicu, Liviu Marian, *Anuarul Muzeului județean Suceava*, X, 1983]

Ritmul calm al vieții, sufletul sensibil îl îndeamnă să-și aștearnă impresiile pe hârtie. Proza lui trece în volumele *Suflete stinghere* (București, Ed. „Minerva”, 1910), *Printre stropi* (poeme în proză) (Suceava, Ed. Școlii Române, 1912). Și tot în același timp încearcă să dea cititorilor unele însemnări biografice despre tatăl său.

Cartea, intitulată foarte simplu, *Simeon Florea Marian (schiță biografică)*, a văzut lumina tiparului în 1911, la Editura Academiei.

Această primă încercare reușită de a sistematiza viața unei personalități îl face să persevereze anume în zona cercetărilor literare. Sondarea trecutului a fost foarte fructuoasă după 1917, când Liviu Marian a scos de sub tipar, la Chișinău, lucrările *Coloniștii nemți din Basarabia* (1920), *B.P. Hasdeu și Rusia* (1925), *Proza noastră estetică* (1921); *Civilizație și poezie* (1927) și două lucrări de totalizare și sistematizare: *Activitatea mea publicistică. 1904-1927* (1927), *Activitatea mea publicistică. 1904-1934* (1938).

Tot în același timp tipărește la București lucrări legate de tema permanentei preocupări – familia Hasdeu. În 1928 tipărește la Editura „Cartea Românească” schița biografică și bibliografică *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, iar în 1932 în colecția *Memoriile Secțiunii literare*, seria II, tomul VI, mem. 1 este tipărit studiul documentar *Alexandru Hasdeu și Academia Română*.

Împreună cu prozatorul Nicolae Dunăreanu, prietenul și colegul său, a întemeiat și a editat în capitala Basarabiei o revistă literară

foarte frumoasă, *Renașterea Moldovei* (1920), în care au publicat tot ce li s-a părut mai valoros în literatura română la acea vreme. L. Marian a colaborat și la editarea *Calendarelor Basarabiei*, a revistelor *Moldova de la Nistru*, *Viața Basarabiei*, fiind înscris de către Pan Halippa în lista scriitorilor basarabeni.

Un loc aparte în istoria literaturii basarabene îl ocupă voluminoasa creștomăție *Prozatorii noștri* (1921, Chișinău), proiectată în patru volume, din care au fost tipărite numai două.

Creștomăția a fost alcătuită în colaborare cu Nicolae Dunăreanu și cu concursul soției sale Valentina Grosu, care, fiind o bună cunosătoare a limbii ruse, și-a asumat rolul de traducătoare.

Aceeași creștomăție o propune și cititorilor de limbă rusă, în același an, intitulând-o *Rumânskaia proza*.

A colaborat activ nu numai la publicațiile bucovinene. Numele lui sau numele literare cu care semna uneori: Titus Liviu, Lili, au apărut în: *Adevărul literar și artistic*, *Curentul nou*, *Deșteptarea*, *Floarea-soarelui*, *Florile dalbe* (Bârlad), *Gândul neamului*, *Ion Creangă*, *Revista critică*, *Sburătorul*, *Sânziana* (Iași), *Universul literar*, *Convorbiri literare* ș.a.

În cea mai prestigioasă revistă basarabeană *Viața Basarabiei* publică, chiar din nr. 2 din 1932, un studiu intitulat *Începuturile publicisticii românești în Basarabia (1872-1876)*.

Foarte migălos documentat, el aduce un torent de informație despre periodice basarabene necunoscute și, făcând o referință la Șt. Ciobanu, care primul tatonase această temă, dă un exemplu perfect de cercetare, îmbinând iscusit istoria, publicistica și cercetarea de arhivă.

Poet în suflet, ne-a lăsat mai multe lucrări în versuri, dintre care basmul dramatic *Prietenii*, scris sub forma a patru scene-scrisori, constituie o izbândă (corespondență imaginată între doi mari prieteni – Creangă și Eminescu).

Fantezia spumoasă, imaginația deosebită conjugată cu detaliul concret, dau la iveală rânduri de literatură adevărată.

La toate acestea se adaugă buna tehnică poetică, obținută în urma unei îndelungi activități de traducător, când a transpus în românește lucrări din Dostoievski, Geibel, Lenau, Gorki, Wilde ș.a.

Descoperirea lui Liviu Marian trebuie făcută nu numai în planul istoriei literare, ci și în cel al creației poetice.

Și poate că atunci nu vom fi de acord cu cele enunțate de autor într-o poezie inedită, păstrată de fostul lui elev, basarabeanul Vladimir Șciurevici, și tipărită de Eugen Dimitriu în revista *Țara Fagilor* (octombrie-decembrie 1993):

„Viața mea

Viața mea-i o carte ca oricare.
Pe ea grăbite mâini abia au răsfoit,
Priviri fugare-abia dac-au citit
Crâmpeie – clipe rare – din ceea
Ce-am gândit.
Din ceea ce-am iubit
Și-am suferit pe lume.
E-o carte fără nume,
Uitată-ntr-un amurg
De toamnă, de-o femeie,
Pe-o bancă-ntr-o alee.

Și frunze pale curg
Și-o învălesc în taină
În veșteda lor haină...
Pierdută-i și-ngropată
Și nimeni vreodată
N-o va mai regăsi
Și nu o va citi.”

Pentru mine o valoare deosebită o au nu numai cercetările lui în materie de istorie literară, nu numai prozele pentru maturi, scrise de o mână sigură și dibace. Sufletul lui de apostol l-a îndemnat să scrie și proze pentru copii, materialul cel mai deficitar în acei ani.

Spre cer este o bucată literară, adresată micului cititor, o perlă care se pare că l-a inspirat și pe Ion Druță la crearea minunatei lucrări *Povestea furnicii*.

A existat o legătură tainică între Liviu Marian și Basarabia. Un înger păzitor s-a îngrijit de el în clipa când baionetele rusești l-au străpuns pe Simion Murafa, iar apoi pe Andrei Hodorogea, în ziua când împreună petreceau la via din șoseaua Hâncești, la 20 august 1917.

Bucovineanul era de față și, după cum a mărturisit Romulus Cioflec (și el martor al tragediei) în volumul *Pe urmele Basarabiei*, numai fuga i-a salvat de turbarea acelui grup de criminali.

Al doilea atac, întreprins de baionetele rusești, în 28 iunie 1940, a fost mortal pentru sufletul lui.

A încetat din viață la 25 noiembrie 1942. *Revista Bucovinei*, în necrologul publicat, scria: „Liviu Marian s-a stins la Craiova după o viață de chinuri, ca o flacăra tare, pe care mult trebuie s-o joace vântul până s-o omoare.”

Scurtele rânduri tipărite la rubrica *Cronica din Viața Basarabiei* (nr. 1, 1943) sunt niște mărturii izvorâte din profundul regret după un prieten plecat înainte de vreme: „La Craiova, unde și-a găsit refugiul după invadarea Basarabiei de bandele bolșevice, și-a închis ochii chinuți un alt colaborator al revistei noastre, Liviu Marian, valorosul scriitor și istoric literar, fiul marelui folclorist bucovinean Simeon Fl. Marian.

Liviu S. Marian a venit în Basarabia cu prima falangă a profesorilor naționaliști, chemați să răscolească și să unifice spiritualitatea românească a Basarabiei cu aceea din Vechiul Regat.”

Aici e cazul să facem câteva precizări. Fiind înrolat în armata austriacă, dezertează și ajunge la Bălți, de unde, prin mijlocirea lui Gheorghe Tofan, bucovinean și el, este invitat la Chișinău.

Ani îndelungați, Liviu Marian a condus Liceul „B.P. Hasdeu” din Chișinău. Generații de liceeni au trecut prin forjeria caracterului său care nu era dintre cele ușoare, fiind și taciturn,

și sever, și morocănos, purtând bine imprimată pecetea școlii germane la care învățase și al cărui tipar i se imprimase, probabil fără voia lui. Fiind director al Liceului „B.P. Hasdeu”, a găsit de cuviință să cunoască în amănunt activitatea și viața acestui genial basarabean.

„O boală grea l-a ținut la pat pe Liviu Marian încă la Chișinău, scria în cronică citată mai sus, iar refugiul i-a distrus sănătatea complet. Ultima dorință a scriitorului l-a redat pe Liviu Marian Bucovinei, dar mormântul său va rămâne veșnic scump amintirii basarabenilor. A fost îngropat la Suceava voievodală, unde odihnește în veci și marele său părinte.”

Într-adevăr, încă de pe timpul când se afla la Chișinău, s-a îmbolnăvit. Un medic din Chișinău s-a apucat să-l trateze cu raze și, în timpul unei ședințe, fiind chemat la telefon, a uitat de pacientul care în acel moment se afla la proceduri. Rezultatul a fost catastrofal. Au ars țesuturile intestinale și nici intervențiile chirurgicale – la Chișinău și Viena – nu l-au mai putut salva de îngrozitoarele dureri. A ajuns, cu timpul, să arate, după propria-i expresie, ca un sac de piele umplut cu oase.

În 1938, din cauza bolii, a fost nevoit să se pensioneze. Mijloacele acumulate le-a cheltuit cu medicii și tratamentele. A sărăcit într-o asemenea măsură încât n-a avut cu ce plăti cotizațiile de membru al Societății Scriitorilor Români al cărei membru era încă din 1910. Ultimii ani de viață i-au fost măcinați și de lunga procedură de restabilire în rândurile acestei societăți.

Unicul suflet care a împărțit cu el toate necazurile a fost soția sa Valentina, basarabeană vrednică de la Orhei, cu care se însoțise în 1925. Ea a preferat să fie înmormântată la Craiova (a decedat în 1981).

Deși era vreme de război și oamenii muureau cu miile, totuși necrologurile erau prea modeste în raport cu valoarea acestei personalități. S-a scris foarte puțin despre omul, despre meticolosul savant, captivat de cercetarea vieții și activității lui B.P. Hasdeu, la lucrările căru-

ia distinsa cercetătoare E. Dvoicenco-Marcova s-a referit de mai multe ori în lucrarea sa *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu* (București, 1936).

Cităm câteva titluri din sus-pomenita lucrare pentru a sublinia modestia acestui director de liceu, care purta în suflet un mare talent. Liviu Marian a scris următoarele studii: *B.P. Hasdeu și M. Eminescu* (Chișinău, 1927), *Alexandru Hasdeu și Academia Română* (*Memoriile Acad. Rom.*, 1932, seria III, tomul VI), *B.P. Hasdeu bănuț de rusofilie* (*România nouă*, 1926, 30 sept.), *Din copilăria și tinerețea lui B.P. Hasdeu* (*Adevărul literar și artistic*, 1927, nr. 351), *Data și locul nașterii lui B.P. Hasdeu* (*Junimea literară*, 1928, nr. 1-3); *Începuturile teatrale ale lui B.P. Hasdeu* (*Contribuții la istoria literaturii române din veacul al XIX-lea*, Chișinău, 1927).

În același rând se înscrie și frumosul articol dedicat marelui mecenat Vasile Stroescu și tipărit în nr. 281 al revistei *Adevărul literar și artistic* din 1926. A publicat 17 lucrări în volum și peste o sută de studii și articole.

Pe de altă parte a rămas în memoria contemporanilor prin faptul că a interzis sărbătorirea jubileului de o sută de ani de la întemeierea gimnaziului numărul unu, afirmând că gimnaziul există numai din ziua de când el a fost numit director.

Gheorghe Bezviconi, într-o scrisoare adresată lui Ion Osadenco și nedată, scrisă probabil în 1965, îl numește pe Liviu Marian „șovinist extremist”, pornind și de la acest caz ieșit din comun.

Prea puțină lume știe că armatele sovietice l-au surprins în Chișinău și el s-a evacuat, neavând dreptul să-și ia biblioteca sa unică, cu multe exemplare extrem de prețioase. Într-o

scrisoare din 25 noiembrie 1940, adresată prietenului său Leca Morariu, el scrie: „Zac bolnav, sărac, pribeag pe drumuri străine, fără adăpost sigur și viitor asigurat.”

Dar el nu se gândește la situația în care s-a pomenit, sufletul lui plânge după averea lăsată la Chișinău, nefiind în stare să ia „...nicio carte din biblioteca mea bogată, de specialitate, cu multe rarități, reviste, ziare locale (1917-1940) și o ladă de manuscrise (15 pachetel!), munca mea de peste 20 de ani: monografia (despre) *Hasdeu; Șerbănescu; Porecle supra-nume la moldovenii dintre Prut și Nistru; Poveștile lui Creangă și legăturile lor cu folclorul universal, în special cel rusesc; Disertația din 1867 (?) a dr. Ladislaus Basilius Popp (Vasile Pop), De funeribus plebeii Daco-Romanorum*, traducere cu studiu introductiv; ediția completă a poeziilor lui Hasdeu, a dramei *Răzvan și Vidra*, a epigramelor lui Borgea; studii diverse d.[espre] Creangă (originea; ritmul în proza lui Cr., Caragiale, Coșbuc (elev al lui Alecsandri, Eminescu), *Eminescu (Poezia ochilor eminescieni; Comparația și metafora la Eminescu; Luceafărul); Polihronie Sârcu; Cezar Papacostea* (portret literar); *Miorița* etc.”

Astăzi este imposibil de a mai recupera ceva din această operă-manuscris. Doar o minune poate să readucă, peste atâția ani, tulburi, lăzile cu scrieri...

Liceul nr. 1 de băieți „B.P. Hasdeu”, anii '30, sec. XX

UN VIZIONAR...

În istoria Basarabiei reprezentanții Bucovinei au un loc cu totul deosebit. Dacă, să zicem, istoricul Ion Nistor a publicat o istorie a Basarabiei în 1923, fiind unul dintre primii istorici care a abordat cu mult curaj această temă, Gheorghe Tofan a fost un vizionar și strateg al Unirii din 1918.

În cazul nostru concret, ne vom referi doar la Gheorghe Tofan, care în literatură se întâlnește și cu numele de George (Gheorghe) Tofan și care a fost în scurta lui viață unul dintre liderii Mișcării Naționale din Bucovina.

Biografia lui Gheorghe Tofan vom examina-o nu prin prisma biografiei lui bucovinene, ci prin contribuția pe care a marcat-o la deșeptarea Basarabiei.

Destinul lui s-a împletit astfel că în 1917 s-a pomenit în Basarabia alături de Liviu Marian, Ion Nistor, Dormidon Popovici, Constantin Morariu și alți bucovineni. Având o conștiință națională trează și luând contact cu realitățile basarabene, el n-a pregetat să se avânte în depistarea elementului național sănătos din Basarabia.

Basarabia îi datorează mult acestui distins personaj bucovinean. A scris despre problemele ei. A fost alături de liderii basarabeni în momentul decisiv, când s-a luat hotărârea de a se dezlipi de imperiul rus. A fost nevoie de apitudinile lui pedagogice, pe care el le-a pus în slujba prietenilor basarabeni, ținând prelegeri în fața învățătorilor convocați la cursurile din vara anului 1917. Pana lui publicistică a oglindit obiectiv evenimentele și realitățile basarabene, iar prisma prin care a urmărit evenimentele a rămas bucovineană. Experiența Unirii, acumulată la Chișinău, el a utilizat-o ulterior în Bucovina lui natală.

Gheorghe Tofan

Gheorghe Tofan s-a născut la 5 februarie 1880 în satul Bilca, jud. Rădăuți. A făcut studii la liceul din Suceava și la Universitatea din Cernăuți.

Opera lui scrisă în volum nu este prea mare, deoarece a fost un profesor și un politician care îmbina teoria cu practica. Și practica îi solicita foarte mult timp, în detrimentul lucrărilor teoretice.

Dintre lucrările semnate de Gheorghe Tofan menționăm doar pe cele care ni s-au părut mai importante: „Foiletoanele” de M. Teliman (Suceava, 1906); *Școala primară în Bucovina* (Vălenii de Munte, 1909); *Învățământul public*

în Bucovina de la anexare până la izbucnirea războiului (1920).

Inițial s-a dedicat activității pedagogice, în anii 1912-1914 reușind să înființeze în sate 14 școli particulare și o școală normală de fete. În 1917, făcând parte din comitetul executiv al refugiaților bucovineni, a organizat cursuri de limba română pentru învățătorii din Basarabia.

Era profesor de liceu, redactor de ziar, avea o experiență politică, pe care n-o aveau basarabienii și primul pas pe care l-a făcut a fost cel legat de școală. S-a implicat în organizarea și buna desfășurare a cursurilor pentru învățătorii din Basarabia. S-ar părea: ce poate face un grup mic de oameni în câteva luni de zile, cu câteva sute de învățători, care niciodată n-au ținut o lecție în limba maternă? Și totuși, această minune a fost posibilă. În vara anului 1917, de la 18 iulie până la mijlocul lunii august, s-a reușit formarea unei promoții, care a promovat limba maternă în școala basarabească.

Da, acesta este aspectul formal al problemei, însă există și aspectul nevăzut. Gheorghe Tofan și colegii lui au reușit să imprime proce-

sului de formare spirituală a acelor învățători și ideea conștiinței naționale. Fiindcă cursurile au fost deschise de Alexe Mateevici cu poezia *Limba noastră*, iar încheierea lor s-a făcut cu un concert festiv, în care învățătorii au cântat mai multe cântece patriotice românești.

Este formidabil faptul că istoria a păstrat însemnările lui Gheorghe Tofan despre felul cum au fost organizate și cum au activat cursurile învățătorilor din Basarabia din vara anului 1917. Aceste însemnări sunt un document veritabil care completează și nuanțează pe alocuri poate mai bine însemnările ardeleanului Onisifor Ghibu *În vârtoarea revoluției rusești*, tipărite la București în 1996.

Reproducem din revista *Școala Basarabiei* însemnările lui Gheorghe Tofan:

„Cursurile pedagogice

În vremea mișcărilor revoluționare din Rusia, din 1905, moldovenii din Basarabia au făcut un sfios început de mișcare culturală națională, constituindu-se într-o societate culturală și editând un jurnal, pus pe baze mai largi. Dar degrabă întunericul gros al robiei

Un grup de participanți la Congresul învățătorilor, 1917

moscovite a stins făclia de abia aprinsă și numai *Cuvântul moldovenesc* și *Luminătorul* mai mărturiseau în fața lumii existența poporului moldovenesc din Basarabia.

După izbucnirea marelui revoluții rusești din primăvara anului trecut, s-a simțit însă degrabă o puternică și vioaie mișcare națională, care s-a manifestat mai stăruior și a dat și roade îndeosebi pe terenul cultural. Adunarea tuturor învățătorilor basarabeni, ținută la Chișinău în timpul de la 11-13 aprilie, a votat între altele și o rezoluție, a 10-a privitoare la limba învățământului în școli, în următorul cuprins: «Învățătura trebuie să se înceapă în limba copiilor. Limba rusască, ca limba țării întregi, se va învăța deosebit. Lipsa de cărți pentru școli, în câtimea trebuitoare, nu poate fi piedecă pentru începerea învățaturii în limba moldovenească.»

Astfel, acest concurs a decretat *naționalizarea școlii*, ceea ce înfățișa un mare câștig față de denigrarea constantă a dreptului de predare în limba părintească.

Cu ocazia acestui congres, învățătorii moldoveni din Basarabia s-au cunoscut și-au pus bazele *Asociației învățătorilor moldoveni*, al cărei scop principal era *naționalizarea școlii moldovenești*.

Programul asociației cuprindea, între altele, organizarea de cursuri pedagogice cu o durată de trei luni și având în program predarea limbii, istoriei și literaturii românești și a metodice, editarea revistei *Școala moldovenească* și convocarea unui congres al tuturor învățătorilor moldoveni din Basarabia.

Acest congres s-a întrunit în Chișinău în zilele de 25-28 maiu 1917.

Acest congres a adus trei referate mai însemnate: *Organizarea învățământului moldovenesc*; *Pregătirea și organizarea învățătorilor moldoveni* și *Treaba politică*.

În discuția celui dintâiu referat s-a votat din nou o rezoluțiune, care cere ca «limba de predare să fie limba poporului. Limba rusa-

că să se învețe în mod îndatoritor din anul al treilea în sus». Amintesc în trecut că lupta cea mai îndârjită s-a dat în jurul propunerii de introducere a *alfabetului latin* în cărți și scriere.

Organizarea învățătorilor moldoveni, în care era cuprinsă și chestiunea organizării *cursurilor de vară pentru învățătorii moldoveni*, s-au votat următoarele rezoluțiuni:

1) pentru ca învățătorii moldoveni să se poată pregăti cum trebuie, ca să fie în stare a deschide de la toamnă școli moldovenești prin sate și prin târguri, trebuiesc înființate numai-decât cursuri moldovenești de cel puțin două luni de zile;

2) cursurile să se înceapă din 15 iunie;

3) toate cheltuielile împreunate și aceste sume le va purta Zemstva gubernială a Basarabiei. Învățătorilor li se va da locuință și hrană în vreun internat;

4) cursurile sunt îndatoritoare pentru toți învățătorii cari vor voi să slujească în sate moldovenești;

5) în programul cursurilor se va lua: limba și literatura moldovenească, istoria Neamului, metodică limbii moldovenești, cântarea moldovenească și activitatea extrașcolară a învățătorilor.

Tot în vremea aceea Zemstva gubernială a instituit o Comisie școlară moldovenească care avea să se ocupe cu cenzurarea cărților didactice, care în scurtă vreme a concentrat însă în mâinile ei toate cheltuielile privitoare la școala și învățământul național și a fost lungă vreme unica instituție națională din Basarabia, care a muncit cu spor.”

„Cursurile din vara anului 1917

Cursurile de limba românească pentru învățătorii moldoveni, organizate de Comisiunea școlară moldovenească, s-au deschis în Chișinău la 17 iunie. Ele au fost frecventate de 11 învățători și învățătoare, între cari vreo zece de peste Nistru.

Lectori au fost următorii profesori basarabeni: *Iustin Frățiman* (istoria românilor și lim-

ba), preotul Alecu Mateevici (istoria literaturii române), Șt. Ciobanu (limbă), N.A. Popovschi (activitatea extrașcolară), preoții Berezovschi și Chicerăscu (muzica). Bucovineni: George Tofan (istoria românilor, limba și lecții practice), Liviu Marian (limba) și O. Țopa (limba). Ardeleni: O. Ghibu (metodica, istoria literaturii, limba și lecții practice) și R. Cioflec (limba și lecții practice). Din regat: G. Aslan (limba).

Cursurile s-au ținut până la 15 august, când s-au încheiat cu un examen numai. Rezultatul acestei prime serii de cursuri a fost bun, având în vedere împrejurările deosebit de grele în care s-au ținut, piedicile întâlnite în cale, confuzia ce domnea și care era mărită de o agitație desmățată din cele mai nemulțumitoare. Cursiștii stăruitori, cari nu s-au ținut de agitații sterile, au dovedit la examene că au învățat citirea și scrierea cu litere latine, că pot povesti în graiu moldovenesc. Din cursul de istorie și istoria literaturii, cursiștii s-au ales cu încredințarea că Neamul nostru are o obârșie nobilă, are trecut glorios și că are dreptul să aspire la un viitor frumos, că, cu toate greutățile și piedicile ce le-a întâlnit în cursul dezvoltării sale, a putut produce o literatură bogată și că din sânul neamului nostru au ieșit scriitori, cari pot sta alături de frunțașii neamului mai mari și mai vechi în cultură.

Aceste cursuri au contribuit la trezirea și întărirea conștiinței naționale și-au deschis calea pentru progresul viitor. Concertul, care s-a dat de încheiere, a fost o manifestație națională de samă, care a lăsat, în acele vremuri sărace de orice mișcare națională, o impresie adâncă numerosului auditor, întru cari mulți bătrâni aveau lacrimi în ochi.”

„Cursurile din toamna anului 1917

Era de sine înțeles că pregătirea învățătorilor moldoveni nu putea fi terminată în niște cursuri cari au ținut mai puțin de două luni și cari au avut de luptat cu atâtea regimuri. De aceea, chiar îndată cu încheierea lor, Comisia școlară s-a gândit la ținerea unei serii noi, mai

R. 48

Anul I, No. 5. BUCUREȘTI Mercuri, 1 Iunie 1916

REVISTA BUCOVINEI

Culturală — Politică — Economică — Literară

Redacția și Administrația BUCUREȘTI 14, Pasajul Român, 14	Apare de două ori pe lună fără îngrădire unui contul	ABONAMENTUL: Pe an . . . 8 lei 6 luni . . . 4 1 exemplar 25 bani
---	--	---

CUPRINSUL:

I. G. Toma-Corduneanu *Quousque Tandem...*
V. Hujaș Spre zări însângerate (versuri)
D. Marmeliuc Noli Academiciani: G. Coșbuc și I. Lupaș
M. Oltescu Sonet
A. C. Condrea Discursul de recepție rostit la Academie de
d-l dr. Iancu I. Nistor
Apostol D. Cuțea Cum ne cunoaște savanții apusului
V. Oprea Introducerea limbii românești ca obiect ob-
ligatoriu în școlile din Bucovina
I. G. Toma-Corduneanu. Cap de pipă, versuri traduse din fran-
tuzegte după Cami
Cronica artistică: N. Luța, Impresii dela audiția muzicală «Dama-
nașunea lui Faust» de H. Berlioz
de A. C. C.
Dela noi de-acasă
Spicuri din presa germană
Bibliografie

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA BUCOVINA, I. E. TOROȘTIU
14 Pasajul Român 14

Exemplarul 25 bani

Revista Bucovinei, București, 1 iunie 1916

de ales în vederea faptului că mulți învățători din satele moldovenești nu s-au prezentat la cursurile de vară. De astă dată s-a hotărât ca cursurile să se ție nu într-o singură localitate, ci în mai multe centre accesibile majorității învățătorilor moldoveni. După ce s-a renunțat la un centru în nordul Basarabiei, din cauza greutăților întâmpinate, Comisia a hotărât deschiderea de cursuri la Soroca, Bălți și Chișinău. Cele din Soroca le-a organizat d. Ghibu, care le-a și condus o bucată de vreme, cele din Bălți le-a organizat autorul acestor rânduri, iar ca director le-a condus d. L. Arian. La cursurile din Soroca la cari au predat ca lectori profesorii Baciuc M. (bucovinean), D. Lupan (ardelean), A. Oțetea, d-l și d-na Boieru Muștea (învățători din Ardeal), au fost frecventate de auditori și au dat rezultate destul de bune în timp relativ scurt. Cele din Bălți, având ca lectori, pe lă-

gă director, profesorul Poloman, pe învățătorii G. Paranici (moldovan), D. și D., toți bucovineni, au avut rezultate foarte bune. Au fost frecvențați și în Chișinău. Cursurile împărțite în grupe au avut ca lectori de limbă pe d. A. Banciu, R. Cioflec, G. Tofan și O. Țopa, pentru lecțiile practice pe învățătorii E. Botezat și G. Codrea, pentru muzică pe N. Oancea și d. Berzovshi, pentru istoria românilor pe G. Tofan, pentru istoria literaturii pe d. Ghibu. Cu toate că agenții rusificației au căutat ca prin provocări să împiedice munca elementelor cinstite, totuși cursurile au fost duse la bun sfârșit și mulți cursiști s-au ales cu cunoștințe destul de frumoase pentru timpul scurt cât le-a fost dat să se pregătească.

Cu elementele pregătite la aceste cursuri trebuia să înceapă școala moldovenească din Basarabia.

Trebuie să recunoaștem că pregătirea era destul de slabă și, dacă nu pierdem din vedere mulțimea greutăților de natură internă și externă ce le întâmpina naționalizarea învățământului, vom înțelege ce rezultate putem aștepta de la această școală.”

„Cursurile din vara anului 1918

După Unirea cu România și organizarea diferitelor administrații pe baze mari solide, chestiunea școlară a fost pusă din nou la ordinea zilei. Problema cea mai însemnată a acestei chestiuni era *pregătirea învățătorilor* pentru școala complect naționalizată. Folosindu-se de experiența câștigată la cursurile trecute și ținând samă de împrejurările schimbate, Comisiunea școlară moldovenească a hotărât ținerea de noi cursuri pedagogice organizate pe o bază mai largă decât cele din trecut.

Comisia a întocmit un plan de organizare, o programă și un regulament, pe care le-a publicat într-o broșură.

S-au organizat cursuri în următoarele opt localități din Basarabia: Bălți, Bender, Bolgrad, Cahul, Cetatea Albă, Chișinău, Orhei, Soroca, cu o durată de trei luni. Cursurile din Chișinău

s-au inaugurat la 1 mai, celelalte în 15 mai; toate s-au închis din pricina greutăților materiale la 1 august, așa că, de fapt, numai cursurile din Chișinău au fost de trei luni.

Programa cursurilor cuprindea următoarele materii: *Limba română* cu două lecții pe zi, *Lecțiile practice* cu o lecție zilnică, *Istoria Neamului* și *Istoria literaturii* cu câte două lecții săptămânale, *Pedagogia*, *Metodica*, *Geografia*, *Aritmetica* și *Geometria*, *Științele naturale* și *Lecțiile social-politice* cu câte o lecție săptămânală, *Cântarea corală* cu două lecții și cea *vocală* cu o lecție săptămânală.

Direcțiile cursurilor au fost încredințate: la Bălți, dlui Liviu Marian; la Tighina, dlui Cazacu, profesor; la Cetatea Albă, dlui O. Mironescu, profesor din Constanța; la Chișinău, dlui Gh. Tofan, profesor; la Bolgrad, dlui Gh. Simion, revizor școlar; la Cahul, dlui Ilie Lupu, revizor școlar; la Orhei, dlui Leon Mrejeriu, revizor școlar; la Soroca, dlui Fedeleș, profesor universitar.

Învățătorii cursiști au primit un ajutor lunar de 150 lei de la Directoriat și un ajutor de la zemstvele ținutale care a variat după localități.”

„Cursurile din Chișinău

La cursurile din Chișinău au fost înscrise la început 537 frecvențați și anume: 182 bărbați și 355 femei, frecvențații erau din toate județele Basarabiei, cei mai mulți din județul Chișinău (242) și din orașul Chișinău. Cursiștii au fost grupați în 11 grupe, dintre cari cinci grupe de înaintați, cari mai cercetaseră cursurile, cunoșteau limba și puteau citi și scrie, trei grupe de începători. Grupa a șasea având două secții cari aveau puține cunoștințe de limbă și nu puteau citi și scrie cu alfabetul latin și două grupe de învățători și învățătoare din orașul Chișinău, necunoscătoare de limbă. O grupă specială s-a format din cei 20 de învățători transnistrieni, cari au venit la sfârșitul lui iunie. În grupele de înaintați au fost câte 50 de cursiști, în celelalte câte 30-40.

Istoria Neamului, Istoria literaturii naționale și lecțiile social-politice au fost lecții publice și s-au ținut în sala cea mare a Casei Eparhiale. Muzica s-a predat pe grupele unite, iar *Limba, Lecțiile practice, Metodica, Pedagogia, Științele naturale, Matematica și Geografia* s-au predat pe grupe.

Corpul profesoral al cursurilor a fost alcătuit din 26 de lectori, dintre cari un profesor universitar, 15 profesori secundari și 10 instructori și învățători.

Pedagogia, Metodica și Lecțiile practice au fost predate de dnii Gh. Codrea, Ap. Culea, At. Ilarion (două grupe), V. Semaca, N. Groza (două grupe), C. Sachelarie și Teodorescu.

La *Pedagogie și Metodică* s-au tratat pe scurt chestiunile cele mai importante din Didactica generală și specială, tratându-se unele chestiuni mai pe larg în legătură cu lecțiile practice sau cu trebuințele speciale ale grupei. Lectorii au făcut în legătură cu aceste cursuri o serie de lecții practice model, după care au urmat lecțiile cursiștilor.

Constatările făcute de lectorii de Științe pedagogice în timpul cursurilor, constatări cari se află în rapoartele generale ale lectorilor sunt din cele mai triste; toți sunt unanimi în a recunoaște că marea majoritate a cursurilor e lipsită de cea mai elementară pregătire, că unii din ei, ba chiar grupe întregi nu posedă nici cunoștințele ce au să le dea copiilor din școala primară.

Unul din lectori scrie în raportul său: «Deși se tot laudă cu rusasca lor, am observat că fondul la toate obiectele de învățământ nu-l cunosc aproape de loc și ce să mai înconjurăm: nu cunosc nici materia celor patru clase primare și se mirau de copii că știu mai mult decât cursiștii, așa că nicio lecție practică nu erau în stare s-o facă până nu le spuneam eu fondul și apoi le dictam planul.»

Această stare de lucruri se explică din faptul că numai un procent minimal al învățătorilor basarabeni au pregătirea profesională a

școalelor normale, cei mai mulți au o pregătire absolut insuficientă. Între cei peste 500 cursiști din Chișinău numai vreo 50, deci nici 10 la sută, erau absolvenți de seminarii de învățători, pe când restul, în majoritate femei absolvente de gimnaziu și ale Școalei Eparhiale, cari dacă aveau oarecari cunoștințe generale, erau lipsite de cunoștințele speciale, iar bărbații aveau o pregătire și mai slabă, mulți dintr-înșii, învățători la școlile bisericești, fiind absolvenți ai unor simple școli primare cu organizație mai superioară.

Cu toată nepregătirea arătată și cu toate greutatele întâmpinate, oarecari progrese s-au făcut și la aceste materii, grație muncii stăruitoare depusă de lectori. Aproape în fiecare grupă s-a aflat chiar de la început un număr mai mic sau mai mare de cursiști cari se ridică prin cunoștințele lor teoretice și îndemnarea lor practică pe deasupra mediocrităților, în fiecare grupă s-a aflat un număr foarte restrâns de cursiști cari au dovedit de la început pregătirea lor solidă.

Pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, dăunătoare bunului mers al școalei naționale, lectorii au făcut o serie de propuneri. S-a cerut *un serviciu de control* bine organizat, condus de oameni bine pregătiți, înzestrați cu dragoste de muncă și înțelegători ai problemei școlare din Basarabia; *înființarea de cercuri culturale* cu un program acomodat cerințelor locale, editarea unei reviste pedagogice, publicarea de manuale didactice scrise pe înțelesul moldovenilor și în sfârșit organizarea de cursuri nouă de Pedagogie, Metodică, lecții practice an de an până la perfecționarea întregului corp didactic basarabean.

Lecțiile de *Limba Română* au fost predate de profesorii: A. Banciu, D. Munteanu-Râmnic, V. Haneș, S. Bornemissa, D. Logigan, C. Noe, S. Cioflec, O. Țopa, V. Jemna, M. Ilica și de învățătorii C. Chiraș și Maria Botezat. Grupele de înaintați, 1-5, au făcut *citiri*, începând cu partea a doua a *Abecedarului* păr. Gurie,

trecând toți la *Cartea de citire* de Șt. Ciobanu și citind o parte din *Cartea de citire* tipărită în 1918 la Iași pentru Basarabia. În afară de aceasta s-au citit în toate grupele bucăți din Vlahuța, Coșbuc, Goga, Brătescu-Voinești, Slavici, C. Negruzzi, Caragiale, Pann, Delavrancea, Alecsandri, Eminescu, Alexandrescu, Crețeanu, Iosif, Sadoveanu, Mateevici, Creangă, Poni, Depărățeanu, Donici, Odobescu și din literatura populară.

În cursul citirii s-au dat toate lămuririle necesare, vorbindu-se de scriitorii români, de viața socială și culturală românească, de trecutul nostru istoric și de aspirațiile noastre, îndemnându-i pe cursiști să cunoască și să-și iubească neamul. În toate grupele s-au dat *lucrări în scris*, între 10 și 16, și anume: s-au memorizat mai multe poezii, după indicațiile lectorului, între aceste unele erau dintre cele mai frumoase ale literaturii noastre.

Din gramatică s-a predat *Fonetica*, *Morfologia* și *Sintaxa*, toate în măsura necesară în-

vățământului primar. În legătură cu lecțiile de lectură și gramatică s-au făcut exerciții ortografice, conversații și compoziții, insistându-se asupra unei expuneri clare în scris și verbal.

La sfârșitul cursurilor s-a predat *terminologia școlară* și *genul epistolar*. Lectorii acestor grupe constată că la limba română s-au făcut în general progrese frumoase, învățându-se citirea, scrierea, ortografia, compunerea, gramatica și pătrunzându-se cursiștii de spiritul național al scrierilor ce le-au citit singuri sau sub conducerea lectorilor.

Transcriu aici părerea unui lector: «Cu toate greutățile și neajunsurile cu cari a trebuit să luptăm și lectorii (ca: pregătire inegală, numărul prea mare al cursiștilor într-o grupă, lipsa de manuale potrivite etc.) și cursiștii (lipsa totală de pregătire a unora, împrejurările foarte grele de traiu, programa prea încărcată în raport cu scurtimea duratei cursurilor etc.) rezultatul a fost îmbucurător. Cursiștii au dus cu ei de la aceste cursuri o pronunție curată,

Comitetul școlar din Basarabia, avându-i în centru pe profesorii bucovineni, 1917

literară, ușurință la citit, cunoașterea deosebirilor principale dintre graiul basarabean și limba literară, precum și a multor cuvinte necunoscute de ei până acuma, cunoștințe de ortografie și gramatică română, dragoste de carte românească și iubire de neam, cei din fermentii puternici, cari vor regenera și primeni viața sufletească a Basarabiei românești.»

Pentru viitor lectorii propun continuarea cursurilor pe o bază mai largă, cu o organizație mai solidă, punându-se la îndemâna lectorilor și cursiștilor toate mijloacele didactice și îngrijindu-se pentru ușurarea condițiilor de traiu.

În grupele de începători, în cari se aflau multe elemente străine, lecțiile de limbă s-au făcut după aceeași programă cu mici modificări, făcându-se în cele două săptămâni dintâi mai multe lecții de limbă. Greutățile întâmpinate în aceste grupe au fost mult mai mari decât în grupele de înaintați, mai ales din pricina

materialului lipsit de omogenitate. Cu toate aceste greutăți, elementele stăruitoare, dornice de a învăța și cari aveau și oarecare pregătire, au învins toate piedicile, grație străduințelor și muncii depuse de lectori și au reușit să stăpânească în măsură suficientă materialul predat.

Majoritatea grupei a opta a format-o învățătorii și învățătoarele din orașul Chișinău, cari erau moldoveni sau știau moldovenește. Și din această grupă, căreia i s-a dat o atenție deosebită, s-au ales câteva elemente bine pregătite.

Cele două grupe de neștiutori au fost alcătuite din învățători și învățătoare din orașul Chișinău, cu toții de naționalitate străină și în afară de puține excepții necunoscătoare ale limbii române. Aceste grupe au făcut numai câte două lecții de limbă pe zi.

Scopul principal al acestor grupe a fost să li se dea cunoștințe elementare de scriere, citire, povestire și puțină gramatică. Lecțiile s-au

Șezătoare literară. De la dreapta la stânga, rândul I: D. Anghel, Cincinat Pavelescu, Sextil Pușcariu, M. Sadoveanu, Caton Teodorian; rândul II, în picioare: I. Minulescu, Em. Gârleanu, Liviu Marian, A. de Herz și Gheorghe Tofan

grupat la început în jurul conversației, menită să le asigure un cât mai mare stoc de cuvinte. S-a făcut citire, insistându-se asupra pronunției curate și făcându-se încercări de povestire liberă cu ajutorul întrebărilor și răspunsurilor.

S-a dat mare atențiune scrierii corecte și în legătură cu bucățile de citire s-a făcut și puțină gramatică. Conversația s-a făcut cu ajutorul tablourilor de intuiție. Ca lucrări în scris, s-au făcut dictări și transformări din versuri în proză. S-au citit bucăți literare din scriitorii de seamă și s-au memorizat unele bucăți. Lectorii acestor grupe au convingerea că majoritatea acestor cursiști și-au câștigat baza spre a putea continua învățatura deplină a limbii române și sunt de părere că pentru acești învățători trebuie cursuri chiar din toamna aceasta.

Tot aceeași materie, prezentă, s-a trecut și în grupa învățătorilor transnistrieni.

Din *Istoria literaturii* s-au ținut 22 de lecții, tratându-se literatura română din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre. Pe lângă biografia scriitorilor, s-a făcut analiza operelor și s-au citit fragmente din scrierile lor.

Rezultatul cursului a fost că învățătorii s-au ales cu o orientare în materialul literaturii române, puțini au dovedit cunoștințe mai temeinice. Cursul l-a făcut dl O. Ghibu, care l-a tipărit în parte în *România nouă*.

Din *Istoria Neamului* s-au ținut vreo 25 de lecții, în care s-a făcut un curs sistematic al evenimentelor din timpurile cele mai vechi până la epoca fanarioților. S-a insistat îndeosebi asupra epocilor și problemelor de deosebită importanță cu colonizarea și românizarea Daciei, părăsirea Daciei și teoria roesleriană, întemeierea principatelor și organizarea lor etc., s-au tratat chestiuni din istoria culturală, militară, economică și socială.

Rezultatul cursului a fost trezirea interesului pentru istoria națională, despre care mulți cursiști n-aveau nicio noțiune clară. Mulți cursiști au urmărit cursurile cu deosebit interes și și-au câștigat prin citiri frumoase cu-

noștințe istorice, alții s-au ales cu o orientare sigură pentru studiul particular, dar au fost și mulți, cari din neglijență și din spirit ostil față cu tot ce e românesc, s-au ales doar cu câteva crâmpeie nerumegate cari să le servească ca mijloc de scăpare la examen. S-a resimțit foarte mult lipsa unui manual bine alcătuit. Cursul a fost făcut de dl G. Tofan, care a publicat o parte a cursului în *România nouă*.

La *geografie* (lectori L. Boga și S. Mândăchescu), *matematică* (d-r Popovici) și *științele naturale* (A. Maru) s-a dat, pe cât a permis timpul, terminologia românească. La geografie s-a făcut pe scurt și geografia fizică, politică și economică a României și a țărilor locuite de români.

Rezultatul acestor cursuri, abia 10 lecții de toate, a fost că majoritatea cursiștilor erau slabi, atât din pricina lecțiilor puține, cât și din pricina nepregătirii cursiștilor; la o eventuală reluare a cursurilor, ar trebui să se dea acestor discipline un număr mai mare de lecții.

La cursul de științe social-politice s-au ținut 15 lecții de dl d-r I. Nistor, profesor universitar și membru al Academiei Române. S-au tratat chestiuni de ordin general, stat și naționalitate, absolutism și constituționalism, biserică și școala ca așezământ de stat, socialism și naționalism, rostul femeii în societate, ideea de stat și evoluția ei. În câteva lecții s-a tratat dezlipirea și realipirea Basarabiei la Patria-Mumă și în sfârșit învățătorii au făcut cunoștință cu disciplina nouă: *instrucția civică*.

La *muzica vocală* s-au învățat aproape în fiecare grupă câte 20 cântări în una sau două voci pentru cl. I, II și III; la muzica vocală s-au exercitat 12 coruri.

De încheiere, corul cursiștilor a dat un concret împreună cu o reprezentație teatrală. Atât corul, cât și diletanții, cari au interpretat piesa de teatru, s-au achitat în mod deosebit de satisfăcător de rolul lor, îndeosebi merită să fie relevată munca depusă de cursiștii transnistrieni. Venitul acestei serbări, care a întrecut suma

de 3000 lei, menit pentru acoperirile cheltuielilor unei excursii, s-a depus ca fond de excursie, deoarece excursia nu s-a putut face din pricina împrejurărilor grele. Serbarea aceasta s-a bucurat de cel mai larg concurs al dlui general Văitoianu, comisar general al Basarabiei.

Lectorul propune introducerea muzicii vocale și instrumentale ca studiu obligator în școlile duhovnicești și normale, dându-se fiecărui elev posibilitatea de a se instrui spre a putea la rândul lui instrui pe elevii săi și a forma în comunele lor coruri școlare și bisericești.

Pe lângă cursurile obligatoare de cinci lecții pe zi, cursiștii au ascultat conferințele de la Universitatea Populară, îndeosebi ale dlor Nistor, Munteanu, Tofan etc., apoi conferințele conferențiarilor trimiși de Ministerul Central, între cari amintesc îndeosebi conferințele religioase ale trei S. Ulubeanu; au luat parte aproape cu toții la toate matineele organizate de Universitatea Populară, la cari corul învățătorilor și-a dat concursul, executând diferite piese naționale, iar cursiștii recitând cu mult succes poezii frumoase. Și la alte manifestații culturale, cari s-au petrecut în Chișinău în vremea cursurilor au participat învățătorii așa: la concertele, șezătorile literare și reprezentațiile teatrale. La concursul Tinerimii Române au obținut premii și mențiuni.

Frecvența cursurilor a suferit mult mai ales din pricina greutăților de traiu, cari luaseră pe la mijlocul lunii iunie forma unei crize acute. Ținuta învățătorilor în majoritatea cazurilor a fost demnă și disciplină; elementele tulburătoare au fost înlăturate sau forțate să se liniștească.

Cursurile au fost vizitate de dl Mehedinți, ministrul instrucțiunii publice, de dl Șt. Ciobanu, directorul învățământului din Basarabia, de dnii Popescu și Petrovanu, delegații tehnici ai Ministerului central, de dl Scodigor, șeful învățământului primar, și alții, iar directorul cursurilor a asistat la peste 70 de lecții din toate grupele și la toate materiile.

Directoratul Instrucțiunii Publice a plătit cursiștilor un ajutor de 150 lei lunar, cheltuielile totale ale Directoratului s-au urcat la 180 000 lei și Uprava Zemstvei ținutului Chișinău a plătit învățătorilor ajutoare lunare considerabile.

Cursurile s-au încheiat cu un examen. Examenul a constat din trei părți: *proba practică*, *proba în scris*, care a fost eliminatorie, și *examenul oral*. La proba în scris s-au dat trei subiecte, din care candidatul și-a ales unul, asupra căruia a putut scrie vreme de trei ceasuri. La examenul oral candidatul a fost ascultat din toate obiectele, cari s-au predat la cursuri în măsura în care materia lor a fost tratată de lector. Deosebită atenție s-a dat examenului de limbă, apoi din istoria Neamului și istoria literaturii; examenul din celelalte obiecte a fost mai mult o convorbire, în care candidatul avea să dovedească că cunoaște terminologia românească a materiei acelui obiect. Muzica și științele social-politice n-au fost obiecte de examen. Rezultatele obținute la examen au fost satisfăcătoare. Cele mai bune rezultate s-au obținut la limbă. Cursiștii au învățat destul de mult în cele trei luni de cursuri, însă să nu ne înșelăm crezând că sunt desăvârșiți în limbă și nu mai au nevoie de altă pregătire. Calificația bună ce li s-a dat are numai valoare relativă, adică în raport cu materia cuprinsă în programă și cu timpul ce le-a stat la dispoziție.

Putem spune, în general, că vorbirea moldovenească e curgătoare, dar în scris învățătorii au încă nevoie de foarte multă pregătire. Slabe au fost în majoritatea cazurilor răspunsurile la istoria națională și istoria literaturii, la geografie, dar îndeosebi la matematică și științele naturale. Este o absolută necesitate pentru viitorul școlii moldovenești ca să ia toate măsurile pentru complectarea cunoștințelor învățătorilor și pentru perfecționarea lor în limbă. Cursiștii, cari au trecut examenul, au primit certificate, cei din grupele de neștiutori, adeverințe. Învățătorii transnistrieni au ținut numai un examen de limbă, pentru care li s-au

eliberat adevărul. Merită să fie relevat îndeosebi că această grupă a fost o grupă de model în toate privințele: ca frecvență, purtare, stăruință și dragoste de muncă. Toți oamenii entuziași, Români buni, doritori de muncă, cari ar fi putut servi ca pildă multor învățători basarabeni. În consecință, și rezultatele obținute în scurtă vreme au fost din cele mai frumoase. Am toată încrederea în roadele ce vor răsări pe urma muncii unor oameni, cari din îndemn propriu și învingând mari greutăți, au venit la aceste cursuri și cari în cursul unei luni și ceva au realizat progrese mai frumoase decât alții în trei luni. Următorul tablou statistic ne arată situația cursiștilor de la înscriere până la încheierea cursurilor:

Grupa	Înscriși	Retrași	S-au prezentat la lucrarea în scris	Admiși la oral	Aprobați	Reprobați	Observații
I	58	1	52	52	48	4	
II	56 ¹⁾	1	53	53	52	1	1) 1 depistat
III	58	2	54	53	53	–	5) 1 eliminat
IV	52	7	40	40	40	–	
V	54 ²⁾	9	43 ¹⁾	43 ¹⁾	40 ¹⁾	3	2) 1 mort
VI A	39	7	22	13	11	2	
VI B	40 ³⁾	3 ¹⁾	28	24	19	5	3) 1 mort;
VII	65	14	38 ²⁾	31 ²⁾	32 ²⁾	–	4) 1 eliminat
VIII	46	16	21	19	19	–	
IX	49	5	–	–	–	–	
X	36	2	–	–	–	–	
Transmiteri	19	–	17	17	17	–	

Cifra de sus arată numărul externilor.

Pentru viitorul istoric al redeșteptării românilor basarabeni merită să fie însemnat aici, că din corpul lectorilor acestor cursuri au făcut parte profesori din toate țările locuite de români. Din numărul celor 26 lectori: 10 au fost din Bucovina, opt au fost de peste Prut, șase din Ardeal, unul din Serbia și unul din Macedonia. Astfel încă o dată și în această formă s-a manifestat unitatea noastră de Neam, un moment înainte de a se înfăptui în formele vecniciei. Întreg corpul didactic a depus în tot cursul lecțiilor o muncă stăruitoare, călăuzită de dragostea caldă pentru frații rămași în urmă din cauza conspirării de un veac a străinului. Între cursiști și lectori a domnit cea mai deplină în-

țelegere și armonie și s-au stabilit legături, cari vor folosi școlii moldovenești din Basarabia.

Gheorghe Tofan, fost director al Cursurilor pedagogice din Chișinău.” [*Școala Basarabiei*, anul I, 1918, noiembrie, nr. 1]

Prin exemplul Gheorghe Tofan putem înțelege cât de important este ca într-un stat democratic să ai posibilitatea să-ți afirmi ființa națională.

Membru al Consiliului Național Român, ales la ședința din 25 noiembrie 1918, când în acest for au mai fost cooptați 51 de membri, numărul total de membri ridicându-se la 100 de persoane.

Consiliul Național Român l-a trimis delegat la Congresul General al Bucovinei, care și-a

ținut lucrările la 28 noiembrie 1918, când s-a votat Unirea Bucovinei cu România.

Directorul Școlii normale de băieți și fete din Cernăuți, secretar la Instrucțiunea Publică în administrația Bucovinei, vicepreședinte al Comitetului refugiaților bucovineni.

A fost numit secretar de stat la instrucție (16.IV.1919), a fost ales în primul Parlament al României Mari în noiembrie 1919, din partea jud. Rădăuți, pe listele Partidului Democrat al Unirii.

Critic și istoric literar, publicist, a fost și secretar al Societății pentru cultură și literatură română, a organizat cu multe sacrificii istoricele întâlniri ale scriitorilor de prestigiu: M. Sadoveanu, Șt. O. Iosif, D. Anghel,

I. Minulescu, C. Pavelescu ș.a. cu admiratorii lor din Bucovina. A lăsat posterității valoroase studii și articole despre opera lui N. Iorga, reflectând minuțios asupra scrierilor lui Ilarie Chendi, C. Rădulescu-Motru, V. Alecsandri, I. Creangă ș.a. A preferat să publice în revista *Junimea literară*, condusă pe atunci de istoricul Ion Nistor.

A corespondat cu Nicolae Iorga, Garabet Ibrăileanu și alte personalități marcante românești, inițiindu-le astfel în problemele bucovinenilor. Tot în acest scop a colaborat cu revistele din regat: *Convorbiri literare*, *Viața românească* ș.a.

Nicolae Iorga urmărea foarte atent ceea ce se petrece în Bucovina ocupată de Imperiul austro-ungar. Și, atunci când avea posibilitate, invita bucovinenii să participe la conferințele Universității de Vară ce-și ținea lucrările la Vălenii de Munte, în casa care era însăși proprietatea lui Nicolae Iorga. Gheorghe Tofan nu numai că a frecventat cursurile acestei universități, dar a beneficiat și de faptul aflării lui acolo ca să tipărească un volum din scrierile sale în tipografia de la Vălenii de Munte. Multe cărți editate de Nicolae Iorga au fost duse la Cernăuți de acest patriot neobosit. De aceea, când el a murit, Nicolae Iorga a găsit de cuviință să scrie un cuvânt de adio, care mai târziu a fost inserat în volumul *Oameni cari au fost*. Atunci când am pregătit ediția din 1991, apărută la Chișinău, în volumul selectiv l-am inclus și pe Gheorghe Tofan, fiindcă pentru mine el este în aceeași măsură și bucovinean și basarabean, așa cum pentru Iorga și pentru istoria noastră el a fost, în primul rând, un bun român:

„În sfârșit, lungul, insuportabilul martiriu al lui Gheorghe Tofan a luat sfârșit. Acela al cărui biet trup era o jalnică ruină – și ce om voinic și frumos fusese pe vremuri, până-l îngenunchease teribila boală misterioasă! – se odihnește acum în pământul țărișoarei lui bucovinene, pe care, pe vremuri, ca puțini alții – așa zice mai mult: ca nimeni altul – n-o sperase

Frontispiciul ziarului *Bucovina* din 4 aprilie 1919

numai românească, ci o visase întoarsă în stăpânirea drepturilor ei moșteni.

În orice a pregătit acolo ceasul fericit al realipirii se va găsi – atunci când se vor cerceta multele cauze adânci ale prefacerilor minunate – urma activității sale. O activitate plină de inițiativă, sau poate, mai bine: o inițiativă plină de activitate. Căci la el idea era generatoare și nicio faptă nu venea răzleț, ci ca o manifestare necesară, nelipsită, a ideii. Învățător, a știut să prefacă o învățătorime robită până atunci, pe rând, guvernului străin și apoi unei egoiste propagande demagogice, care o întrebuița ca element «democratic» contra preoțimii conservatoare, a știut s-o prefacă, zic, în elementul de căpetenie al refacerii morale a neamului. Pe când un Mihai Chisanovici, alt frământător de suflete, păstra legăturile cu trecutul austriac și exprima în nemțeasca vioaie și spirituală din revista lui, *Wahrheit*, ideile unei noi generații, Tofan a stat neclintit, exclusiv, pe terenul național. Alături de Nistor, el a căutat să transplanteze în Bucovina, contra spiritului românesc, care dănuia încă, curentul de la *Semănătorul*, întreg, cu tot ce cuprindea, cu tot ce acoperea, cu tot ce pregătea.

Junimea literară a fost o publicație de importanță epocală în dezvoltarea spiritului românesc din Bucovina și, pătrunzând destul de adânc în lumea învățătorescă, a produs în sufletul ei, pervertit adesea de calomniile austri-

ece contra românismului și mai ales a României, o reacție din cele mai fericite. N-a fost de ajuns atâta pentru acest energic deschizător de cale, care, sub forma exterioară blajină a ființei sale, ascundea un mare avânt de luptă.

Cursurile universale pentru toți românii, și anume pentru ceea ce-i reunea și trebuia să-i strângă în aceleași hotare, sunt opera îndemnului său. El a ținut neapărat la începerea lor, în condiții cât de modeste. El a mânat, an de an, la Vălenii de Munte pe cei mai curajoși dintre tinerii bucovineni. El a apărut acolo cu admirabilul cor al «Armoniei», care a străbătut România întregă, și nu voi uita seara când în căsuța cea veche, apoi dărâmată, am fost trezit la un ceas din noapte de glasurile măiestre ale cântăreților pământului lui Ștefan cel Mare, veniți să-mi dea cea mai neașteptată, dar și cea mai plăcută din serenade.

Să spunem care a fost opera lui în Basarabia pe vremea războiului? Cât s-a cheltuit și acolo dintr-o energie pe care boala o distrugea încet în izvorul ei fizic? Să caut a ghici sentimentele cu care acest precursor a intrat acum aproape un an în Camera tuturor românilor; unde nu mai avea vlagă să vorbească? Să descopăr ce s-a putut petrece în sufletul lui plâpând de agonie tocmai în ceasul când știa el bine că se cer puteri și cunoștințe ca ale lui?

Să nu uităm pe acela care în clipa izbândeii nu și-a cerut partea. O școală din Bucovina, școala de pregătire a învățătorilor aș propune să poarte numele lui. Aflând cine a fost el, tinerii s-ar deprinde cu ideea că România Mare nu s-a făcut nici pentru câștiguri materiale, nici pentru succesele de partid.” [Nicolae Iorga, *Gheorghe Tofan*, 1920]

Problemele românilor de peste frontierele țării i-au fost mereu aproape, fie că atunci când publica în presa din regat, fie când publica în presa bucovineană, în ziarele și revistele: *Patria*, *Școala*, *Foaia poporului*.

Revista *Școala* a fost fondată de el. Și oriunde s-ar fi aflat, acasă sau în refugiul basara-

bean, n-a rupt relațiile cu presa și nu s-a lenevit să se aplece peste coala de hârtie ca să-și scrie impresiile.

A tipărit și cărți: *Școala primară în Bucovina* (Vălenii de Munte, 1909), *Învățământul public în Bucovina de la anexare până la izbucnirea războiului* (1920).

Iar pe când se afla în exil la Chișinău, a participat la ședințele Sfatului Țării în calitate de corespondent și a scos o broșură – *Sărbătoarea Basarabiei* (Chișinău, 1917), astăzi utilizată de istorici ca un veritabil document-mărturie despre epocalele furtuni politice din 1917, care au dus la eliberarea națională a Basarabiei și Bucovinei.

Chișinăul din acea perioadă cu toate frământările lui politice, când ruperea de la vechiul imperiu se făcea atât de greu, din cauza unei explicabile inerții a gândirii politice, era o școală perfectă pentru refugiații bucovineni. Ei sesizau greșelile, remarcău ezitățile și de aceea poate Unirea la Cernăuți s-a produs într-un timp mult mai scurt, după un scenariu mai dinamic. Explicația rezidă în tradițiile imperiului austro-ungar, care era ceva mai tolerant față de minoritățile naționale, incomparabil mai tolerant ca Imperiul rus.

Bucovinenii, făcând parte din Imperiul Austro-Ungar, după multe și grele confruntări, au reușit să obțină școală în limba lor, să obțină publicații în limba lor, să aibă chiar deputații lor în Dieta de la Viena.

Aceste mici biruințe în timp au dat un efect extraordinar, au reușit să formeze câteva generații care erau conștiente că fac parte din trupul mare al românismului. De aceea, revoluția din 1917 i-a găsit pregătiți din punctul de vedere al conștiinței naționale. Ei nu aveau ezitări, nu puneau la îndoială viitorul, ei știau că sunt obligați să facă totul ca Bucovina să fie liberă și să intre în componența României. Ceea ce, de fapt, s-a și întâmplat la 28 noiembrie 1918.

Totuși, după Unire, Gheorghe Tofan nu s-a mai regăsit printre liderii care au trecut în

Gheorghe Tofan

fruntea noilor instituții românești și nici ministru n-a fost numit.

În acel moment savantul Sextil Pușcariu scria în notele sale zilnice: „Cel cu simțul realității mai dezvoltate e Gheorghe Tofan, care a învățat să facă politică pe când era un stâlp al partidului democrat. Foarte ambițios și foarte activ, acum e stânjenit, bietul, în acțiune de o boală, care mă tem că e mai gravă decât o crede el.” [S. Pușcariu, *Amintiri*, p. 351]

Prezicerea lui C. Stere, rostită încă în 1916, în care îl vedea pe Gh. Tofan în fruntea guvernării Bucovinei, nu s-a mai adeverit. Ba chiar s-a întâmplat ceea ce era mai rău. Energeticul profesor s-a îmbolnăvit grav, ajungând în spital, unde a și murit.

S-a stins din viață la 15 iulie 1920, la Cernăuți.

Apostol Culea, profesor de liceu și unul dintre cei mai harnici organizatori ai învățământului românesc în Basarabia, a scris un fel de necrolog, o pagină tristă de pomenire a celui care a fost Gheorghe Tofan:

„Ce a fost profesorul Tofan pentru mișcarea culturală naționalistă și unionistă a Bucovinei au spus-o bucovinenii lângă mormântul celui dus prea repede dintre noi. După cum nu

se poate scrie istoria vieții bucovinene fără a se pomeni de acea energie organizatoare, acea putere de inițiere la munca culturală, azi pierdută, – tot așa și aici în Basarabia anilor de libertate, 1917 și 1918, martorul acelor vremuri va spune cuvinte de prinos și de Gheorghe Tofan care a luat parte la acțiunea de redeșteptare moldovenească, împreună cu alți bucovineni și ardeleni refugiați.

A fost membru al Comisiunii de organizare școlară moldovenească, a făcut cursuri de învățatură și gazetărie românească și a fost director al cursurilor de învățători.

În toamna lui 1918, când oștile românești au trecut în Bucovina, Tofan a plecat acasă, la Cernăuți, unde, alături de fruntașii români bucovineni, a scos gazeta *Glăsuțul Bucovinei*, a pregătit unirea fără condiții (unirea de formă, căci în sufletul său a fost totdeauna o singură țară românească mare) și a fost până în ultimele zile secretarul general al instrucției publice pentru Bucovina.

Viața lui Tofan se confundă cu istoria mișcării naționale a ultimului deceniu. De când era student, împreună cu prof. Iancu Nistor, au scos *Junimea literară*.

A lăsat liceul și a trecut ca profesor la Școala Normală de învățători din Cernăuți, unde sub ochii lui s-a pregătit acea învățătorime inimoasă a Bucovinei.

Iredentismul lui faptic era pe față: aducea trupe de teatru românesc, scriitori români la șezători, organiza în fiecă an excursiuni în România pe la cursurile de vară ale dlui prof. Iorga, pe unde a trecut toată floarea intelectualității bucovinene, adusă de răposatul Tofan.

A scos câțiva ani revista *Școala* și alte gazete pentru popor. A fost inspector școlar peste școlile românești în satele mixte, unde guvernul austriac întronase deznaționalizarea românilor.

În timpul refugiului, la București, îl vedem lucrând la *Istoria școlii din Bucovina*, care, credem, se va publica în curând.

O activitate plină de inițiativă – sau poate mai bine: o inițiativă plină de activitate, cum zice despre dânsul dl Iorga.

Ce tinerețe, ce voieșie și exuberanță de puteri, ce sănătate de om frumos și complet!

O boală i-a minat, i-a întunecat mințile mai întâiu, iar trupul lui rămase doar ca o întârziere chinuită, ca și cum omul acesta vrednic și cinstit, slugă dreaptă a poporului său, făcuse niscaiva păcate grele de ispășit.

Fie-i amintirea veșnică!

Intelctualii basarabeni care l-au prețuit și iubit ca pe un bun frate moldovean, nu-l pot uita niciodată.

Ap. D. Culea” [Gheorghe Tofan, *Școala Basarabiei*, anul II, 1920, iulie-august, nr. 9-10]

Atunci când am dorit să mă documentez vizavi de această personalitate, m-am convins că totuși despre Gheorghe Tofan s-a scris prea puțin. Există însă câteva surse care ne pot ghida spre portretul intelectual al acestei distinse personalități:

Bilețchi, I. *Din viața lui Gh. Tofan*. În: *Ju-nimea literară*. 1926, nr. 1-2.

Loghin, Constantin. *Gheorghe Tofan*. În: *Revista Bucovinei*. 1944, nr. 1.

Nistor, Ion. *Unirea Bucovinei. Studii și documente*. București, 1928.

Marmeliuc, Dumitru. *Zece ani de la moartea lui Gh. Tofan*. În: *Glasul Bucovinei* (calendar pe anul 1931).

Predescu, Lucian. *Enciclopedia României. Cugetarea*. București, 1999.

Și am certitudinea că Gheorghe Tofan mai are a fi descoperit.

Epoca interbelică a scos pe alți lideri în față, în prim-plan, istoricii s-au grăbit să scrie pe răboj alte nume și una dintre cele mai mari personalități pe care le-a avut Bucovina a fost uitată. Și totuși, revenirea lui în actualitate se face și de această dată prin Basarabia, în Chișinău i se dă numele unei străzi (fosta Anton Onica) și Gheorghe Tofan devine din nou o parte componentă a vieții noastre.

„Botezul” Pieței Unirii. Cernăuți, 1919

FILE INEDITE DIN ISTORIA EXILULUI

Gheorghe Pojedaef

În toamna anului 1992, am intrat pentru prima oară în casa poetului Ion Minulescu, fiind ghidat de fiica lui Mioara. Această casă era, de fapt, un apartament în centrul Bucureștiului, în care, la aceeași scară, locuiseră nume sonore ale culturii românești: Rebreanu, Blaga ș.a.

Muzeul Literaturii Române din București avea în custodie acest spațiu și-l organiza în vederea deschiderii unei case-muzeu. Toți suntem curioși să știm cum conviețuiau doi mari artiști, două personalități, care au făcut epocă în cultura românească, poetul Ion Minulescu și sculptorița Claudia Milian Minulescu. Un apartament în care fiecare centimetru respiră istorie

autentică, în care fiecare ungher este „locuit” de sculpturi, iar pereții sunt tapetați cu tablouri și cărți. Chiar la intrare te întâlnește un portret făcut în pastel, un chip foarte frumos citit de pictori, care te impresionează și te însoțește în tot timpul aflării în incinta muzeului. Nimeni n-a putut să-mi explice clar, cine este autorul lucrării, doar pe un colț al tabloului era scris numele *Pojedaef*. Am înțeles din vorbele gazdei că era o donație din partea unui rus.

Am început investigațiile și, pas cu pas, am aflat destinul unui artist, mânat de acasă de explozia revoluției ruse, ajuns printr-un joc al sorții în Basarabia, de acolo pornit spre București, iar din București – mai departe spre Paris, iar de acolo... undeva în Egipt sau Libia, unde i se pierd urmele. Destinul unui emigrant.

Întotdeauna am fost uimit de solidaritatea artiștilor de odinioară, o solidaritate care astăzi practic nu se mai întâlnește. În această frământare de supraviețuire în care este pus contemporanul nostru.

Gheorghe Pojedaef a venit la Chișinău împreună cu soția sa Tatiana Alexeeva, artistă de cinema. Profesie extrem de rară în anii '20, când cinematograful era în vogă, iar cinematografia făcea primii pași.

A sosit la Chișinău, aducând cu sine o parte din opera sa și în scurtă vreme s-a împrietenit cu artiștii locali, mergând cu ei la studii plein-air. Ca să supraviețuiască, ca să-și facă un nume au luat o decizie ca artiștii plastici ai Chișinăului, în comun cu Pojedaef, să organizeze o expoziție, care a și fost vernisată în lunile noiembrie-decembrie, 1920.

În fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova s-a păstrat un catalog al acestei

expoziții din care vom reproduce: lista Comitetului de Expoziție formată din: Alexandru Plămădeală, Auguste Baillayre, Șneer Kogan, Vladimir Doncev, lista expozanților: Lidia Arionescu-Baillayre, Auguste Baillayre, Iosif Bronștein, Antonina Gavrilița, Alexandru Klimașevschi, Șneer Kogan, Maria Christi, Lidia Luzanovski, Nicolae Gumalic, Evghenia Maleșevschi, Ghers Misonznic, Ilia Nebesov, Olesina (Hrășanovski), Alexandru Plămădeală, Gheorghe Temmer, Lev Slobodskoi, Alexandru Tarabukin, Alexandra Feodorova, N. Ivanova, Gheorghe Pojedaef. Ultimul a expus lucrările: *L'Avocat Gardinsky*, *Portrait de Sabouroff*, *Portrait du capitaine Komaroff*, *Dessin pour la panneau „Le baiser”*, *Dessin pour le portrait de la femme de l'artiste*, *Panneau*, *Esquisses de costumes pour le „Fis de Juje de Sallerne”* (*Théâtre d'Art de Moscou*), *Esquisses de costumes pour le ballet „le Rêve d'Arlequin”* (*Petit Théâtre de l'Etat a Moscou*). Expoziția a avut succes. Și dacă Alexandru Plămădeală era un academist convins și nu accepta căutările moderniste, apoi Auguste Baillayre, Kiriakoff și o serie de tineri au rămas frapați de descoperirea făcută. În fața lor expunea un maestru cu o viziune modernă, cu mână sigură și o tematică bine conturată.

Este greu de spus ce i-a făcut pe un grup de artiști plastici, în decembrie 1920, să pozeze în fața unui fotograf, chiar în incinta școlii de artă din Chișinău. Presupunem că pe rol de fotograf era unul dintre profesorii Școlii de Artă din Chișinău, fiindcă calitatea pozelor este una îndoielnică, trădând tehnica nesigură a unui amator. Dar felul ușor cinic de a poza și pozele caraghioase, pe care le fac în fața obiectivului membrii grupului, ne vorbesc despre faptul că fotograful era omul casei și accepta orice caraghioslăc. În una din imagini, care pare a fi cea mai serioasă, între bravii profesori Plămădeală și Baillayre, Pojedaef și Bronștein au postat o mască. Încercarea temerară a fotografului ne-a păstrat imaginea unui grup format din:

Tip de bolșevic (desen)

Auguste Baillayre, O. Hrășanovski, Luzanovski, A. Plămădeală, I. Bronștein și Gh. Pojedaef. Este curios faptul că au fost executate mai multe fotografii în care membrii grupului și-au schimbat locurile și aceste imagini, de fiecare dată, parcă ar fi altele. Aceste fotografii sunt ca o urmă a unei raze Röntgen, lăsată de Pojedaef la Chișinău. Se prea poate că e unica urmă și una din puținele sau poate chiar ultimele fotografii...

Despre expoziție s-a vorbit mult în mediul artistic al Chișinăului, dar pentru cei doi emigranți Pojedaef, Chișinăul nu era punctul terminus. Într-un oraș mic, fără galerii, fără studiouri de cinema, fără cumpărători bogăți, practic, era imposibil să supraviețuiești. Unica consolare – Nistrul – era aproape și de la fugarii din raiul comunist aflau ce se întâmplă în Rusia sovietică. De fapt, visul fiecărui artist a fost, este și rămâne Parisul. Pentru a ajunge la Paris însă, soții Pojedaef aveau nevoie de pașaport, iar pentru obținerea lui se cereau anumite intervenții. Au încercat mai întâi calea legală și în luna februarie a anului 1921 au organizat o expoziție la București. Cum era de așteptat, presa l-a primit foarte rece pe rus, criticii de artă l-au etichetat drept pictor decorator și deci șansele lui erau minime. Ion Minulescu, bun cunoscător al moravurilor bucureștene, presimțind că atitudinea criticilor va fi una superficială, a publicat în ziarul *Adevărul literar și*

De la stânga la dreapta, rândul întâi – A. Plămădeală, A. Baillayre;
rândul doi – O. Hrășanovski, Gh. Pojedaef, I. Bronștein, L. Luzanovski

artistic (13.II.1921) o recenzie foarte instructivă, intitulând-o *Cuvinte pentru Gheorghe Pojedaef*, pe care o și reproducem:

„Am un prieten care pe vremuri practica cu oarecare aproximație arta picturii, dar care acum și-a simplificat efortul specialității sale artistice, la niște simple dări de seamă asupra expozițiilor de pictură și sculptură din București.

Critica sau (ca să fiu mai exact) cronica artistică dă individului oarecare avantagii aparente pe care le-aș putea compara cu fastul și impertinența vitrinelor în care sunt etalate articolele de sezon ale magazinelor care simt nevoia să-și ascundă goliciunea rafturilor din interior. Criticul sau cronicarul artistic, impune chiar când nu reușește să convingă și, deși trei sferturi din viața lui reeditează povestea *Vițelului de la poarta nouă*, nu se jenează totuși să condamne și să achite cu aceeași gravitate sinistră cu care Ștefăniță Vodă proclama: «Legea sunt eu!»

Menajați, dar pe cronicarii antici, fiindcă ei sunt singurele

vestigii ale autocratismului feudal în marea și mozaica noastră republicană a artelor.

Pe acest prieten l-am întâlnit zilele trecute la expoziția pictorului rus Gheorghe Pojedaef, unde venise probabil ca și mine să privească, să se distreze și poate chiar să se instruiască. Vecinătatea unui critic prestigiul aprecierilor anonime, cu care nu îndrăznești să te pui în evidență. Discret, dar și aproape umil, am dibuit o frază banală:

– Cum ți se pare?

Și prietenul meu, zgomotos, definitiv și aproape pontifical,

mi-a ținut un adevărat curs asupra calităților decorative ale acestui artist pribeag, poposit la noi ca și o biată pasăre cu aripa rănită de praștia unui copil nebunatic.

– Foarte interesante costumele din *Cyrano de Bergerac* și din *Visul Arlechinului*. Fantezie bogată, viziune sălbatecă, linie spirituală, colorit feeric... Portretele de asemenea, solid construite, planurile admirabil studiate, lumina cade naturală descompunând culorile și între-

De la stânga la dreapta, rândul întâi – A. Plămădeală, Gh. Pojedaef,
A. Baillayre; rândul doi – I. Bronștein, O. Hrășanovski, L. Luzanovski

Catalogul expoziției personale a lui Gheorghe Pojedaef

gind expresia vizuală. O adevărată formulă geometrică pentru interpretarea figurei omenеști pe care, de obicei, o falsificăm cu bună știință... Sinceritate, entuziasm, convingere, prețiozitate, rafinament.

Eram încântat. Pentru prima dată în viața mea, eram și eu de perfect acord cu un critic de artă.

L-am rugat atunci:

– Dacă scrii ceva despre Pojedaef, fii drăguț și repetă ce-mi spuseși mie acum. Nu vreau să-ți violentez convingerile; dar fiindcă văd că le avem la fel, fă-mi plăcerea și dă-mi iluzia că le-ași fi scris eu.

Când l-am întâlnit din nou a căutat să mă convingă că, după ce se consultase și cu alți specialiști, și-a dat seama că «bazaconii rusului» nu meritau importanța pe care voiam să le-o dăm noi în primul moment.

– Este un simplu pictor decorator...

Ceea ce în limbajul cronicarilor artistici ai țării mele pare a însemna că nu este pictor de loc.

În clipa aceea m-am simțit așa de rușinat, ca și cum autorul acestei monstruoziități aș fi fost chiar eu. Și fiindcă nu mă puteam împăca cu ideea acestei nebănuite metamorfoze, m-am dus la pictorul rus și i-am strâns mâna cu căldura celei mai sincere condoleanțe pe care în gând însă o adresam cronicarilor noștri artistici...

* * *

În ziua însă când apără darea de seamă asupra expoziției lui Pojedaef, constatată cu durere că părerea prietenului meu se schimbaseră

exact antibiotic de cum le avusese când vorbise cu mine în fața acelorași tablouri despre care de data asta, spunea că aproape nici nu există.

Menajați pe criticii de artă, dar nu vă încredeți niciodată în promisiunile lor, fiindcă ele sunt tot atât de șubrede ca și materialul din care își construiesc convingerile.

* * *

Și-acum, amice Pojedaef, dă-mi voie să-ți adresez cuvintele de mai sus, ție și numai ție, fiindcă tu nu știi să citești românește și nepu-tând pricepe limba celor care au scris despre tine în România, nu vei putea zâmbi nici de naivitatea celui care ar vrea să-ți spună că te-a înțeles.

Măine însă, când vei pleca din mijlocul nostru, fie că te vei întoarce în țara ta, fie că vei po-posi în alte țări, pe unde pictura deco-rativă este apreciată (vai, ce rușine!...) chiar de către cronicarii artistici, adu-ți aminte că la licitația vechiturilor mitolo-gice, România și-a adjudecat *Patul lui Procust* în care tre-buie să-și petreacă noaptea reglemen-tară, nu numai că-lătorii nevoiți să po-posească pe malul Dâmboviței, dar și mulți, foarte mulți din proprii noștri autohtoni.”

Ion Minulescu
cunoscând bine mo-

Cuvinte pentru George Pojedaef
de ION MINULESCU

Am un trileaf care pe vremea
perpetua cu oarecare aproximație
sare picturii, dar care acum
simplificat chiar apăsătorii sale
artistică. În mine simțirile dife-
seamă asupra expozițiilor de pictu-
ră și sculptură din București.

Critice, sau fca să fie mai exact
cercetare artistică, din individuali co-
munitate s-au arătat pe care
le-am putut conștientiza cu fațelă și im-
portanță vibratoare în care sunt
celebra articole de acum ale ma-
gistrilor care simt nevoia să scrie

În ziua însă când apără darea de
seamă asupra expoziției lui Poje-
daef, constatată cu durere că
părerea prietenului meu se schim-
baseră exact antibiotic de cum le
avusese când vorbise cu mine în
fața acelorași tablouri despre care
de data asta, spunea că aproape
nici nu există.

Menajați pe criticii de artă, dar
nu vă încredeți niciodată în pro-
misiunile lor, fiindcă ele sunt tot
atât de șubrede ca și materialul din
care își construiesc convingerile.

— În ziua însă când apără darea de
seamă asupra expoziției lui Poje-
daef, constatată cu durere că
părerea prietenului meu se schim-
baseră exact antibiotic de cum le
avusese când vorbise cu mine în
fața acelorași tablouri despre care
de data asta, spunea că aproape
nici nu există.

Menajați pe criticii de artă, dar
nu vă încredeți niciodată în pro-
misiunile lor, fiindcă ele sunt tot
atât de șubrede ca și materialul din
care își construiesc convingerile.

— Este un simplu pictor deco-
rator...

Ceea ce în limbajul cronicarilor
artistici ai țării mele pare a în-
semna că nu este pictor de loc.

În clipa aceea m-am simțit așa
de rușinat, ca și cum autorul
acestei monstruoziități aș fi
fost chiar eu. Și fiindcă nu mă
puteam împăca cu ideea acestei
nebănuite metamorfoze, m-am
dus la pictorul rus și i-am strâns
mâna cu căldura celei mai
sincere condoleanțe pe care în
gând însă o adresam cronicari-
lor noștri artistici...

* * *

Și-acum, amice Pojedaef, dă-mi
voie să-ți adresez cuvintele de mai
sus, ție și numai ție, fiindcă tu nu
știi să citești românește și nepu-
tând pricepe limba celor care au
scris despre tine în România, nu
vei putea zâmbi nici de naivitatea
celui care ar vrea să-ți spună că
te-a înțeles.

Măine însă, când vei pleca din
mijlocul nostru, fie că te vei în-
toarce în țara ta, fie că vei po-
pasi în alte țări, pe unde pictura
decorativă este apreciată (vai, ce
rușine!...) chiar de către cronicarii
artistici, adu-ți aminte că la lici-
tația vechiturilor mitologice, Româ-
nia și-a adjudecat „Patul lui Pro-
cust” în care trebuie să-și petre-
că noaptea reglementară, nu
numai că-lătorii nevoiți să po-
posească pe malul Dâmboviței, dar
și mulți, foarte mulți din proprii
noștri autohtoni.

Ion Minulescu

13/2/92
Adoptorul L. si det.

ravurile publiciștilor, cronicarilor bucureșteni, a făcut totuși un gest de reabilitare, un fel de scuză față de acest rus care aștepta cu înfrigurare pașaportul pentru a pleca mai departe, adică era în așteptarea *Orient-Express*-ului ce l-ar fi dus spre lumea mult râvnită de el, unde credea, probabil, că va fi întâlnit cu mai multă frățietate.

Aici e cazul să povestim o anecdotă, reprodusă fidel de Olga Plămădeală în memoriile sale, rămase în manuscris, care se păstrează în fondul Plămădeală, la Arhiva Națională a Republicii Moldova. Pe atunci în România se aciuseră mii de emigranți, iar obținerea pașaportului, ca și astăzi, era o problemă. Se cerea intervenția persoanelor sus-puse sau o mituire directă a funcționarilor de care depindea soluționarea acestei probleme. Soții Pojedaef nu aveau de ales, în urma lor rămânea Rusia sovietică cu războiul civil și cu chipul dur, nemilos al bolșevicului din portretul pe care Ion Minulescu îl reproduce, ilustrând cronică sa de artă.

De aceea, prietenii din București i-au organizat o întâlnire cu un colonel din Chișinău,

într-un cabinet separat, în restaurantul Hotelului „Londra”. S-au așezat la masă în așa fel ca militarul să fie vecin cu Tatiana Pojedaef, care în timpul aceluși dîneu a început să cocheteze cu colonelul, demonstrându-i un ceas de aur cu diamante. La un moment dat, ea a pus acest ceas pe mîna colonelului, care „a uitat” să-l scoată de pe mîna și a plecat cu el acasă. Peste câteva zile familia Pojedaef avea pașapoartele și biletul pentru a pleca la Paris. Despre ei nu s-a mai aflat nimic la Chișinău, doar că cineva din cunoscuți ar fi spus că nici la Paris nu și-au găsit un loc propice pentru aspirațiile lor.

Destinul lui Gheorghe Pojedaef este un exemplu cert din sutele de mii pe care Rusia le-a cunoscut imediat după revoluția din octombrie. Au fost oameni care, mînați de durere, de groază, de incertitudine, de un taifun nevăzut al destinului, au trecut fulgerător de pe un continent pe altul. Alții însă au peregrinat ca nomazii, din loc în loc, mereu încercând să se agațe de o iluzie. Și în timpul acestor staționări forțate ei reușeau să înobileze locul în care poposeau. Plecau, lăsând în urma lor un dor, o duioasă nostalgie...

De la stînga la dreapta, rîndul întîi – Olga Hrășanovski, Lidia Luzanovski; rîndul doi – Alexandru Plămădeală, Iurie Bronștein, Gheorghe Pojedaef și Auguste Baillayre